

ACTA
UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS

FACULTAS PHILOSOPHICA

HISTORICA 34 - 2008

ACTA
UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS

FACULTAS PHILOSOPHICA

HISTORICA 34 - 2008

**SBORNÍK
PRACÍ HISTORICKÝCH**

XXII

Univerzita Palackého v Olomouci
Olomouc 2008

Recenzovali: doc. PhDr. Jana Burešová, CSc.
PhDr. Ivana Koucká
doc. PhDr. Jindřich Schulz, CSc.

The authors are responsible for the content and the linguistic correctness of the papers.

Die Autoren sind für den Inhalt und die sprachliche Richtigkeit der Arbeiten verantwortlich.

Za obsah a jazykovou správnost prací odpovídají autoři.

© Ivana Koucká, 2008

ISBN 978-80-244-1974-9

ISSN 0472-8947

OBSAH

Články a studie

Martin Váňa <i>Příčiny a důsledky barbarizace v pozdně římské armádě</i>	9
Antonín Kalous <i>Itinerář Jana Filipce (1431-1509)</i>	17
Pavla Slavičková <i>Právní podstata poručnické správy sirotek v raném novověku</i>	45
Michael Viktořík <i>Za osudy olomoucké firmy F. J. Svoboda</i>	53
Pavel Marek <i>K problematice tzv. boje o kostely na počátku první Československé republiky</i>	59
Mária Rusková <i>„Ženská otázka“ v zrkadle politiky i mimo nej (Aktivity bansko-bystrických žien na poli sociálnom a politickom v 20. rokoch 20. storočia)</i>	75
Novica Veljanovski <i>Tomáš Garrigue Masaryk a makedonská otázka</i>	87
Roman Göttlicher <i>Biblická archeologie a dobytí „Země zaslíbené“ v pojetí badatelů 20. století: několik poznámek k problematice interpretace písemných a hmotných pramenů</i>	101
Zprávy	
Ivo Barteček <i>Smuteční projev děkana FF UP</i>	113

Jana Burešová <i>Zpráva o činnosti Katedry historie Filozofické fakulty UP za akademické roky 2005/2006 a 2006/2007</i>	115
Karel Konečný <i>Zpráva o činnosti Centra pro československá exilová studia v letech 2005–2007</i>	125
David Papajík <i>Zpráva o činnosti Kabinetu regionálních dějin za rok 2006</i>	129
Libuše Hrabová <i>Čtenice 2005 a 2006.....</i>	131
The Authors and Summaries	133

ČLÁNKY A STUDIE

PŘÍČINY A DŮSLEDKY BARBARIZACE V POZDNĚ ŘÍMSKÉ ARMÁDĚ

Martin Váňa

Obecně je barbarizace římského vojska považována za jednu z hlavních příčin úpadku západní části římské říše.¹ Cílem mého příspěvku je objasnit, co barbarizace římského vojska je a zda o ní lze mluvit pouze v kontextu dějin pozdně římského vojska. Mým záměrem je dokázat, že barbarizace nebyla primárně příčinou, nýbrž důsledkem a jedním z projevů upadajícího státu. Na základě zmíněných skutečností zhodnotím, jaký měla dopad pro římskou říši na sklonku faktické² existence její západní části.

Problémem barbarizace se zabývalo množství autorů od antiky až po současnost. Co se týče antických pramenů, článek je podložen především díly Ammiana Marcellina, Publia Flavia Vegetia Renata a Zosima. Prvně uvedený autor, coby voják, zde bude kladen do kontrastu vůči teoretikovi Vegetiovi. Zosimova práce je důležitým pramenem pro období kolem přelomu 4. a 5. století, kdy se ve větší míře začalo využívat barbarů v římské armádě. V jeho spise *Historia Nova* máme zachycen jednak autorův postoj vůči barbarům, jednak v něm Zosimos zmiňuje několik událostí týkající se vztahů mezi barbary a římským obyvatelstvem. Až na výjimky, Paula Orosia a Prospera Akvitánského, nebyli v článku využiti například básníci Claudianus nebo Namatianus, případně Salvianus a mnozí další, a to z toho důvodu, že práce se nezabývá komplexně vztahy mezi Římany a barbary, zaměřuje se pouze na jejich vzájemný vliv v rámci pozdně římské armády.³ Přestože jsem se opřel především o antické prameny, dané problematice se věnovalo také několik novodobých, především anglosaských autorů, které nebylo možno nevízt v úvahu, a to H. Elton, A. H. M. Jones, P. Southern s K. Ramsey Dixon, kteří barbarizaci věnovali pozornost

¹ Z volně přístupných publikací zmiňme např. GRANT, Michael: *Dějiny antického Říma*. Praha 1999, s. 365, 374.

² Konec západořímské říše se klade do roku 476, k čemuž, snad až na názory, že v tomto roce již prakticky neexistovala, není co dodávat. Avšak je třeba si uvědomit, že po právní stránce impérium jako celek přetrvávalo minimálně až do konce 8. století, kdy bylo do jisté míry nahrazeno říší Karla Velikého.

³ K pohledu antického světa na barbary viz DOLEŽAL, Stanislav: *Právní klasifikace a literární reflexe obyvatelstva neřímského původu pozdní římské říše*. ČČH 102, 2004, č. 1, s. 32–75.

v rámci výzkumu pozdně římské armády nebo příčin pádu západořímské říše. V článku se vyskytují také odkazy na další práce, avšak ty se tématu věnují jen okrajově.

Než-li přistoupíme k otázce vlivu barbarizace na běh říše, je třeba zmínit, jak a jestli lze barbary v římské armádě rozeznat. V pramenech je samozřejmě najdeme podle jmen, která se od římských do 4. století obvykle dosti lišila. Nebylo však výjimkou přijetí římského jména, což znesnadňuje jejich rozpoznání. Naopak, přejímání barbarských jmen Římany prokázané není. Na základě analýzy jmen vojáků, která se nám v pramenech zachovala, H. Elton dokázal, že římská armáda, pro období let 350–425, měla přibližně jednu třetinu vojáků barbarského původu.⁴ Tento stav se v různých obdobích měnil. Zatímco na Západě se projevila víceméně vzrůstající tendence v přijímání barbarů do římské armády, způsobená politickým a ekonomickým vývojem, na Východě byla snaha jejich počet omezit.⁵

Nyní se podívejme, v jakých všech rovinách může být barbarizace chápána. Jednou z nich je rekrutování barbarů do armády. Co se týče jednotlivců, do vojska byli verbováni několika způsoby.

Za prvé to byli dobrovolníci přicházející za „obživou“ do římské říše (*gentiles*). Pocházeli především z Porýní, ze Zadunají, Afriky, od asijských hranic říše, ale řadili se mezi ně také příslušníci některých etnik žijících uvnitř římských hranic.⁶ Jako příklad uveďme gótského šlechtice (*optimas, procer*) Sara, který odešel od svého kmene z důvodu krevní msty, v níž byl s Alarichovým švagrem, Athaulfem.⁷

Za druhé, do armády byli verbováni váleční zajatci (*dediticii*)⁸ stejně tak jako barbari usazení v říši (*laeti*).⁹ Zvláštním případem bylo rekrutování synů usazených barbarských vysloužilců. Je však otázkou, zda tyto muže lze stále ještě považovat za barbary, když již měli římské občanství.

K armádě byly také krátkodobě připojovány barbarské jednotky spojenců (*foederati*), které říše získávala na základě smluv a dohod od barbarských kantonů (*pagus*)¹⁰ a kmenů.¹¹ Uvedený způsob doplňování římských sil byl typický zvláště pro občanské války a síly těchto barbarských oddílů nebyly do doby císaře Theodosia I. nijak značné.

⁴ ELTON, Hugh: *Warfare in Roman Europe AD 350–425*. Oxford University Press 2004, s. 35.

⁵ Východní část římské říše, narozdíl od svého protějšku na Západě, měla dostatek finančních i lidských prostředků, a taktéž se na jejím území nezdržovalo tolik barbarů, které by se stát musel snažit dostat pod svou kontrolu tím způsobem, že by z nich dělal spojenecké oddíly (*foederati*).

⁶ Zmiňme Armény nebo Isaury, národy žijící uvnitř říše, a přesto považované a označované za barbary. Uveďme východořímského císaře Zenona, vlastním jménem Tarasicodissa Rousoumbladeotes, který byl sice občanem říše a narodil se uvnitř jejích hranic, přesto byl za barbara považován.

⁷ ZOSIMOS, *Historia Nova*, 6.13.

⁸ Např. ZOSIMOS: *Historia Nova*, 5.26.

⁹ DOLEŽAL, S.: *c. d.*, s. 56–65.

¹⁰ Kmeny se dělily na několik kantonů neboli žup, které byly vůči sobě v nejrůznějších, často velmi volných, vztazích.

¹¹ AMMIANUS MARCELLINUS, *Res Gestae*, 17.13.3, 30.6.1, 31. 10.17; ZOSIMOS, *Historia Nova*, 3.8.1, 4.12.1.

Výraznější novinky se objevily v době krizi. Po bitvě u Adrianopole, v níž podle Ammiana padly dvě třetiny východní polní armády,¹² se v letech 381–383 Theodosiovi I. začalo dařit usazovat Góty na Balkánském poloostrově. 3. října 382 s nimi podepsal bezprecedentní spojeneckou smlouvu, kterou do budoucna narušil vnitřní integritu celé říše. Přestože obsah smlouvy uzavřené mezi Theodosiem I. a Góty není znám, zdá se, že se stala jakousi normou pro ostatní dohody tohoto druhu.¹³ Poražení Germáni byli do té doby přijímáni na římské území pouze coby poražení nebo ve značně podřízeném postavení. Statut spojenců však usazeným Gótům zajistil pozici říšských příslušníků, třebaže nesměli uzavírat manželství s římskými občany (což se ne vždy dodržovalo). Jejich hlavní povinností bylo bojovat pod římským velením¹⁴ proti nepřátelům říše, za což byli odměňováni. Jimi osídlené území zůstávalo čistě formálně součástí římské říše, nicméně Gótové zde žijící požívali široké autonomie. Přesto Theodosiovo jednání nemůžeme považovat za špatné. Císař se snažil posílit vojenskou sílu říše a vypořádat se s řáděním Gótů v době, kdy pravidelná armáda nebyla po bitvě u Adrianopole schopna vytlačit barbary zpátky za Dunaj. Vzhledem k těmto okolnostem je patrné, že se jednalo o velmi pružné opatření, kterým Theodosius přinejmenším dočasně zajistil relativní klid a získal vojáky pro další období.

Již v roce 388 a 394 včlenil Góty do svého vojska, které táhlo proti uzurpátorům na Západě. Vzal s sebou v podstatě všechny barbarské bojeschopné muže, neboť v bitvě u řeky Frigidu¹⁵ zemřelo podle Orosia na 10 000 Theodosiových spojenců.¹⁶ Je nutno přiznat, že to byl poměrně účinný způsob, jak se zbavit barbarské hrozby a zároveň se vypořádat s protivníky. Kdyby Theodosius barbary neodvedl s sebou na válečnou kampaň, mohli by využít absence římských jednotek na Východě k plundrování provincií, což se projeвило po smrti zmiňovaného císaře, když hned roku 395 Alarich plenil se svým lidem¹⁷ okolí Soluně.¹⁸

Barbaři však nebyli stálou součástí armády, přestože by často rádi byli.¹⁹ Theodosius a jeho velitelé, stejně jako jejich nástupci, je najímali pouze na dobu trvání války a pak je

¹² AMMIANUS MARCELLINUS, *Res Gestae*, 31.13.19.

¹³ SOUTHERN, Pat – RAMSEY DIXON, Karen: *The Late Roman Army*. London 1996, s. 46–47.

¹⁴ S rostoucí mocí etnik na římské půdě a s tím souvisejícím slábnutím Říma, se i toto pravidlo přestalo dodržovat.

¹⁵ Frigidus – dnešní Vipacco, přítok Isonza.

¹⁶ PAULUS OROSIUS, *Historiarum Adversum Paganos Libri VII*, 7.35.19.

¹⁷ Alarichův lid – pojem, ke kterému jsem se uchýlil, se mi zdá jako jediný výstižný. Gótové, včetně žen a dětí, po Theodosiově smrti z velké části nezůstali na pozemcích, jež jim byly dány smlouvou z roku 382, nýbrž vytáhli spolu se svým králem, Alarichem I., hledat nový domov. Proč se snažili opustit Balkán, je již otázka různých hypotéz. Jedna z nich staví Góty do pozice figurky na šachovnicovém poli západo- a východořímských politiků soupeřících o oblast prefektury Illyricum. Obě strany se je snažily získat na svou stranu příslibem půdy a peněz.

¹⁸ ZOSIMOS, *Historia Nova*, 5.5.3.

¹⁹ Zde můžeme zmínit další z hypotéz, proč Gótové nezůstali na přidělené půdě. Z důvodu zmatků po roce 378 nebyla římská správa schopna, případně ochotna, zásobovat barbary. Barbaři s sebou nevozili zrno na zasetí pro příští rok. Po většinu roku všechna putující barbarská etnika, nejen Gótové, žila z ruky do pusu a jejich jedinou možností, jak se nasýtit, bylo drancovat pozemky, kterými procházela. Kmen, který byl takto napaden, ztratil možnost obživy na další rok, a proto sám vytáhl

propustili, aby jim nemuseli platit žold a ostatní náklady s nimi spojené. Jedním z hlavních problémů po bitvě u Adrianopole proto bylo, že po propuštění z římských služeb, oproti předchozímu období, barbarské kontingenty zůstávaly na říšském území, které mohly buďto plinit, nebo je zabrat pro sebe. Římané v důsledku události z počátku 5. století měli stále omezenější prostředky pro zpětné ovládnutí ztracených oblastí.

Stát se vzniklou skutečností snažil řešit stále častějším a dlouhodobějším najímáním spojeneckých barbarských jednotek, jež se tímto způsobem snažil dostat pod svou moc. Proto můžeme číst o spojeneckých smlouvách s barbary, kteří pronikli za hranice říše, a to na místě, kde bychom snad spíše očekávali snahu Římanů o jejich podmanění, případně zničení. Měli bychom si však uvědomit, že po roce 406 se v provinciích vyskytovalo příliš velké množství barbarů, než aby se s nimi dokázalo římské vojsko naráz vypořádat. Navíc je třeba počítat s uzurpacemi, v té době hojně se vyskytujícími, a s neutěšenou politickou situací na západořímském dvoře po smrti Stilichona v roce 408. Potom již lépe pochopíme snahu Římanů dočasně se spojit s jedním kmenem, aby porazili jiný. Tím se snažili v mezích možností zamezit dalším škodám, které by jinak barbari na římské půdě napáchali.²⁰

A ačkoli se tak nemusí zdát, a obecný názor tomu přímo odporuje,²¹ najímání barbarských oddílů na úkor verbování římských občanů šetřilo nejen římskou populaci, ale také státní pokladnu. Barbari byli dobrými bojovníky ještě dříve, než byli naverbováni do armády, zatímco výcvik římských rekrutů byl zdoluhavý a náročný. H. Elton na základě dochovaných pramenů spočítal, že na přelomu 4. a 5. století vyzbrojení a vycvičení římského pěšáka stálo státní pokladnu jeho první rok služby 10 solidů, jezdců pak solidů 21. V částce je zahrnut nejen žold, ale i náklady na jejich výzbroj a výstroj. Pokud byla najata barbarská jednotka, do značné míry odpadly výdaje na její ošacení, vyzbrojení, pořízení koně a jiné počáteční náklady. Barbarům byl placen pouze žold a byly jim dodávány potraviny, jejichž celková hodnota vycházela na čtyři, respektive, v případě jezdců, na osm solidů ročně.²² Rozdíl mezi částkami byl natolik značný, že odůvodňoval verbování barbarských bojovníků. Navíc si musíme uvědomit, že římská armáda potřebovala přibližně 30 000 rekrutů ročně. Spočítáme-li si rozdíl, kolik takto stát ušetřil, aniž by přímo ohrozil akceschopnost svého vojska, lépe pochopíme jeho politiku.²³

získat obživu jinde. Toto byl jeden z hlavních důvodů spuštění lavinové reakce, známé jako Stěhování národů. Celý proces se zastavoval na území římské říše, jež jako jediná v oblasti mohla být schopna nasycit barbarské hladové krky. Plundrování římské půdy pak byl způsob, jak vyvíjet tlak na vládu, která jim za příslibení míru měla dávat dávky naturální i peněžní. Díky nim by barbari mohli začít nový život uvnitř říše. Alternativní a pro obě strany bezpečnější možností bylo získat obživu vstupem do římských služeb.

²⁰ Jako příklad spojení se s jedním kmenem na území říše proti jinému, můžeme uvést spojení s Góty v roce 418, díky němuž za minimální římské účasti byla zničena značná část Alanů a vandalských Silingů, kteří v té době pustošili hispánské provincie.

²¹ Např. ČEŠKA, Josef: *Zánik antického světa*. Praha 2000, s. 148–149.

²² ELTON, H.: *c. d.*, s. 120–127.

²³ Celkový roční příjem římské říše před rokem 406 je odhadován na 120 000 liber zlata, z čehož náklady na armádu se odhadují na polovinu až tři čtvrtiny této částky. Pro lepší představu, z jedné libry zlata bylo raženo 78 solidů.

V pozdní antice nadále pokračovala praxe získávání spojeneckých kontingentů smlouvou nebo dohodou s barbarským panovníkem z oblastí mimo říši. Vhodným příkladem je společenství západořímské vlády s Huny, trvající přibližně po 35 let, od Stilichonovy doby zhruba po nástup Attily k moci, jehož efektivnost můžeme dokázat porážkou Burgundů hunskými spojenci Římanů v roce 436.²⁴

Oslabené kmeny pak byly uvedeny s říší ve spojenecký svazek, kterým se státu mělo dostávat lidských sil pro války i pro obdělávání půdy. Takovýchto kmenů však bylo na západním území říše v 5. století tolik, že vláda nestačila zajišťovat jednotnou správu všech oblastí, což v konečném důsledku vedlo k jejím rozštěpení na několik barbarských království.

Barbarizace římské armády se neprojevovala pouze ve vnitřním složení vojska, nýbrž také jejím vnějším projevem. To se týká jak vzhledu jednotlivého vojáka i celé armády, tak římské taktiky a způsobu boje. Obecně je na tento jev nahlíženo negativně, pokud jej však blíže prozkoumáme, musíme konstatovat, že tomu bylo spíše naopak. Zvláště je třeba zdůraznit, že přejímání barbarských prvků římskou armádou není záležitostí pouze pozdní antiky, ale provázelo armádu po celou dobu její existence.²⁵

Předpokládá se, že římsí vojáci přestali používat zbroje a že jejich propracovaná taktika z období republiky byla nahrazena starodávnou falangou. Proti tomuto názoru je však nutno zmínit, že o odkládání brnění máme zprávy pouze od staromilského vojenského teoretika Vegetia, který bral jen minimální ohledy na vývoj a zhlédl se v republikánské, případně raně císařské legii. Vegetius uvádí: „(...) třebaže po příkladu Gótů, Alanů a Hunů prodělaly zbraně jezdců vývoj k lepšímu, pěšáci jsou – jak známo – nechráněni. Od založení města až do doby božského Gratiana († 383) se totiž pěší vojsko chránilo jak pancíři (*cataphractae*), tak přilbami (*galae, cassis*). Ale když vojenský výcvik v důsledku zahálky a nedbalosti polevil, začala se zbroj – kterou vojáci jen málokdy oblékali – zdát těžkou.“²⁶

Naproti tomu od vysloužilého vojáka, Ammiana Marcellina, máme zprávu, že římsí vojáci zbroj stále používali: „A tu se naši vojáci v zoufalém pohrdání smrtí chopili opět mečů a pobíjeli útočící nepřátele, a oplátkou nato pak byly jim sekýrami proráženy přilby a krunýře.“²⁷ Nelze předpokládat, že by se od ní na Západě upustilo během několika málo let. Rozpor vyřešíme analýzou dané situace.

Po celou dobu dominátu a zvláště pak po bitvě u Adrianopole se skutečně mohlo od nošení těžkých zbrojí do jisté míry upouštět. Jednotky musely být značně mobilní, aby byly schopny rychle zasahovat v ohrožených oblastech, proto uvedená Vegetiova poznámka o vojácích nenavyklých nosit zbroj. Oblékali ji pouze do bitvy a narozdíl od raně císařských legionářů, na pochodu ji ukládali na soumary. Je také nutno vzít v po-

²⁴ PROSPERUS AQUITANICUS, *Epitoma chronicon*, 6.12., Ad annum 439. Patrologia latina database (dostupné v Ústavu klasických studií, Oddělení elektronických databází). O boji Burgundů s Huny pojednává též středověký epos *Píseň o Nibelunzích*.

²⁵ Římský legionářský meč (*gladius*) má svůj původ v Hispanii, helmice (*galea*) v Galii a tak podobně.

²⁶ PUBLIUS FLAVIUS VEGETIUS RENATUS, *Epitoma rei militaris*, 1.20.

²⁷ AMMIANUS MARCELLINUS, *Res Gestae*, 31.13.4.

taz, že zbroj byla značně nákladnou záležitostí, takže omezení jejího používání by mělo kladný efekt na státní finance. V praxi to mohlo vypadat tak, že kroužková brnění, která jsou nejčastěji pro tuto dobu doložena, nosili pouze muži v prvních a posledních řadách šiku, zatímco ostatní měli ke své ochraně pouze štíty a přilbice. Na podporu tvrzení, že se zbroj stále užívala, uveďme jízdní oddíly *clibanarii* a *cataphracti*, kde jezdec i kůň byli chráněni kompletní zbrojí.

Taktika římského vojska pak zcela jistě změnou neutrpěla. Pouze odpověděla na způsob válčení barbarů, proti nimž římstí vojáci museli bojovat. Zjednodušeně lze napsat, že šik musel být dostatečně silný, aby jej první náraz nemohl prorazit, neboť právě v prvním úderu spočívala síla barbarských bojovníků. Pokud bojová linie odolala, ukázal se lepší výcvik a disciplína Římanů, kteří v pravidelných bitvách zpravidla vyhrávali i po většinu 5. století. Tento styl obranného boje Římané navíc posílili stavěním druhého bitevního šiku a ponecháním několika jednotek v záloze pro případ nouze.

Za další prvek barbarizace je považován válečný pokřik, takzvaný *barritus*. Podle Ammiana Marcellina „(...) tento pokřik vychází v samém bitevním žáru od slabého šepotu, poznenáhlu mohutní a pak se zvedá jako příboj narážející na skaliska.“²⁸ Uznejme, že musel mít zcela výraznější efekt než klasický neorganizovaný křik masy, jak je popisován v Onasandrově díle *Strategikos*.²⁹

Podobně je za projev germanizace a barbarizace vnímáno přijetí barbarské módy, která je asi nejvíce typická nošením kalhot a dlouhými vlasy, které si barbaři nechávali narůst. Takto vypadající římské vojáky máme dosvědčeny z Theodosiova sloupu nebo z ravennských mosaik v San Vitale.

V neposlední řadě se alespoň ve stručnosti podívejme na to, jak byla barbarizace římského vojska vnímána současnými. Římskými obyvateli již nemuseli být barbaři považováni za nepřátele, ale i za spojence, což usnadnilo jejich usazování na římském území.³⁰ Ve společnosti se obvykle nevyskytoval odpor vůči jejich verbování do římských jednotek a povyšování do důstojnických hodností. Tito bojovníci zastávali nebezpečnou úlohu, kterou by jinak museli plnit samotní Římané. Navíc byli obecně známí loajalitou ke svým živitelům. V pohledu na barbary je však známo několik výjimek, ať už v podobě historiografa Zosima nebo prostých obyvatel říše, kteří barbary obviňovali z vlastních problémů nebo je obžalovávali ze spolčení se svými, k Římanům nepřátelskými, soukmenovci. V dějinách pozdně římského státu se dokonce odehrálo několik masakrů, ať již barbarských vojáků v římských službách nebo i jejich rodin, avšak pro to byly vždy důvody spíše politické než xenofobní. Nemáme zprávy o žádných spontánních pogromech na barbary. Naopak, k takovým akcím byly vždy dány rozkazy shora,³¹ jež reagovaly na aktuální možné ohrožení římských pozic.

²⁸ AMMIANUS MARCELLINUS, *Res Gestae*, 16.12.23.

²⁹ ONASANDROS, *Strategikos*, 29.

³⁰ I když zde byla silná překážka v náboženství, protože barbaři byli převážně ariánského křesťanského vyznání, zatímco Římané patřili do katolické církve a ariány měli za heretiky.

³¹ ZOSIMOS, *Historia Nova*, 4.58.1, 5.35.2.

Reliéf z Theodosiova sloupu v Istanbulu³²

Jediným stálým efektem obavy z barbarů, coby potencionálních zrádců, byla snaha vyvarovat se stavění důstojníků k boji proti jejich vlastním kmenům. Ale i to se nedodržovalo, neboť mnoho barbarů v římských službách nemělo žádné zábrany v bojích proti svým soukmenovcům.³³ K Římanům se přidali buď z čistě materiálních důvodů – jinak řečeno kvůli kariéře – jednak často kvůli sporům ve své domovině, které nebyly nijak zříd-kavou záležitostí.³⁴ Například sálský Frank nemusel mít žádné výčitky, pokud bojoval proti ripuárským Frankům nebo i proti vlastnímu kmeni, kde zrovna byl u moci vůdce kantonu, s nímž byl v konfliktu. Uveďme si třeba Franka Silvana, *magistra peditum*,³⁵ samozvaného císaře z roku 355. Ten byl poslán bojovat proti vlastnímu kmeni i jiným barbarům do Galie. Silvanovi soupeři na dvoře císaře Constantia II. pak využili jeho původu k tomu, aby před panovníkem zpochybnili jeho loajalitu, což podle Ammiana Marcellina vedlo

³² <http://www.stoa.org/gallery/album263>.

³³ Barbarské kmeny nelze považovat za „národní státy“ a barbari samotní projevovali jen minimálně nacionální smýšlení. Byli rozděleni na několik kantonů (*pagi*) pod vlastními vůdci (*reguli*), kteří se čistě účelově buď spojovali, nebo proti sobě bojovali.

³⁴ JONES, Arnold Hugh Martin: *The Later Roman Empire 284-602. A Social Economic and Administrative Survey*. Oxford 1964, s. 621.

³⁵ Zjednodušeně řečeno, vrchní velení nad římskou armádou bylo nejpozději od doby vlády Constantina I. rozděleno mezi *magistra peditum* (velitel pěšího vojska) a *magistra equitum* (velitel jízdy).

k nedobrovolné uzurpaci trůnu, jejíž pomocí si Silvanus spíše chtěl zachovat život, než že by skutečně pomýšlel na vládu.³⁶

Na závěr lze shrnout, že usazení barbarů na římském území v období kolem přelomu 4. a 5. století a jejich snadná dosažitelnost, zkombinovaná s potřebou používat je k zastavení útoků jiných nepřátelských skupin na římské hranice, znamenalo, že římská pravidelná armáda utrpěla. Počet regimentů římského vojska se snižoval na úkor levnějších barbarských spojenců. Ti, ač byli složeni z kvalitních bojovníků, neměli výcvik a disciplínu Římanů a nebyli tedy o nic lepší než kterékoli barbarské vojsko. Na Východě silnější ekonomické zdroje, odchod Alarichových Gótů na Západ a porážka Gainova vojska ve zmíněném období do jisté míry odstranily potřebu ve větším rozsahu využívat barbarských služeb. Když se na východořímském území o několik desetiletí později, po rozpadu hunské říše, objevily další dvě skupiny Gótů, byly štvány jedna proti druhé, a přestože balkánské provincie trpěly, neohrožovaly celistvost státu.

Jak bylo napsáno v úvodu článku, obecně je barbarizace chápána jako jeden z důvodů úpadku západní části římské říše. Na základě poznání skutečností jsme zjistili, že byla spíše průvodním jevem slábnutí říše než jeho příčinou, a nelze ji považovat za čistě negativní jev. Na druhou stranu nezapomínejme, že posledního západořímského císaře, Romula Augusta, sesadil barbar v římských službách, Odoaker. Barbarizace tedy nebyla příčinou upadající moci říše, přesto však byla v pozadí konečného pádu Západu.

SUMMARY

THE CAUSES AND CONSEQUENCES OF BARBARISATION IN LATE ROMAN ARMY

The barbarisation is usually seen as one of the causes of the fall of the Western part of the Roman Empire. In his paper, the author tries to reevaluate this problem, by assessing both the structure and composition of the late Roman army and its outward demonstration (appearance of the soldiers, tactics). On the basis of these facts the author realises that the barbarisation was rather a consequence of the weakening empire than one of the primary causes of the fall.

Translated by Jiřina Beránková

Mgr. Martin Váňa
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

³⁶ AMMIANUS MARCELLINUS, *Res Gestae*, 15.5, 15.6.2-3.

ITINERÁŘ JANA FILIPCE (1431-1509)

Antonín Kalous

Itineráře, které vytvářejí historici středověku, se týkají především králů či jiných pánovníků. V 15. století je však již dostatečné množství materiálu pro vytvoření itineráře například diplomata, politika a zároveň biskupa. Jan Filipec je osobností, která budila pozornost mnoha historiků pozdního středověku. Pro českou historiografii to byl především František Palacký, který jeho činnost podrobně popsal ve svých *Dějínách národu českého*. Ovšem díky své široké působnosti se mu nevyhnulo ani dějepiscectví německé, rakouské, polské a především maďarské.

Proslavil se zvláště jako uherský prelát, biskup ve Varadině (dnes Oradea v Rumunsku). A jako takový zastával velice významnou pozici na uherském královském dvoře stejně jako v diplomatickém sboru krále Matyáše Korvína. V jeho službách cestoval po celé Evropě a navštívil celou řadu zemí, dvorů a měst. Cílem jeho diplomatických cest byly především české země, rakouské a německé země, Polsko, Itálie a Francie.

Diplomatická služba v pozdním středověku se pomalu začínala proměňovat,¹ ovšem Jan Filipec, stejně jako většina diplomatů ve službách uherského a později českého krále Matyáše, patřil typologicky mezi středověkou diplomacií. V Itálii v 15. století se rozvinula forma stálého zastoupení na spřátelených dvorech, ovšem středoevropská diplomacie ještě tak daleko nedospěla. Proto všechny diplomatické cesty Jana Filipce byly cestami s jasným cílem, po jehož dosažení (či po zjištění, že jej nelze dosáhnout) se opět vracel ke dvoru svého krále. Diplomacie znamená především cestování, a proto může být itinerář aktivního diplomata zajímavým příspěvkem pro poznání možností středověkého cestování. V případě Jana Filipce se můžeme dozvědět, že např. na své cestě po Francii, když opouštěl Paříž, cestoval do Lyonu 17 dní. To činí průměr na jeden den asi 32 km, což je dost velká rychlost při tak velkém poselstvu. Naproti tomu při cestě z Itálie v roce 1476, kdy bylo poselstvo ještě větší (čítající přes 900 lidí), byla průměrná rychlost na cestě z Ferrary do Stoličného Bělehradu jen kolem 16-17 km za den. A tak by bylo možné postupovat při všech Filipcových cestách.

Jako středověký cestovatel také Jan Filipec využil všechny běžné dopravní prostředky. Nepochybně jezdil na koni - z jednoho ve Francii spadl a musel se léčit v Tours - a sa-

¹ K tomu srov. MATTINGLY, 1965.

mozřejmě (zvláště ve vyšším věku) na voze. Také na voze utřil zranění, kterému nakonec podlehl. Tedy je vidět, že cestování nebylo zcela bezpečné, i když si odmyslíme možnosti přepadení na cestách apod. To se Filipcovi zřejmě nikdy nestalo – nebo alespoň o takové situaci žádné prameny nemluví. Při svých cestách využil i lodní dopravu – jak po řekách (buď cestoval po řece, nebo jen přes řeku na přívozech), tak po moři. Ani při cestách na moři se nevyhnul problematickým situacím. Např. cesta z Manfredonie do Chioggi se odehrávala na podzim, kdy již cestování mohlo být nebezpečné z důvodu špatného počasí.

Tento itinerář může také přispět k představě, v jaké míře se ve středověku cestovalo a jak velké pole působnosti měl jeden biskup-diplomat a politik. Nejsou to jen dlouhé zahraniční cesty, jako byly ty do Itálie a Francie, ale rovněž významná diplomatická a politická činnost v českých zemích a v blízkosti českých zemí a Uher. Např. jen pohled na cesty, které podnikal v letech 1479–1481, hovoří za své. Také ve svém sídelním městě Varadině se Filipec někdy objevoval, ovšem správa diecéze nebyla zřejmě prioritou (byl jistě zastupován světicím biskupem). Přesto se můžeme dozvědět od italských diplomatů, že cesta z Budína do Varadína trvala šest dní,² tj. cestovatel se musel pohybovat rychlostí asi 41 km za den.

Itinerář, který je zde předkládán, není vždy složen z přesných záznamů listinné povahy, které by udávaly datum s právní přesností, ale skládá se ze záznamů kronik a různých vyprávěcích pramenů, jakož i různých odkazů v dopisech ať Filipcových, nebo zcela jiných pisatelů – většinou diplomatických zpráv pocházejících od papežských či jiných vyslanců. Samozřejmě takový seznam je nutně neúplný a vždy může být doplňován (některé edice pozdně středověkých textů mi zůstaly stále nedostupné, nemluvě o nevydaném pramenovém materiálu ve středoevropských a jiných archivech); zde bych však rád zpřístupnil své bádání alespoň v této formě, která může být prospěšná i dalším badatelům jak v oboru pozdně středověké diplomacie, tak cestování ve stejné době. Domnívám se, že tímto způsobem lze přehledně zobrazit činnost jednoho z nejdůležitějších Čechů (či Moravanů) v poslední třetině 15. století a na počátku století 16. O jeho činnosti a souvislostech je u nás již podstatná literatura, která byla vypočtena jinde.³ Z důvodů přehlednosti jsem přistoupil k citování pramenů a literatury pomocí autorů a let vydání, eventuálně zkratk edic. Veškerou literaturu naleznе čtenář v závěru příspěvku.

² MDE 4, s. 195.

³ KALOUS, 2006, s. 7–8, pozn. 19; za poznámky k tomuto článku děkuji Vojtěchovi Černému.

1431

Prostějov

Jan Filipec se narodil v Prostějově.

Rok narození Jana Filipce je nejistý. Tradice v historiografické literatuře jej určila na 1431, ovšem zatím se nám nepodařilo dohledat přesný pramen, který by toto datum uváděl. Také novější historická literatura se buď doložení tohoto data vyhýbá, nebo jej pouze reprodukuje. Obecně je toto datum přijímáno (např. Grieger, 1982, s. 10-11). Silně o něm pochyboval především Erik Fügedi (Fügedi, 1985, s. 1047-1049), který odkazoval na Bonfiniho zmínku o Filipcovi v roce 1468 jako *adolescens*. Grieger to vysvětluje možností překladu, že to byl „ještě mladý muž“.

1468

Olomouc

Podle Bonfiniho vstoupil do služeb Matyáše Korvína. Jiný záznam o vstupu do služeb Matyáše Korvína poskytuje *Historia fratrum*. Podle podání tohoto spisu přišel Jan Filipec do Uher jako písař s průvodem Ctibora Tovačovského a díky tomu, že přečetl nějaké listy, které nikdo nemohl přečíst, si jej uherský král vyžádal. Datum neuvádí.

Bonfini, 1941, s. 143; *Historia fratrum*, NK, sign. XVIII F 51a, p. 264-265.

po dobytí Olomouce...

Dán do služeb Mikuláše Čupora, působil v jeho kanceláři.

Bonfini, 1941, s. 143.

1471

květen, Kutná Hora (?)

Mohl se účastnit s Čuporem volebního sněmu v Kutné Hoře, kde byl 28. května zvolen Vladislav Jagellonský českým

králem. Filipcova přítomnost není nijak potvrzena, ale je pravděpodobná.

Kapavíková-Vaněk, 1972; Dlugossius, 2005, s. 269.

1472

14. listopadu, Šoproň

Jednal v Šoproni s Vilémem z Pernštejna o možnostech míru s Matyášem Korvínem. Hlavním korvínovským vyjednavatelem byl Albrecht Kostka z Postupic.

AČ 16, s. 24, 182.

1474-1475

Ostřihom

Působil v Ostřihomi jako probošt metropolitní kapituly sv. Štěpána. O jeho reálném pobytu v Ostřihomi bohužel žádné zprávy nemluví.

Kollányi, 1900, s. 112 (1474-1475); ASV, Reg. Suppl., vol. 707, fol. 129r (16. června 1474); Czaich, 1899, s. 9 (30. června 1474); MOL, DL 17722 (15. září 1475); viz též další dva záznamy.

1474

17. srpna, Olomouc

Byl relátorem listiny vydané jménem Matyáše Korvína v Olomouci pro Jihlavu – zápis Zdeňkovi ze Šternberka 1 000 zlatých uherských na město Jihlavě.

SOKA Jihlava, fond AMJ, Listiny, inv. č. 193.

1475

7. dubna, Brno

Byl relátorem listiny vydané v Brně jménem Matyáše Korvína pro olomouckého měšťana Cristyna, již se potvrzuje koupě pozemkových majetků.

ZAO-O, fond MCO, Listiny, sign. A IV c 11.

15. září, Budín

Jan Filipec potvrzuje dar pro kolegiální kapitolu Nejsvětější Trojice ve Felhévízu. MOL, DL 17222.

1476

konec května, Budín

Jan Filipec vyrazil spolu s Rudolfem z Rüdeshemu v čele velkého poselstva z Budína do Neapole, aby přivezli ženu Matyáše Korvína a novou uherskou královnu Beatrix Aragonskou. Luca Lupo, milánský vyslanec, píše k vévodskému dvoru do Milána o přípravách na vyslání poselstva již na konci května.

MDE 2, s. 309–310. Pro podrobnější zpracování poselstva nejnověji viz E. Kovács, 2002, s. 233–240; Kalous, 2006, s. 11–14.

1. srpna, Benátky

Poselstvo dorazilo do Benátek.

E. Kovács, 2002, s. 235.

5. srpna, Benátky

Poselstvo vyrazilo z Benátek na lodích směrem do Ferrary.

Zambotti, 1933, s. 15.

8. srpna, Ferrara

Příjezd do Ferrary.

Zambotti, 1933, s. 15.

13. srpna, Ferrara

Odjezd z Ferrary, kvůli moru v Markách a v Romagni jeli lodí z Consandola (zhruba 25 km jihovýchodně od Ferrary) do Jaderského moře a dále do Neapole. Bonfini se domníval, že Jan Filipec cestou navštívil Urbino, což je však zřejmě omyl, který vznikl zmatením různých poselstev (Urbino navštívil na konci roku 1476 ve

službách Matyáše Korvína Francesco Fontana).

Zambotti, 1933, s. 15; Bonfini, 1941, s. 67.

7. září, Neapol

Příjezd do Neapole.

E. Kovács, 2002, s. 235. [Prameny pro neapolskou legaci mi bohužel byly nedostupné. Proto čerpám z článku E. Kovácsa.]

15. září, Neapol

V Neapoli v Castello Nuovo proběhla svatba *per procuram* mezi Beatrix Aragonskou a Matyášem Korvínem, jíž se zúčastnil i Jan Filipec, který s dalšími uherskými magnáty přijal věno nevěsty.

E. Kovács, 2002, s. 236.

18. září, Neapol

Celé poselstvo vyjelo z Neapole směrem přes Benevento k jaderskému pobřeží do přístavu Manfredonia.

E. Kovács, 2002, s. 236.

2. října, Manfredonia

Poselstvo vyjelo z Manfredonie na lodích směrem na sever.

E. Kovács, 2002, s. 236.

13./14. října, Chioggia

Po bouři na moři přistála výprava u Chioggi (na jižním cípu benátské laguny). Poté se Beatrix potkala se sestrou Eleonorou, manželkou ferrarského vévody Ercole d'Este, v Corbole na Pádu.

Zambotti, 1933, s. 21, 23; Berzeviczy, 1914, s. 27.

16. října, Ferrara

Poselstvo slavně vjelo do Ferrary.

Zambotti, 1933, s. 23; Berzeviczy, 1914, s. 27–29.

21. října, Ferrara

Odjezd z Ferrary do Pontelagoscuro (5 km severně od Ferrary), kde se poselstvo opět nalodilo. Pak cesta pokračovala přes místa: Rovigo, Anguillara Veneta, Chioggia, Malamocco, San Clemente na Lido di Venezia.

E. Kovács, 2002, s. 238–239.

30. října, Benátky

Poselstvo pobývalo v Benátkách, jak zmiňuje v listě Marcu Barbovi Angelo Fasolo, biskup ve Feltre. Cesta pak pokračovala přes Villach a Ptuj do Stoličného Bělehradu.

BAV, Vat. lat. 5641, fol. 149r.

10. prosince, Stoličný Bělehrad

Poselstvo s královnou přijelo do Stoličného Bělehradu (Székesfehérvár), kde byla po dvou dnech Beatrix korunována.

E. Kovács, 2002, s. 239.

15. prosince–konec roku, Budín

Účastnil se na svatebním veselí v královském paláci v Budíně.

Eschenloer, 2003, s. 996–1000.

1477

13. ledna, Budín

Vyslán z Budína na sněm do Českých Budějovic, jak dokládají jeho věřící listy.

AČ 6, s. 55.

23. ledna, Brno

Z Brna píše spolu s Václavem z Boskovic do Českých Budějovic, že byl zdržen na cestě a na sněm dorazí později. Z Brna měli vyjet o den později.

AČ 6, s. 141.

31. ledna, České Budějovice

Jan Filipec se účastnil českého zemského sněmu v Českých Budějovicích a píše spolu s Václavem z Boskovic a Dobrohostem z Ronšperka list Jindřichovi Roubíkovi z Hlavatec, že se za něho přimluví u Matyáše.

AČ 6, s. 142–143.

před 8. únorem, Jindřichův Hradec

Jindřich z Hradce píše Bohuslavovi ze Švamberka, že s ním mluvil Jan Filipec i Václav z Boskovic. Zřejmě na zpáteční cestě do Budína. O rozmluvě se Jindřich zmiňuje i v dalším listě.

AČ 6, s. 144, srov. též s. 148–149.

27. března, Morava

Pobývá na Moravě, kam se vypravil z Budína hned po příjezdu ze sněmu v Českých Budějovicích, jak zpravuje Matyáš listem Bohuslava ze Švamberka.

AČ 6, s. 55–56.

3. srpna, Kremže

V Kremži (Krems) na jednání s císařem Fridrichem III.

Chmel, 1855, s. 110.

7. října, Rakousko

Znovu byl před tímto datem vyslán na jednání s císařem Fridrichem III. do Rakous.

MDE 2, s. 361.

před 30. říjnem, Steyr

Spolu s Miklášem Bánfím na mírových jednáních s římským císařem.

SRS 13, s. 237.

10. listopadu, Kremže

Vedl jednání s císařem Fridrichem III. v Kremži (Krems).

Kinzl, 1869, s. 68–69.

1478

6. února, Olomouc

Lucas Eisenreich zpravuje z Olomouce 13. února, že před osmi dny odjel Filipec ke králi a že plánoval vrátit se do Olomouce za dalších osm dní, tedy 21. února. Král byl snad ještě v Bratislavě.

SRS 13, s. 244.

15.–28. března, Brno

Účasten na jednáních v Brně, na nichž se měla připravit mírová smlouva mezi Vladislavem Jagellonským a Matyášem Korvínem. Długosz a Eschenloer se liší v datu počátku sjezdu, Długosz uvádí 15. března a Eschenloer „na Velikonoce“, čímž mohl myslet Velikonoční neděli (22. března), nebo dobu ještě před Velikonocemi a kolem Velikonoc. Smlouva byla uzavřena 28. března. O jeho přítomnosti v Brně se zmiňuje také Kozel z Kladrub, služebník Bohuslava ze Švamberka, v listě Kunratovi z Petrovic.

Długossius, 2005, s. 411; Eschenloer, 2003, s. 1030–1041; SRS 13, s. 245; AČ 4, s. 481–487; AČ 6, s. 166.

duben, Olomouc-Kadaň

Podle Długosze vyjel Jan Filipec spolu se Štěpánem Zápolským a Hynkem z Poděbrad z Olomouce do Kadaně na pouť ke Čtrnácti svatým pomocníkům. Poté se prý „vrátil“ do Prahy.

Długossius, 2005, s. 413.

6. dubna, Praha

Byl v Praze přivítán Václavem Korandou a univerzitními mistry. Podle Długosze se

tam strhla bitka a poslové uherského krále museli být zachráněni Hynkem z Poděbrad.

Truhlář, 1888, 128–9; Długossius, 2005, s. 413.

před 11. dubnem, Kutná Hora

Štěpán Zápolský píše už z Prahy, že navštívil s Janem Filipcem a Hynkem z Poděbrad českého krále Vladislava v Kutné Hoře. Podle Długosze je Vladislav Jagellonský přivítal v Kutné Hoře a litoval velice toho, co se stalo v Praze.

SRS 13, s. 256–257; Długossius, 2005, s. 413.

Palacký nabízí jinou chronologii. Podle jeho podání nejdříve poslové navštívili 1. dubna Vladislava Jagellonského v Kutné Hoře, který souhlasil se zněním domluvené mírové smlouvy. Potom přijeli 6. dubna do Prahy, kde byli přivítáni Korandou, a teprve potom se vydali do Kadaně na pouť. Z Kadaně se opět vrátili do Prahy, kde došlo k oné potyčce mezi utrakvisty a uherskými posly. Je to verze samozřejmě také možná, ovšem vycházející především z Długosze (stejně jako Palacký), nenacházíme pro všechny tyto přesuny oporu. Pouze sloveso užitě pro cestu z Kadaně do Prahy by tomuto mohlo napovídát (*abinde Pragam reversi*) (Palacký, 1968, sv. 5, s. 104).

Smlouva nebyla Matyášem Korvínem potvrzena a následovala další jednání, jichž se snad Jan Filipec také účastnil, i když vyčítky, kterými podle Petera Eschenloera Matyáš Tase z Boskovic, Jana Filipce a Rudolfa z Rüdeseimu zahrnul, mohou znamenat opak. Filipcovo jméno každopádně není uvedeno v listině potvrzující mír vzešlý z olomouckých jednání. Z předcházející trojice se jednání zúčastnil zřejmě pouze olomoucký biskup Tas z Boskovic (srov. Eschenloer, 2003, s. 1048–1061).

1479

5. června, Olomouc (?)

Na přimluvu Jana Filipce a Štěpána Zápolského Baltazar z Piscie, papežský nuncius, zrušil klatbu na vyslance Albrechta Braniborského. Není jasné, jestli Filipec byl v Olomouci, nebo se přimluvil písemně, či jinak. SRS 13, s. 270.

7. července, Olomouc

Byl jedním z pečtitelů glejtu Matyáše pro Vladislava na jednání do Olomouce. Švábenský, 1965, s. 132.

22. července, Olomouc

Jan Filipec se zúčastnil mírových jednání mezi Vladislavem Jagellonským a Matyášem Korvínem v Olomouci. SLČ, 1941, s. 186; SLČ (G), 1959, s. 285.

8. září, Brno

Jan Filipec byl svědkem na listině Matyáše Korvína, jenž rozhoduje spory o soudy na vinicích v Židlochovicích. AMB, Sbírka listin, mandátů a listů, 1479, 8. září, Brno.

21. září, Bratislava

Obdržel věřící listiny pro jednání v Drážďanech. MKL 1, s. 443–445.

4. října, Vratislav

Zúčastnil se slezského zemského sněmu ve Vratislavi. SRS 10, s. 129.

6. října, Vratislav

S Georgem von Stein vydal landfríd pro Dolní Slezsko a obě Lužice domluvený na sněmu ve Vratislavi. SRS 14, s. 13–14.

10. října, Vratislav

Vedl politická jednání se slezskými knížaty, uzavření dohody ve Vratislavi. Grünhagen–Markgraf, 1881, s. 232; srov. též Grünhagen–Markgraf, 1883, s. 452.

po 10. říjnu, Drážďany

Vedl politická jednání v Drážďanech, na něž vyrazil z Vratislavi. Nehring, 1989, s. 115.

konec října, Pasov

Vedl politická jednání v Pasově. Matyáš zpravuje papežského legáta Jana Aragonského, že Filipec mu z Pasova vyjede naproti a doprovodí ho do Uher. MKL 1, s. 455–456.

29. listopadu, Vratislav

S Georgem von Stein vydal ujednání s Vratislavskými o daních z vína a piva. SRS 14, s. 17–19.

1480

před 4. únorem, Žitava (?)

Před tímto datem byl vyslán do Lužice spolu s Georgem von Stein. SRS 14, s. 21–23, 26.

18. února, Vratislav

Poslal list do Lužice z Vratislavi, kde působil jako slezský zemský hejtman. Arras, 1924, s. 203.

5. března, Vratislav–Lubín–Vratislav

Dne 5. března chtěl Jan Filipec zorganizovat sněm v Hlohově, ovšem kníže Jan mu to nedovolil, takže Filipec, který dojel až do Lubínu, se vrátil do Vratislavi, odkud předtím vyjel. SRS 10, s. 39.

15. března, Středa (Šroda Śląska)

Jan Filipec byl ve Středě na sněmu se slezskými knížaty.

SRS 10, s. 130.

16. března, Vratislav

Jan Filipec jako zástupce krále ve Slezsku a Lužici píše hejtmanovi ze Zaháně o jednáních předcházejícího dne.

SRS 10, s. 130.

22. března, Vratislav

Zúčastnil se zasedání soudu ve Vratislavi.

SRS 10, s. 40.

18. dubna, Vratislav

Píše list z Vratislavi do Lužice.

Arras, 1924, s. 204.

11. května, Olomouc

Přijel do Olomouce společně s Hansem Haunoldem, poslem Vratislavských. Ještě v době zaslání Haunoldova dopisu do Vratislavi (13. května) tam byl.

SRS 14, s. 31.

9. června, Varadín

Jan Filipec vidíval listinu ve Varadíně, *in castro nostro Varadiensis*.

MOL, DL 36463.

28. června, Budín

Je vyslán z Budína do Slezska, jak listem zpravuje Matyáš vratislavského biskupa Rudolfa z Rüdeseimu.

SRS 14, s. 32–33.

po 6. červenci, Olomouc

Matyáš píše 6. července do Olomouce, aby měšťané pomáhali Janu Filipcovi při jeho cestě do Horního Slezska.

SOKA Olomouc, fond AMO, Sbírká listin, inv. č. 296.

21. července, Vratislav

Jan Filipec vyhlásil pořádky sněmu ve Vratislavi.

SRS 10, s. 44.

31. července–4. srpna, Vratislav

Zúčastnil se sněmu slezských knížat ve Vratislavi.

SRS 10, s. 133–135.

12. srpna, Prochovice

Účasten sněmu v Prochovicích ve Slezsku.

SRS 10, s. 45.

1. září, Vratislav

Píše z Vratislavi list týkající se dani do Šestiměstí.

SRS 14, s. 33.

26. září, Vratislav

Píše list z Vratislavi do Lužice.

Arras, 1924, s. 205.

23. listopadu, Praha

V Praze byl přivítán Václavem Korandou a univerzitními mistry. Přimlouval se také za rebely, kteří byli uvězněni po napadnutí uherského poselstva před dvěma lety.

Truhlář, 1888, s. 129–130; SLČ, 1941, s. 190.

1481

1. dubna, Benátky

Zpráva o tom, že Filipec je v Benátkách. Tato zpráva se objevuje v listu zastupujícímu biskupovi Miklósi Alattyányovi.

Bunyitay, 1883, s. 310 (cituje pramen z *Leleszi országos levéltár*, ten se nám, bohužel, nepodařilo dohledat).

13. dubna, Radkersburg

Jan Filipec byl spolu s Václavem z Boskovic vyslán do Vídně.
MZK, Mk 9, fol. 239r.

10. května, Vídeň

Ve Vídni podepsal za Matyáše Korvína s císařem příměří.
MTK 1, s. 306.

27. června, Vídeň

Na svátek sv. Ladislava věnoval peníze uher-skému národu na univerzitě ve Vídni.
Schrauf, 1902, s. 242.

červenec, Norimberk

Jan Filipec byl spolu s Václavem z Boskovic vyslán na říšský sněm do Norimberka, kam ovšem nebyli uherští poslové vpuštěni.
MKL 2, 153, 163; SRS 14, s. 48.

16. října, Budín

Je relátorem listiny pro Olomouc vydané v Budíně.
SOKA Olomouc, fond AMO, Sbirka listin, inv. č. 305.

1482

18. ledna, Budín

Píše z Budína list do Lužice.
Arras, 1924, s. 206.

22. června, Řím

V Římě vstoupil do bratrstva sv. Ducha u špitálu sv. Ducha.
MVH I/5, s. 8.

1483

březen, Řím (?)

Zřejmě pobýval v Římě, předal v Římě doporučující list od Matyáše.
Theiner, 1860, s. 483 (22. března).

po 20. říjnu, Budín

Papežský nuncius Bartolommeo dei Maraschi podává zprávu o večeři u krále, již se zúčastnil i Jan Filipec, který stále mluvil o Římě, kde předtím pobýval.
Katona, 1793, s. 512–513.

1484

13. července, Olomouc

Zúčastnil se zemského soudu v Olomouci.
LCS V/1, s. 94.

18. srpna, Brno

V Brně vystavil Jan Filipec smlouvu mezi Vilémem z Pernštejna a jakýmsi kanovníkem brněnským.
AČ 6, s. 516 (regest); AČ 16, s. 271–272.

23. srpna, Brno

Zúčastnil se zemského soudu v Brně.
LCS V/1, s. 110.

1485

1. srpna, Vídeň

Jan Filipec byl relátorem listiny Matyáše pro Viléma z Pernštejna, že může předat brněnské komornictví Vratislavovi z Pernštejna.
AČ 16, s. 282–283.

po 2. říjnu, Bratislava–Morava

Jan Filipec byl vyslán na Moravu, v Bratislavě mu měla městská rada umožnit přejezd přes Dunaj podle žádosti Matyáše Korvína.
Lehotská a kol., 1956, s. 521.

13. listopadu, Kolín

Jan Filipec byl vyslán Matyášem Korvínem do Kolína, kam přijel společně s Hynkem z Poděbrad.
MZK, sign. Mk 34, přidešti.

MZK, rkp. Mk 34, současný přípisek na zadním přidešti, *Anno domini 1485 dominico in die Bricci* [13. listopadu] *intromisit se rex Vngarie in Civitatem Coloniam per Reverendum in Christo dominum Johannem Episcopum Waradiensem et Holomucensem, dictum Ffilipecz, qui venit in centum equis et feria iiii in die Othmari* [16. listopadu] *Pragam equitavit cum principe Hynko de Podiebrad ad regem Wladislaum (et pater domini episcopi tunc temporis est sibi defunctus). Et eodem anno magna fuit divisio in pecunia ubi nunquam sic fuit auditum.* – Vladislav Dokoupil (Dokoupil, 1958, s. 75) četl 1482, což je však omyl jak paleografický, tak chronologický, neboť neděle na den sv. Bričky připadá roku 1485 (a ne 1482), stejně druhé datum. V roce 1482 ještě nebyl Filipec olomouckým administrátorem; k problémům s penězi došlo také roku 1485, srov. SLČ, 1941, s. 206; SLČ, 1959, s. 301; a konečně v roce 1485 zemřel otec Jana Filipce, srov. Hlobil-Petrů, 1999, s. 144.

16. listopadu, Praha

Přijel s Hynkem z Poděbrad do Prahy a setkal se s králem Vladislavem. MZK, sign. Mk 34, přidešti.

12. prosince, Vídeň

Ve Vídni se zúčastnil popravu Jaroslava z Boskovic. Je zmiňován později jako očitý svědek.

Turek, 1955, s. 83. Datum uvádí jako pravděpodobně Palacký, 1968, sv. 5, s. 184.

1486

25. ledna, Budín

Jan Filipec figuruje ve svědečné řadě *Decretum maius*. DRMH 3, s. 69.

10. března, Budín

Matyáš Korvín píše do Brna, že brzy miní vyslat na Moravu Jana Filipce, aby rozhodoval spory o šenkování.

AMB, Sbirka listin, mandátů a listů, 1486, 10. března, Budín.

26. dubna, Budín

Vystupuje jako zástupce Mikuláše Lužického při prodeji hradu Dobra Kuća (maď. Dobrakucsa) na jihu Uher v župě Kőrös (v dnešním Chorvatsku); ten se znal v Budíně, *in nostro hospitio*.

MOL, DF 231778 (orig. v Arhivu Hrvatske Akademije).

Tento hrad získal Mikuláš v roce 1477, MOL, DL 106640, 11. července 1477; DF 107063, 25. září 1484; jako zástupce Mikuláše Lužického jej prodal Jan Filipec Jakubu Székelyovi, dalšímu Matyášovu hejtmanovi, DF 231778 (orig. v Arhivu Hrvatske Akademije), 26. dubna 1486, *Nos Johannes dei gracia Episcopus ecclesiae Waradiensis etc. Cancellarius. Fatemur per hec manus nostre proprie scripta, quod feria iii proxima post festum sancti Georgii nostris precepimus ex manibus Venerabilis domini Johanni prepositi Demesiensis etc. pretium castri Dobra Kwthia vocati, quod nos in persona Nico. Lwziczsky Egregio Jacobo Zekel vendidimus, ...fl. VI^m II^c, super qua summa prenominationem dominum prepositum quittum facimus et expeditum. In cuius rei testimonium Sigillum nostrum proprium presentibus est subappressum. Datum Bude in nostro hospitio feria iiii post Georgii martiris Christi, anno domini etc. LXXXVI.* Srov. též DL 101026, 1. června 1486, Matyáš žádá budínskou kapitolu, aby uvedla Jakuba Székelye s bratry v majetek odebraný Mikulášovi Lužickému: hrad Dobrakucsa (*Dobrakwthya*), městečka Héviz (*Hewyz*)

a Csütörtökhely (*Chetherthekhel*, obě dnešní Daruvar v Chorvatsku).

8. červen, Budín

Vydával v Budíně privilegium jménem Matyáše Korvína pro Mikuláše Frangepána.

Thallóczy-Barabás, 1913, s. 174.

28. červen, Brod (*Havličkuv*)

Jan Filipec přijel do (Havličkova) Brodu, aby zajišťoval setkání Vladislava a Matyáše.

AČ 6, s. 207.

1. července, Jihlava

Odjel z Brodu do Jihlavy, kde měl organizačně připravovat sjezd Matyáše a Vladislava. Toho dne také píše Matyáš do Itálie, že tam nemůže poslat Filipce, který byl už odeslán do českých zemí.

AČ 6, s. 207; MKL 2, s. 304; MDE 3, s. 114–115.

4. července, Polná

Jan Filipec se sešel s Benešem z Vajtmile na Polné.

AČ 6, s. 207.

6. července, Jihlava

V Jihlavě je datován list, který poslal Jan Filipec do Trnavy ve věci sporů o faráře Jakuba a jeho rezignaci.

Chaloupecký, 1937, s. 152; Varsík, 1956, s. 94–95.

26. července, Kutná Hora

Podle vratislavského písaře Blasia Rhüle zpravoval Jan Filipec krále Vladislava v Kutné Hoře, že král Matyáš je nemocen a že se opozdí na plánovaný sjezd.

SRS 14, s. 103.

1.–11. září, Jihlava

V Jihlavě se účastnil sjezdu králů Vladislava a Matyáše.

SLČ (M), 1941, s. 207–208.

17. září, Znojmo

Ve Znojmě vydal list Matyáše Korvína pro Viléma z Pernštejna.

AČ 16, s. 298–299.

21. září, Vyškov

Na Vyškově vydal listinu, jíž vykupuje Hukvaldy od Dobeše z Boskovic a Černé Hory.

ZAO-O, fond AO, Pergameny, sign. E I a 21.

4. října, Vyškov

Na Vyškově vydal list Matyáše Korvína na Ivančice pro Viléma z Pernštejna.

AČ 16, s. 301–302.

14. října, Olomouc

Jan Filipec a olomoucká kapitula v Olomoci potvrzují, že hukvaldské zboží náleží biskupství.

ZAO-O, fond AO, Pergameny, sign. E I a 22.

16. října, Brno

Zúčastnil se zemského soudu v Brně. Vydal též listinu pro Znojmo, ovšem bez udání místa.

LCS V/1, 139; SOKA Znojmo, fond AMZ, Listiny, sign. 47.

21. října, Brno

Jan Filipec se účastnil sněmu, na němž byla uzavřena dohoda mezi pány, rytíři a městy.

SOKA Olomouc, fond AMO, Sbírká listin, inv. č. 314; Čáda, 1937, s. 161–168.

3. listopadu, Retz

V Retz vydána listina pro Znojmo – po-
depsáni jak Matyáš Korvín, tak Jan Fili-
pec.

SOKA Znojmo, fond AMZ, Listiny, sign.
149.

1487

Jan Filipec podnikl v roce 1487 dlouhou di-
plomatickou cestu do severní Itálie a Francie.
Jeho hlavními úkoly bylo především uzavřít
sňatek mezi nemanželským synem Matyáše
Korvína Janem Korvínem a neteří milánského
Ludovica Sforzy (zvaného il Moro) Biankou
Marii a získat od francouzského krále sultána
Džema. Francouzský král prý slibil již ústně
jeho vydání, ovšem v tomto bodě byl varadín-
ský biskup neúspěšný. Džem byl nakonec pře-
dán do papežských rukou. Srov. Kalous, 2006,
s. 19–26 (tam i další literatura).

5. února, Vídeň

Jan Filipec odjíždí z Vídně do Itálie. To
předpokládá Fraknói, i když pramen, na
který odkazuje, výslovně Filipce neuvádí.
MDE 3, s. 256; srov. Fraknói, 1914, s. 38.

půle března, Benátky

Na cestě do Ferrary projížděl Filipec Be-
nátkami.

Fraknói, 1914, s. 39.

25.–28. března, Ferrara

Zastavil se ve Ferraře, kde pozdravil Elea-
nor, sestru uherské a české královny.

Zambotti, 1933, s. 181.

28. března, Ferrara

Odjel z Ferrary do Benátek. Jel do Pon-
telagoscuro, kam ho doprovodil ferrarský
vévoda, a pak po vodě do Benátek, svůj
průvod poslal přes Rovigo do Padovy, aby

se k nim pak připojil na cestě do Fran-
cie.

Zambotti, 1933, s. 181–182.

před 10. dubnem, Benátky

Odjel z Benátek do Milána (zřejmě přes
Padovu, kde na něj čekala část jeho prů-
vodu), o čemž je informován benátský
vyslanec ve Francii.

MDE 3, s. 280.

11. dubna, Milán

Přijel do Milána.

Fraknói, 1914, s. 39.

19. dubna, Milán

Jan Filipec byl v Miláně, kde se snažil
dojednat svatbu mezi Janem Korví-
nem a Biankou Marií, neteří Ludovica „il
Moro“. Toho dne také Filipec ohlásil, že
musí odjet do Francie dříve, než předpo-
kládal. Z Milána odjel na konci dubna.

Fraknói, 1914, s. 58–59; srov. též s. 39.

8. června, Angers

Jan Filipec přijel s uherským poselstvem
do Angers.

Simonyi, 1867, s. 217.

10. června, Recullée

Měšťané angerští uspořádali pro uherské
poselstvo hostinu v Recullée na předměs-
tí Angers, dříve sídle „dobrého krále“ Re-
ného z Anjou.

Simonyi, 1867, s. 218.

6. července, Ancenis

Jan Filipec přijel do Ancenis ke královské-
mu dvoru „s mnohými dary“ a se zájmem
o Džema; jeho příjezd zaznamenal benát-
ský vyslanec u francouzského dvora.

MDE 3, s. 325.

16. srpna, Angers

O Filipcově odjezdu z Angers do Paříže informuje benátský vyslanec ve Francii. MDE 3, s. 339.

16. srpna–7. září, Tours

Pobýval v Tours, kde se léčil po pádu z koně cestou do Paříže. Obdržel tam dopis od krále Matyáše, který ho nabádal, aby se co nejdříve vrátil. MDE 3, s. 339–340.

7. září, Laval

Jan Filipec přijel z Tours do Lavalu, kde pobýval benátský vyslanec, s nímž vedl rozhovor o svých nákladech a o vyhlídkách na získání Džema. MDE 3, s. 340.

13. září, Laval–Vitré

Benátský vyslanec informuje i o dalších cestách Jana Filipce. Ten prý odjel 13. září „ke dvoru“, tedy ke královskému dvoru, který tehdy pobýval ve Vitré (asi 35 km na západ od Lavalu) a od 17. září až do druhé půle října je již král zmiňován v Lavalu (srov. Pélicier, 1882, s. 297). MDE 3, s. 342.

4. října, Paříž

Jan Filipec navštívil pařížskou univerzitu. Samaran–van Moé, 1935, col. 649.

10. října, Paříž

Jan Filipec se zúčastnil procesí na počest sv. Kateřiny. Samaran–van Moé, 1935, col. 651.

12. října, Paříž

V Paříži byla varadínskému biskupovi ukázána Sainte-Chapelle.

Thuasne, 1892, s. 169.

13. října, Paříž

Tristan de Salazard, arcibiskup ze Sens, informoval krále, že následujícího dne odjede s varadínským biskupem z Paříže a doprovodí ho až za hranice království. Žádá také o pomoc královských měst, jimiž budou projíždět v Champagni a v Burgundsku. Jeden královský list informoval měšťany v Mâconu, že jejich městem bude projíždět uherské královské poselstvo. Fraknoi, 1914, s. 70; Pélicier, 1898, s. 228.

15. října, Paříž

Jan Filipec opustil Paříž v doprovodu mnohých církevních i světských osobností a vyrazil směrem do Lyonu, jak krále informoval Christophe de Plailly. Arcibiskup ze Sens má doprovodit Filipce jen do Lyonu. Pélicier, 1898, s. 384.

2. listopadu, Lyon

Jan Filipec vyjel z Lyonu směrem do Itálie. MDE 3, s. 355.

15. listopadu, Milán

Jan Filipec měl dorazit (podle zprávy milánského vévody z 9. listopadu) ze své cesty po Francii do Milána. MDE 3, s. 355.

25. listopadu, Milán

Uzavřel sňatek za Jana Korvína s Biankou Marií Sforzou *per procuram*. MDE 3, s. 356–365; Carusi, 1909, s. 47–48.

konec listopadu

Jan Filipec již opustil Milán. Fraknoi, 1914, s. 43.

25. prosince, Vídeň

Jméno Jana Filipce je uvedeno na listině vydané 25. prosince. Srovnej další záznam. Nehring, 1976, s. 117.

1488

18. ledna, Záhřeb (?)

Rozhodoval spor o desátky a jasně uvádí, že se v Záhřebu zastavil cestou od francouzského krále. Listina ovšem mohla být vydána dodatečně, neboť cesta z Milána do Uher nemohla trvat téměř dva měsíce, nebo se do Záhřebu mohl Filipec později vrátit.

MOL, DL 66607; MOL, DF 252103; Teleki, 1857, s. 390–392.

19. ledna, Záhřeb (?)

V Záhřebu rozhodoval další spor o desátky.

MOL, DL 33138; MOL, DF 252102.

13. února, Vídeň

Matyáš potvrzuje, že zaplatí dluhy Jana Filipce, jenž si vypůjčil od milánského vévody 6 000 zlatých, až dojde k uzavření svatby. Peníze budou odečteny od věna Bianky Marie.

MDE 3, s. 381; Nehring, 1976, s. 118.

10. března, Vídeň

Vydával jménem Matyáše Korvína privilegium pro Bernarda Frangepana, *in arce nostra wiennensi*.

Thallóczy–Barabás, 1913, s. 186.

31. března, Olomouc (?)

V Olomouci je datován pastýřský list, který je tištěn v úvodu nového misálu pro olomouckou diecézi.

Missale Olomucense, Bamberg 1488, např. sign. VKOL III 47.770.

3. dubna, Vídeň

Ve Vidni vydal list pro trnavskou městskou radu, již žalovali tamější Židé, že je konšelé nechťeli pustit ke králi.

Varsík, 1956, s. 95–96.

24. září, Praha

V Praze je znovu přivítán Václavem Korandou a univerzitními mistry.

Truhlář, 1888, s. 130–131.

Poselstvo Jana Filipce, Ctibora Tovačovského z Cimburka a Viléma z Pernštejna je také zaznamenáno vévodou Jiřím Saským, který píše svému otci. Podle něj všichni tři byli vysláni králem z Uher. Píše 7. října z Drážďan a zmiňuje se o tom, že bylo poselstvo vysláno nedávno (*in kurzvergangen tagen*). Srov. SRS 14, s. 174.

26. prosince, Vídeň

Ve Vidni je vydán list Matyáše Korvína pro sázavský klášter, který je signován Janem Filipcem.

AČ 9, s. 409–410.

1489

20. ledna, Vyškov

Jan Filipec byl zástupcem Matyáše Korvína při řešení sporu mezi králem a slezskými knížaty – dohoda byla podepsána na Vyškově. Přítomen byl zřejmě také při zlistinění další dohody o den později.

CDS 6, s. 128–130.

před 30. lednem, Budín

Angelo Pecchinoli, papežský nuncius, popisuje rozhovor s Filipcem, který vedl v Budíně. Musel na Filipce čekat, neboť ten pobýval dlouho ve Slezsku. Tam řešil spory mezi slezskými knížaty a Matyášem Korvínem. Po rozhovoru s nunciem

měl být Filipec opět odeslán do Slezska, aby pokračoval v řešení sporů.
BAV, Vat. lat. 5641, fol. 240r–242r.

21. února, Budín–Bratislava–Morava

Matyáš nařídil výběřím daní, že nemají vybírat nic od Jana Filipece, který je vyslán do Bratislavy a na Moravu.
SOKA, fond AMO, Sběrka listin, inv. č. 318.

23. dubna, Vratislav

Jan Filipec přijel do Vratislavi jako vyslanec krále Matyáše, aby jednal se slezskými knížaty.
SRS 10, s. 60.

11. května, Luckau

V Luckau (mezi Berlínem a Drážďanami) se setkal s Georgem von Stein na politických jednáních s braniborským markrabětem Janem.
Nehring, 1989, s. 187.

před 25. červnem, Budín

Toho dne informuje papežský nuncius Angelo Pecchinoli papežskou kurii, že se Filipec vrátil do Budína z jednání v Braniborsku, Sasku a Čechách.
Theiner, 1860, s. 528.

počátek září (či už od konce srpna), Piotrków

Jan Filipec se zúčastnil sněmu v Piotrkowie, kde měl uzavřít protiturecké příměří.
Baczkowski, 1995, s. 23; Hoensch, 1998, s. 221 (oba citují *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. 3, ed. A. Lewicki, Kraków, 1894, s. 359–363).

9. září, Budín

Jan Filipec signoval list Matyáše Korvína pro Viléma z Pernštejna o potvrzení majetků v Hranicích.

AČ 16, s. 338–339.

před 10. listopadem, Melk

Byl v Melku na jednáních s Otou Bavorským.
Nehring, 1976, s. 252.

10.–19. listopadu, Linz

V Linci se zúčastnil jednání s římským králem Maxmiliánem.
Nehring, 1976, s. 252–255.

6. prosince, Budín

Vydal v Budíně listinu pro bratry Georga, Markwarta a Konrada ze Steinu.
Nehring, 1976, s. 119–120; Grünhagen–Markgraf, 1881, s. 267.

17. prosince, Budín

Pobýval u dvora v Budíně.
SRS 14, s. 197.

20. prosince, Budín

Odjel z Budína s Vilémem z Pernštejna a s Lichtenštejnem.
SRS 14, s. 198; AČ 17, s. 549 (regist).

1490

17. ledna, Linz

Nové jednání s říšským poselstvem v Linci.
Nehring, 1976, s. 257.

21. ledna, Linz

Byl na návštěvě u císaře.
Nehring, 1976, s. 258.

1. února, Linz

Vratislavský pisář Martin Praun zaznamenal, že Filipec byl na jednání v Linci.
SRS 14, s. 203.

3. února, Linz

Uherské poselstvo s Janem Filipcem opus-tilo místo jednání s císařskou stranou. Nehring, 1976, s. 259–260.

8. března, Vídeň

Ve Vídni signoval listy pro Viléma z Pern-štejna a list pro Znojmo.

AČ 16, s. 342–343; 343–344; SOKA Zno-
jmo, fond AMZ, Listiny, sign. 157.

17. března, Brno

Zúčastnil se sněmu v Brně.

ZDB 2, kniha XVI, s. 1; LCS V/2, s. 463;
AČ 16, s. 344.

6. dubna, Morava (Slezsko)

Zemřel Matyáš Korvín, v té době byl Jan Filipec podle milánského vyslance Maffea da Treviglio na Moravě, podle Antonia Bonfiniho připravoval sněm ve Slezsku. MDE 4, s. 161–162, 161–163; Bonfini, 1941, s. 161.

9. dubna, Vídeň

Přijel do Vídne, když se dozvěděl o smrti krále Matyáše.

MDE 4, s. 170–171.

Dvůr a s ním i Jan Filipec a Maffeo da Treviglio se přesunul z Vídne do Budína na přelomu dubna a května – 12. dubna píše Maffeo z Vídne, 7. května už z Budína. Z Vídne odjeli zřejmě po velikonočních svátcích v pondělí 12. či v úterý 13. dubna a přijeli do Budína 20. dubna (srov. MDE 4, s. 172, 188, 189).

15. dubna, Gönyű

Píše spolu s Urbanem Nagylucseim, biskupem jagerským, a Tomášem Bakócem, biskupem rábským, Osvaidu Tuzovi, biskupovi záhřebskému. Na cestě z Vídne

do Budína, *in villa Genijew*. Ves, která leží na břehu Dunaje, je asi 15 km SVV od Rábu (maď. Győr) a z Vídne je po Dunaji vzdálena asi 120 km.

MOL, DF 257016 (Hrvatski Državni Arhiv, Zagreb, Archivum capituli Zagrabien-sis, Acta antiqua, 10353).

18. května, Budín

Vedl rozhovor s milánským vyslancem Maffeem da Treviglio v Budíně. Už je ve sporu o uherskou korunu na straně Vladislava Jagellonského, jehož ženou by se mohla stát Bianca Maria Sforza.

MDE 4, s. 201–202.

25. května, Budín

Vedl další politická jednání v Budíně. V Budíně a na poli Rákos severně od Pešti začal na konci května volební sněm uherských stavů, který trval až do 15. července. Filipec se jej také účastnil.

MDE 4, s. 204–205; Bonfini, 1941, s. 169–185.

21. června, Budín

Stále vedl politická jednání v Budíně.

MDE 4, s. 226.

23. června, Budín–Vídeň

V noci z 22. na 23. vyrazil Jan Filipec z Budína do Vídne a má se vrátit za sedm dní. Podle Bonfiniho byl Jan Filipec vyslán do Vídne, aby zjistil, jaké je mínění Štěpána Zápolského, který stále spravoval Matyášem získané rakouské země. Podle Bonfiniho se Filipec přidal na stranu českého krále teprve potom, když zjistil, jaký je názor Štěpána Zápolského. Milánský vyslanec však Filipcovu podporu Vladislava Jagellonského zaznamenal dříve.

MDE 4, s. 229; Bonfini, 1941, s. 180.

26. června, Vídeň

Z Vídně píše dopis Vilémovi z Pernštejna o náročných politických jednáních posledních tří dní.

AČ 16, s. 7–8.

15. července, Budín

Uherský volební sněm rozhodl za přítomnosti Jana Filipce o novém uherském králi, jímž se má stát Vladislav Jagellonský.

MDE 4, s. 241–243; Bonfini, 1941, s. 183.

23. a 24. července, Budín

O politických jednáních Jana Filipce v Budíně zpravoval milánského ambasadora Maffea da Treviglio, který přesídlil do Petrovaradína, Miláňan Paolo Lantero.

MDE 4, s. 246.

Paolo Lantero se zřejmě připojil k Janu Filipcovi při jeho návštěvě Milána v roce 1487. Maffeo da Treviglio se o něm zmiňuje později v dopise z 8. září 1490 (*homo leterato, prudente et fidelissimo amato del Varadino*) (MDE 4, s. 259) a tvrdí, že Paolo sloužil varadinskému biskupovi 32 měsíců – snad to mohlo být někdy na začátku roku 1488. Pokud není v počtu chyba a Paolo se nepřipojil k Janu Filipcovi po jeho návštěvě Milána v listopadu 1487, mohl tak učinit jako možný posel doručující rukopis spisu Giovanniho Francesca Marlianiho, jenž přednesl oslavnou řeč k Janu Filipcovi při svatbě Bianky Marie a Jana Korvína 25. listopadu 1487 a adresoval průvodní dopis s rukopisem Matyášovi 1. ledna 1488. Srov. Ábel, 1890, s. XV, 359–381.

25. července, Budín

Jan Filipec s delegací uherských baronů a prelátů opustil Budín, aby přivítal příjždějícího zvoleného uherského krále Vladislava Jagellonského, jenž měl dorazit asi za patnáct dní.

MDE 4, s. 244–245.

31. července, Šintava

V Šintavě (Farkashida, dnešní Šintava u Sereďi na Váhu) společně s delegací uherských prelátů a baronů přivítal podle Bonfiniho Jan Filipec proslovem nového krále.

Bonfini, 1941, s. 185–188.

15. srpna, Budín

Potvrzení spolupráce mezi Janem Korvínem a uherskými preláty, mezi nimiž na druhém místě figuruje též Jan Filipec; akt byl potvrzen listinou vydanou v Budíně s vlastnoručními podpisy zúčastněných.

MOL, DL 24770.

srpen–září (?)

Podle Bonfiniho byl Jan Filipec ještě před korunovaci Vladislava Jagellonského vyslán k jeho bratru Janu Olbrachtovi, který operoval někde v Horních Uhrách.

Bonfini, 1941, s. 193.

3. září, Budín

Paolo Lantero podává zprávu milánskému vévodovi o tajných jednáních s Janem Filipcem (a sekretářem Tomášem Bakócem) v Budíně o možné situaci a pozici královny po plánované korunovaci Vladislava Jagellonského.

MDE 4, s. 253–254.

Paolo Lantero navštívil 8. září Maffea da Treviglio v Petrovaradině, kde zřejmě podal zprávu o předchozích jednáních a doručil dopis z 3. září, v němž se zmiňuje o stále otevřené možnosti svatby Bianky Marie a Vladislava Jagellonského. Maffeo jej ujistil, že se může zasadit u svého pána milánského vévody o to, aby Jan Filipec získal kardinálský klobouk (MDE 4, s. 259–260). Paolo Lantero i nadále

informoval Maffea o dění u uherského dvora (srov. MDE 4, s. 273).

19. září, Stoličný Bělehrad

Korunovace Vladislava Jagellonského ve Stoličném Bělehradu, na níž byl přítomen i Jan Filipec. Podle Bonfiniho řídil ceremoniál, který prováděl záhřebský biskup Osvát (Osvald) Tuz zastupující Hipolita d'Este, příliš mladého arcibiskupa ostrihomského, jemuž náležela pocta korunování uherského krále. Jan Filipec byl následně odeslán do Polska ke králi Kazimírovi. Bonfini uvádí Filipcův odchod ze světských záležitostí do františkánského kláštera bezprostředně po korunovaci Vladislava.

Bonfini, 1941, s. 196; MDE 4, s. 273–275.

V literatuře se objevují různá data korunovace Vladislava uherským králem: 18., 19., 21. a 23. září 1490. Srov. Baczkowski, 1995, s. 90, pozn. 140.

29. září, Felhévíz

V domě svého proboštvství Svaté Trojice ve Felhévízu (osada na pravém břehu Dunaje mezi Budínem a Starým Budínem) odkazuje tuto kolegiátní kapitolu Osvátu Tuzovi, záhřebskému biskupovi.

MOL, DF 252017 (Chorvatsko, Nadbiskupski Arhiv Zagreb, Středověké listiny, U 489/PRN 48).

8. října, Bechyně (?)

V Bechyni světil kostel při františkánském klášteře.

Zde se jedná o vyprávěcí prameny pozdějšího data, v nichž se může vyskytnout chyba. Proto jsou uvedena říjnová data, která dozajista nejsou myslitelná, neboť vzdálenost mezi Bechyní a Krakovem je asi 500 km.

Beckovský, 1879, s. 127; MZA, E-24, Mi-nařík, kart. 22, Historie Františkánů.

13.–18. října, Krakov

Jan Filipec vedl politická jednání v Krakově na dvoře polského krále v záležitostech sporu o uherský trůn. Poté se vrátil přes Slezsko a Moravu do Uher.

Miechowita, 1584, s. 237; Wapowski, 1874, s. 9. Baczkowski (1995, s. 96) na základě vydání Miechowity z roku 1521 uvádí data 13.–28. října, což je však pravděpodobně chyba, neboť v textu je i bližší určení, že se jednalo o den svatého Lukáše evangelisty.

6. listopadu, Vyškov

Zápis o vyplacení zástavy dvou vesnic patřících k majetkům Kunětické Hory, které se událo z rozkázání Jana Filipce.

AČ 4, s. 193; AČ 16, s. 359 (regist).

8. listopadu, Vyškov

Zřejmě byl Jan Filipec přítomen na Vyškově, když Mikuláš Lužický z Cecvic sepsal list, v němž potvrzuje, že dostal od Jana Filipce Kunovice a další majetky.

AČ 16, s. 359–361.

11. prosince, Tovačov (?)

Záznam Ctibora Tovačovského o věcech, které nechal Jan Filipec na Tovačově u něho v úschově. Nemluví se explicitně o Filipcově přítomnosti na Tovačově.

AČ 16, s. 9–10.

1491

28. ledna, Tovačov (?)

Ctibor Tovačovský prodává Janu Filipcovi ves Lešany. Listina dána na Tovačově bez zmínky o přítomnosti Jana Filipce.

SOKA Olomouc, fond AMO, Sběrka listin, inv. č. 326.

30. dubna, Olomouc

Na olomoucké radnici vysvětil Jan Filipec kapli svatého Jeronýma dokončenou při přestavbě radnice v roce 1488. Vlastivědné muzeum Olomouc, č. i. O-2520.

11. července, Varadín

Vydával listinu ve Varadíně, *in palacio nostro Varadiensis*. Listina je zachována v pozdějším prepise. Není jasné, proč by Jan Filipec přejížděl znovu do Varadína, ovšem listina o tom vypovídá. MOL, DL 50326.

15. srpna, Nisa

Ve františkánském klášteře sv. Kříže v Nise se zúčastnil provinční kapituly františkánského řádu. Minařík, 1927, s. 62–63, 127–128.

1492

6. ledna, Olomouc

Zúčastnil se olomouckého zasedání moravského zemského sněmu. AČ 16, s. 416–420.

8. března, Olomouc

V Olomouci vidíval listiny pro františkány. NA Praha, ŘF, listina č. 78.

20. května, Olomouc

Zúčastnil se provinční kapituly františkánů v Olomouci. Minařík, 1927, s. 63, 128.

10. června, Vratislav

Vstoupil do františkánského řádu v klášteře ve Vratislavi.

Minařík, 1927, s. 64, 129; Semkowicz, 1878, s. 736.

1493

2. května, Vratislav

Z Vratislavi píše dopis Vilémovi z Pernštejna. Zmiňuje se o své návštěvě u Viléma a pobytu v Olomouci. Kromě toho informuje Viléma, že pro něho pošle biskup varadinský, Valentin Vlk (maď. Bálint Farkas), který se od něj chce nechat světit (snad ve Varadíně). AČ 16, s. 14–15.

22. září, Vratislav

Z Vratislavi píše další dopis Vilémovi z Pernštejna. AČ 16, s. 15–18.

1494

7. června, Vratislav

Jako prostředník uzavíral Jan Filipec dohodu mezi vratislavským biskupem Janem Rothem a metropolitní kapitulou. Tímto prostředníkem jej jmenoval král Vladislav již 6. listopadu 1492. Bauch, 1907, s. 65–68; srov. též s. 62–63.

28. září, Praha

Zúčastnil se českého zemského sněmu v Praze o svatém Václavu. SLČ (G–M), 1941, s. 213; SLČ (G), 1959, s. 308.

Kladsko

Snad v roce 1494 mohl Jan Filipec světit farní kostel v Kladsku (datum není jisté, vychází z legendy o Arnoštovi z Pardubic). Podle Zdeňky Hledíkové může datace spadat mezi půli roku 1492 a rok 1498 – ostatně Jan Filipec se v těchto letech pohyboval ve Slezsku a patrně

i v Kladsku: je i v písemném styku s Jindřichem z Minstrberka, pánem v Kladsku. Hledíková-Zachová, 1997, s. 21.

1495

18. května, Lehnice

V Lehnici napsal dopis Vilémovi z Pernštejna.

AČ 16, s. 21.

19. května, Vratislav

Napsal další dopis Vilémovi z Pernštejna ve Vratislavi.

AČ 16, s. 21–22.

22. května, Vratislav

Další dopis pro Viléma z Pernštejna z Vratislavi.

AČ 16, s. 22–23.

1496

6. května, Vratislav

Píše dopis Vilémovi z Pernštejna z Vratislavi. Zmiňuje se o jejich setkání v Olomouci a Prostějově, kde se rozloučili; zmiňuje též jejich setkání v Šoproni (v roce 1472).

AČ 16, s. 23–24.

Mohelnice

Jan Filipec napsal listinu potvrzující, že poručníkem svého synovce učinil Viléma z Pernštejna. Dopis je datován pouze rokem 1496 a byl napsán v Mohelnici.

AČ 16, s. 509.

1497

po 9. lednu, Olomouc (?)

Jan Filipec se přimlouval u olomoucké městské rady za propuštění zatčeného Ondřeje Funcka z Nisy pro urážku purkmistra Jana Čecha a dalších. Není jasné, jestli se přimlouval osobně, nebo písemně.

Spáčil, 1982, s. 103.

29. dubna, Vratislav

Jan Filipec vystupuje jako svědek při obchodu mezi některými slezskými knížaty.

Grünhagen-Markgraf, 1881, s. 284.

1498

16. září, Kladsko

Jan Filipec je uveden jako svědek na listině minsterberských knížat pro žďárský klášter vydané v Kladsku.

AČ 9, s. 431–432.

1499

28. dubna, Opava

V Opavě se konala františkánská provinční kapitula, jíž se snad zúčastnil také Jan Filipec.

Minařík, 1927, s. 129.

25. listopadu, Bratislava

Jan Filipec se přimlouval za potvrzení majetků Petra Dolhayho, uherského dvořana, a za další záležitosti. Zároveň byl relátorem listiny vydané Vladislavem Jagellonským.

MOL, DL 86716.

Bechyně

Ve františkánském klášteře v Bechyni napsal Jan Filipec rukopis řehole sv. Františka a testamentu.

NA Praha, fond ŘF, inv. č. 660, kniha č. 267.

1500

8. dubna, Lehnice

Zúčastnil se františkánské provinční kapituly v Lehnici.

Minařík, 1927, s. 130.

1503

1. září, Vratislav

Vystupuje jako svědek na listině Zikmunda z Hlohova a Kazimíra z Těšína, kteří vystupují jako rozhodčí sporu vratislavské městské rady a kléru.

Bauch, 1907, s. 90–92.

29. září, Vratislav

Zúčastnil se františkánské provinční kapituly ve Vratislavi.

Minařík, 1927, s. 65, 130.

1506

22. března, Vratislav

Zúčastnil se vysvěcení vratislavského biskupa Jana Thurza ve Vratislavi.

Minařík, 1927, s. 130; SRS 3, s. 385.

8. května, Vídeň

Jednal jako zástupce Vladislava Jagellonského s Habsburky ve Vídni.

Macek, 1991, s. 172.

18. června, Stoličný Bělehrad (?)

Král Vladislav na prosby Jana Filipce udělil do dědičné držby Janovi z Kunovic Uherský Brod.

ZAO-O, fond AO, Papírové listiny, sign. I 40.

19. července, Vídeň

Byl za přítomnosti Jana Filipce uzavřen mír mezi Vladislavem Jagellonským a Habsburky ve Vídni.

Macek, 1991, s. 172; FRA I/1 (Cuspini-an), s. 400 (nezmiňuje Jana Filipce).

23. prosince, Vídeň

Kvůli moru, který byl v té době na Moravě, se přemístil do Vídně.

AČ 11, s. 131–132.

Kostnice

V tomto roce je zmíněno jeho jednání s Maxmiliánem v Kostnici.

Greiderer, 1777, s. 745.

1508

14. nebo 21. ledna, Vídeň

Napsal z Vídně dopis Vilémovi z Pernštejna.

AČ 11, s. 131–132.

11. června, Nisa

V klášteře sv. Kříže v Nise se zúčastnil františkánské provinční kapituly.

Minařík, 1927, s. 65, 130.

25. července, Praha

Zúčastnil se českého zemského sněmu v Praze, na němž vystupoval proti Jednotě bratrské.

SLČ (GK-O), 1941, s. 243; SLČ (G), 1959, s. 331.

10. srpna, Budín

Jan Filipec je podepsán pod zemským řádem, který král Vladislav potvrzuje, a mandátem proti „pikhartům“, který byl vydán v Budíně.

AČ 6, s. 386–393.

24. srpna, Olomouc

Jan Filipec se zúčastnil moravského zemského sněmu v Olomouci jako posel krále Vladislava. Král se o vyslání Filipce zmiňoval v několika listech stavům markrabství moravského či Petrovi z Rožmberka.

AČ 10, s. 335–337; AČ 10, s. 335; AČ 6, s. 378–379.

týden po 28. listopadu, Budín

Jan Filipec, Ladislav z Boskovic a Hanuš Haugvic mají v tomto týdnu jet do Budína ke králi.

AČ 7, s. 5–7.

1509

4. ledna

Zaznamenána ve Starých letopisech českých dřívější cesta Jana Filipce a dalších ke králi, „aby osočili Pražany“.

SLČ (LM), 1941, s. 248.

28. června, Uherské Hradiště

Jan Filipec zemřel v Uherském Hradišti a byl pochován ve františkánském klášteře, který sám zakládal.

Minařík, 1927, s. 65.

O smrti Jana Filipce vykládalo především bratrské dějepiscectví, které se nemohlo smířit s jeho záporným postojem vůči Jednotě na svatojakubském sněmu roku 1508. Jan Filipec byl počítán mezi hlavním strůjce mandátu proti pikhartům, a proto byla také jeho smrt v příštím roce považována za boží soud, stejně jako smrt dalších (např. královny Anny). Jan Filipec zemřel při nehodě, když sestupoval

z vozu: *na té cestě když jel k Hradišti v Moravě, chtěje sednouti z vozu pro potřebu zvláštní, vrazil na nějaký hřebík a roztrhl sobě měšec a tak dřív než dojel do Holomouce na to ještě umřev zdechl* (NKP, XVIII F 51a, p. 273). Podobně informují i další bratrské prameny (např. Šližiński, ed., 1958, s. 216) či vratislavské anály, které ovšem zařazují smrt Jana Filipce do roku 1510 (*Obiit anno domini millesimo quingentesimo decimo ex ruptura testium*; Semkowicz, 1878, s. 736). Odhlédneme-li od nedůstojného přístupu bratrského dějepiscectví, je jistě zajímavé, že Jan Filipec zemřel právě po zranění způsobeném při sestupování z vozu – tedy zranění při cestování.

1511

po 6. lednu

Král Vladislav navštívil hrob Jana Filipce v Uherském Hradišti, který předtím pobýval několik měsíců v Uherském Brodě.

Macek, 1991, s. 197. Srov. Zemek, 2004, s. 22.

Zkratky

AMB	Archiv města Brna
AMO	Archiv města Olomouce
AMZ	Archiv města Znojma
AO	Arcibiskupství Olomouc
ASV	Archivio Segreto Vaticano
BAV	Biblioteca Apostolica Vaticana
DF	Diplomatikai fényképgyűjtemény (sbírka fotokopii listin z doby před rokem 1526)
DL	Diplomatikai levéltár (sbírka listin z doby před rokem 1526)
MCO	Metropolitní kapitula Olomouc
MOL	Magyar országos levéltár, Budapest
MZA	Moravský zemský archiv
MZK	Moravská zemská knihovna v Brně
NA	Národní archiv v Praze
NK	Národní knihovna v Praze
SOKA	Státní okresní archiv

VKOL Vědecká knihovna v Olomouci
VMO Vlastivědné muzeum v Olomouci
ZAO-O Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc

Prameny a literatura

- Ábel, 1890.** ÁBEL, Jenő (ed.): *Olaszországi XV. századbeli írónak Mátyás királyt dicsőítő művei*. Budapest 1890.
- AČ.** *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské*. Praha [pro podrobnější bibliografické záznamy různých částí viz Jaromír BĚLIČ (red.): *Staročeský slovník: Úvodní stati, soupis pramenů a zkratek*. Praha 1968, s. 58–60.
- Arras, 1924.** ARRAS, Paul: *Regestenbeiträge zur Geschichte des Matthias I. Corvinus, Königs von Ungarn (1458–1490) und Titularkönigs von Böhmen (1469–1490), zusammengestellt auf Grund der Urkunden im Bautzener Stadtarchive*. Ungarische Jahrbücher 4, 1924, s. 186–213.
- Baczkowski, 1995.** BACZKOWSKI, Krzysztof: *Walka o Węgry w latach 1490–1492. Z dziejów rywalizacji habsbursko-jagiellońskiej w basenie środkowego Dunaju*. Kraków 1995.
- Bauch, 1907.** BAUCH, Gustav (ed.): *Analekten zur Biographie des Bischofs Johann IV. Roth*. In: *Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte*. Bd. 3, Studien zur schlesischen Kirchengeschichte, s. 19–102. Breslau 1907.
- Beckovský, 1879.** BECKOVSKÝ, Jan: *Poselkyně starých příběhův českých*. Sv. 2,2, 1608–1624. Ed. Antonín Rezek. Praha 1879.
- Berzeviczy, 1914.** BERZEVICZY, Albert de (ed.): *Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok*. Budapest 1914. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria 39.)
- Bonfini, 1941.** BONFINI, Antonio: *Rerum Ungaricarum Decades*. Sv. 4, 1. Ed. I. Főgel, B. Iványi a L. Juhász. Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Budapest 1941.
- Bunyitay, 1883.** BUNYITAY, Vincze: *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig*. Sv. 1, *A váradi püspökök a püspökség alapításától 1566. évig*. Nagyvárad 1883.
- Carusi, 1909.** CARUSI, Enrico (ed.): *Dispacci e lettere di Giacomo Gherardi nunzio pontificio a Firenze e Milano (11 settembre 1487–10 ottobre 1490)*. Studi e testi 21. Roma 1909.
- CDS 6.** *Codex diplomaticus Silesiae*, Bd. 6. *Registrum St. Wencelsai*, ed. W. WATTENBACH–C. GRÜN-HAGEN. Breslau 1865.
- Czaich, 1899.** CZAICH, Ádám Gilbert (ed.): *Regesták a római Dataria-levéltárnak Magyarországra vonatkozó bulláiból II. Pál és IV. Sixtus pápák idejéből*. Budapest 1899.
- Čáda, 1937.** ČÁDA, František (ed.): *Zemské zřízení moravské z roku 1535 spolu s tiskem z roku 1562 nově vydaným*. Praha 1937.
- Dlugossius, 2005.** Joannis DLUGOSSII *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber duodecim, 1462–1480*. Cracoviae 2005.
- Dokoupil, 1958.** DOKOUPIL, Vladislav: *Soupis rukopisů mikulovské Dietrichsteinské knihovny*. Praha 1958.
- DRMH 3.** *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae/The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*. Vol. 3, 1458–1490. Přel. a ed. János M. BAK–Leslie S. DOMONKOS–Paul B. HARVEY Jr. Los Angeles 1996.
- E. Kovács, 2002.** E. KOVÁCS, Péter: *Magyarország és Nápoly politikai kapcsolatai a Mátyás-korban*. In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*, ed. Pál Fodor–Géza Pállfy–István György Tóth. Budapest 2002, s. 229–247.

- Eschenloer, 2003.** ESCHENLOER, Peter: *Geschichte der Stadt Breslau*. 2 sv. Ed. Gunhild Roth. Münster–New York–München–Berlin 2003.
- Fügedi, 1985.** FÜGEDI, Erik: Recenze na Rudolf Grieger, *Filipecz, Johann Bischof von Wardein: Diplomat der Könige Matthias und Wladislaw*. Századok 119, 1985, s. 1047–1049.
- FRA I/1.** KARAJAN, Th. G. Von (ed.): *Johannes Cuspinian's Tagebuch. MDI bis MDXXVII*. In: Fontes rerum Austriacarum I,1. Wien 1855.
- Fraknói, 1914.** FRAKNÓI, Vilmos: *Mátyás törekvései a császári trónra*. Budapest 1914.
- Greiderer, 1777.** GREIDERER, Vigilius: *Germania Franciscana, seu Chronicon Geographo-Historicum Ordinis S. P. Francisci in Germania*. Sv. 1, *Germania Franciscana Orientali-Australis, seu Chronicon Geographo-Historicum Ordinis S. P. Francisci in Germania Orientali-Australi*. Innsbruck 1777.
- Grieger, 1982.** GRIEGER, Rudolf: *Filipecz, Johann Bischof von Wardein: Diplomat der Könige Matthias und Wladislaw*. München 1982.
- Grünhagen-Markgraf, 1881.** GRÜNHAGEN, Colmar-MARKGRAF, Herman (edd.): *Lehns- und Besit-zurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*. Sv. 1. Leipzig 1881.
- Grünhagen-Markgraf, 1883.** GRÜNHAGEN, Colmar-MARKGRAF, Herman (edd.): *Lehns- und Besit-zurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*. Sv. 2. Leipzig 1883.
- Hledíková-Zachová, 1997.** HLEDÍKOVÁ, Zdeňka-ZACHOVÁ, Jana: *Život Arnošta z Pardubic podle Va-lentina Krautwalda*. Pardubice 1997.
- Hlobil-Petrů, 1999.** HLOBIL, IVO-PETRŮ, Eduard: *Humanism and the Early Renaissance in Moravia*, 2nd rev. ed. Přel. Jana and Michael Stoddart. Olomouc 1999.
- Hoensch, 1998.** HOENSCH, Jörg K.: *Matthias Corvinus. Diplomat, Feldherr und Mäzen*. Graz–Wien–Köln 1998.
- Chaloupecký, 1937.** CHALOUPECKÝ, Václav (ed.): *Středověké listy ze Slovenska: Sbirka listů a listin psaných jazykem národním*. Bratislava–Praha 1937.
- Chmel, 1855.** CHMEL, Joseph (ed.): *Actenstücke und Briefe zur Geschichte des Hauses Habsburg im Zeitalter Maximilian's I., Bd. 2.* (Monumenta habsburgica. Sammlung von Actenstücken und Briefen zur Geschichte des Hauses Habsburg in dem Zeitraume von 1473 bis 1576. Erste Abtheilung, Das Zeitalter Maximilian's I.) Wien 1855.
- Kalous, 2006.** KALOUS, Antonín: *Jan Filipec v diplomatických službách Matyáše Korvína*. Časopis Matice moravské 125, 2006, s. 3–32.
- Kapavíková-Vaněk, 1972.** KAPAVÍKOVÁ, Marie-VANĚK, Lubomír (edd.): *Volba Vladislava Jagellonského českým králem (edice pamětního zápisu v knize sentencí z roku 1471)*. Kutná Hora 1972.
- Katona, 1793.** KATONA, Stephanus: *Historia critica regum Hungariae, stirpis mixtae*. Tomulus 9. Budae 1793.
- Kinzl, 1869.** KINZL, Josef: *Chronik der Städte Krems, Stein und deren nächster Umgegend*. Krems 1869.
- Kollányi, 1900.** KOLLÁNYI, Ferencz: *Esztergomi kanonokok 1100-1900*. Esztergom 1900.
- Lehotská a kol., 1956.** LEHOTSKÁ, D.-HANDZOVÁ, D.-HORVÁTH, V.-HRABUŠŠAY, Z.-MERGLOVÁ, N.: *Inventár stredovekých listín, listov a iných príbuzných písomností*. Praha 1956.
- Macek, 1991.** MACEK, Josef: *Tři ženy krále Vladislava*. Praha 1991.
- Mattingly, 1965.** MATTINGLY, Garrett: *Renaissance Diplomacy*. Harmondsworth 1965.
- MDE 1-4.** *Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából 1458-1490*. 4 vols. Ed. Iván NAGY-Albert B. NYÁRY. Budapest 1875, 1877, 1877, 1878.
- Miechowita, 1584.** Mathiae DE MICHOVIA *Chronica Polonorum a prima propagatione et ortu Polonorum usque ad annum Christi MDIIII*. In: Polonicae historiae corpus hoc est, Polonicarum

- rerum latini recentiores & veteres scriptores, tomus 2. Ed. Ioannes Pistorius Nidanus. Basileae [1584].
- Minářik, 1927.** MINÁŘIK, Klement (ed.): *Príspevek k životopisu Jana Filipce*. Sborník Historického kroužku 28, 1927, s. 61–67, 127–134.
- MKL 1, 2.** *Mátyás király levelei, külügyi osztály*, ed. Vilmos FRAKNÓI. 2 sv. Budapest 1893–1895.
- MTK 1.** *Magyar Történelmi Kronológia*, sv. 1, ed. László SOLYMOSI. Budapest 1981.
- MVH I/5.** BUNYITAY, Vincentius (ed.): *Liber confraternitatis Sancti Spiritus de Urbe / A római Szentlélek-társulat anykönyve 1446–1523*. Budapest 1889. (Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia, series I, tomus 5).
- LCS V/1.** BRANDL, Vincenc (ed.): *Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕhonné a nálezové*. Sv. 5,1, *Pŕhony Olomúcké 1475–1494*. Brno 1888.
- LCS V/2.** BRANDL, Vincenc (ed.): *Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕhonné a nálezové*. Sv. 5,2, *Pŕhony a nálezky Brněnské 1480–1494*. Brno 1892.
- Nehring, 1976.** NEHRING, Karl: *Quellen zur ungarischen Aussenpolitik in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts*. Levéltári Közlemények 47, 1976, s. 87–120, 247–268.
- Nehring, 1989.** NEHRING, Karl: *Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich: Zum hunyadisch-habsburgischen Gegensatz im Donauraum*, 2. Aufl. München 1989.
- Palacký, 1968.** PALACKÝ, František: *Dějiny národu českého*. 5 sv. Praha 1968.
- Pélicier, 1882.** PÉLICIER, Paul: *Essai su le gouvernement de la Dame de Beaujeu 1483–1491*. Chartres 1882.
- Pélicier, 1898.** PÉLICIER, Paul (ed.): *Lettres de Charles VIII, roi de France*. Tome 1, 1483–1488. Paris 1898.
- Samaran–van Moé, 1935.** SAMARAN, Carolus–VAN MOÉ, Aemilius A. (edd.): *Liber procuratorum nationis Anglicanae (Alemanniae) in universitate parisiensi*. Tomus 3, *Liber procuratorum nationis Alemanniae ab anno MCCCCLXVI ad annum MCCCCXCII*. (Auctarium chartularii universitatis parisiensiensis, tomus 3.) Parisiis 1935.
- Semkowicz, 1878.** SEMKOWICZ, Aleksander (ed.): *Rocznik wroclawski (Annalia seu Contingentia in civitate Wratislavia)*. In: Monumenta Poloniae Historica / Pomniki dziejowe Polski. Tom 3. Lwów 1878, s. 734–740.
- Schrauf, 1902.** SCHRAUF, Károly (ed.): *A bécsi egyetem magyar nemzetének anykönyve 1453-tól 1630-ig*. Budapest 1902.
- Simonyi, 1867.** SIMONYI, Ernő: *Magyar követség Franciaországban 1487-ben*. Magyar történelmi tár 13, 1867, s. 215–219.
- SLČ, 1941.** PALACKÝ, František (ed.): *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527*. In: Dilo Františka Palackého, vol. 2., ed. Jaroslav Charvát. Praha 1941.
- SLČ, 1959.** ŠIMEK, František–KAŇÁK, Miloslav (edd.): *Staré letopisy české z rukopisu křižovnického*. Praha 1959.
- Spáčil, 1982.** SPÁČIL, Vladimír (ed.): *Nejstarší městská kniha olomoucká (Liber actuum notabilium)*. Olomouc [1982].
- SRS 3.** STENZEL, Gustav Adolf (ed.): *Samuel Benjamin Klose's Darstellung der inneren Verhältnisse der Stadt Breslau vom Jahre 1458 bis zum Jahre 1526*. Breslau 1847. (Scriptores rerum silesiacarum, sv. 3).
- SRS 10.** MARKGRAF, Hermann (ed.): *Annales Glogovienses bis z. J. 1493 nebst urkundlichen Beilagen*. Breslau 1877. (Scriptores rerum silesiacarum, sv. 10).
- SRS 12.** WACHTER, Franz (ed.): *Geschichtschreiber Schlesiens des XV. Jahrhunderts*. Breslau 1883. (Scriptores rerum silesiacarum, sv. 12).

- SRS 13, 14.** KRONTHAL, Berthold-WENDT, Heinrich (edd.): *Politische Correspondenz Breslaus im Zeitalter des Königs Matthias Corvinus*. 2 sv. Breslau 1893-1894. (Scriptores rerum silesiacarum, sv. 13, 14).
- Šliziński, 1958.** ŚLIZIŃSKI, Jerzy (ed.): *Rukopisy Českých Bratří / Rękopisy Braci Czeskich*. Wrocław 1958.
- Švábenský, 1965.** ŠVÁBENSKÝ, Mojmír: *A 1 - Stavovské listiny 1212-1847. Katalog*. Brno 1965.
- Teleki, 1857.** TELEKI, József (ed.): *Hunyadiak kora Magyarországon*. Köt. 12. Pest 1857.
- Thallóczy-Barabás, 1913.** THALLÓCZY, Lajos-Barabás, Samu: *A Frangepán család oklevéltára*. Köt. 2, 1454-1527. Budapest 1913. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria 38.)
- Theiner, 1860.** THEINER, Augustinus (ed.): *Vetera Monumenta historica Hungariam Sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta collecta ac serie chronologica disposita*. Sv. 2, *Ab Innocentio PP. VI. usque ad Clementem PP. VII., 1352-1526*. Roma 1860.
- Thuasne, 1892.** THUASNE, L.: *Djem-sultan, fils de Mohammed II, frère de Bayezid II (1459-1495), d'après les documents originaux en grande partie inédits: Étude sur la question d'orient a la fin du XVe siècle*. Paris 1892.
- Truhlář, 1888.** TRUHLÁŘ, Josef (ed.): *Manuálník M. Václava Korandy t. ř. rukopis biblioteky klementinské*. Praha 1888.
- Turek, 1955.** TUREK, Adolf: *Konec Jaroslava z Boskovic*. Vlastivědný věstník moravský 10, 1955, s. 83.
- Varsík, 1956.** VARSÍK, Branislav (ed.): *Slovenské listy a listiny z XV. a XVI. storočia*. Bratislava 1956.
- Wapowski, 1874.** WAPOWSKI, Bernard: *Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochonic, część ostatnia, czasy podługoszowskie obejmująca (1480-1535)*. Ed. J. Szujski. (Scriptores rerum polonicarum, t. 2). Kraków 1874.
- Zambotti, 1933.** ZAMBOTTI, Bernardino: *Diario ferrarese dall' anno 1476 sino al 1504*. Ed. Giuseppe Pardi. (Rerum Italicarum Scriptores, t. 24, p. 7). Bologna 1933.
- ZDB 2.** KALINA, Tomáš (ed.): *Moravské zemské desky 1480-1566*. II. *Kraj brněnský*. Praha 1950.
- Zemek, 2004.** ZEMEK, Petr (ed.): *Bartoškova kronika*. Uherský Brod 2004.

SUMMARY

THE ITINERARY OF JAN FILIPEC (1431-1509)

Itineraries in the Middle Ages are usually composed for kings or other rulers. However, in the fifteenth century the time comes, when there is material enough to create an itinerary for a non-sovereign personality. Jan Filipec, bishop of Várad (Oradea) was one of the most significant politicians and diplomats of the Hungarian and Czech king Matthias Corvinus in the second half of his reign in Hungary. Since the late 1460's he was active in the chancery of Matthias and since the second half of the 1470's he became an instrumental diplomat in Corvinus' service. Due to his activity, he was bound to travel all around Europe. The itinerary might show the speed of his travelling as well as the swiftness of moves when trying to solve difficult political or diplomatic tasks. Most importantly, he made a journey to Italy to fetch the new Hungarian queen Beatrix of Aragon

and a journey to the king of France to fetch Sultan Djem. Apart from these demanding diplomatic journeys, he was quite active in central Europe solving the tasks in the Czech lands, Germany, Poland and obviously Hungary.

Mgr. Antonín Kalous, M.A., Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

PRÁVNÍ PODSTATA PORUČNICKÉ SPRÁVY SIROTKŮ V RANÉM NOVOVĚKU

Pavla Slavičková

Základním zdrojem městských práv na našem území byla od počátků měst jejich privilegia. Součástí těchto výsad bylo právo na vlastní výkon správy a soudnictví, spolu s kterým dostávalo město také tzv. sdělení, tj. kam se má v případě potřeby obracet o právní naučení.¹ Od něho město odvozovalo obvykle svůj právní systém, ovšem za spolupůsobení dalších vlivů, mimo jiné i praxe městského soudu, respektive jeho výnosů, soudních nálezů apod. Tato skutečnost byla příčinou mnohosti a téměř neuchopitelné pestrosti a spletitosti jednotlivých právních celků v rámci městského práva, která v Čechách a na Moravě existovala bezmála do konce stavovské monarchie. Z tohoto důvodu může být proto velmi problematické zabývat se jednou právní institucí napříč těmito celky, aniž bychom brali na tento fakt ohled, na druhou stranu ale, pokud si toto připustíme, nemohli bychom řešit žádnou z obecných otázek napříč jednotlivými skupinami městského práva a museli bychom vždy zůstat jen ve velmi malém a omezeném okruhu nebo se komparativní metodou pít až do úmoru po drobných rozdílech a odchylkách. Východiskem z této na první pohled neřešitelné situace je použít jako legitimní právní normu kodifikaci městského práva Kristiána z Koldína, přestože její vznik včetně raných verzí nemůžeme datovat dříve než do druhé poloviny 16. století. Řešení na první pohled alibistické, ale ne tak neopodstatněné, jak by se mohlo zdát.

Sbírka městského práva obvykle nazývaná jménem Kristiána z Koldína, aniž bychom mu mohli přičítat její výhradní autorství, není ničím jiným než, jak sám autor uvádí, souhrnem starších právních předpisů. Má tím na mysli především městské právo pražské, právo obecné (včetně recepce ustanovení z práva římského), snad zemské právo, zcela jistě ale části práva brněnsko-jihlavského, převzaté z hojně užívané brněnské sbírky nálezů zvané *Cursus civilium sententiarum*.² Jedinou oblastí městského práva, jejíž ustanovení nebyla do Koldínovy kodifikace zahrnuta, je městské právo magdeburské, a to, jak je známo, vzhledem k politicko-mocenským rozporům mezi reprezentanty obou hlavních právních celků. Přestože *Práva městská* Kristiána z Koldína spatřila světlo světa tiskem až po více

¹ MALÝ, Karel: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 2003, s. 107.

² ŠTĚPÁN, Jaromír: *Studie o kompilační povaze Koldínových Práv městských*. Praha 1940, s. 12.

jak dvou desetiletích přípravných prací v roce 1580, je možné je považovat za normu, která v sobě shrnuje základní skutečnosti právního systému měst v Čechách a na Moravě v takové podobě, v jaké se už desítky let předtím používala.

Téma poručnické správy sirotků v sobě zahrnuje mnoho dílčích otázek, které protínají jinak obvykle samostatně řešené celky, aniž by tyto právě postavy sirotků nějak zvlášť zdůrazňovaly nebo se na ně jinak soustředily. Právě naopak. Četné studie na téma měšťanských testamentů a dědického práva stejně jako práva manželského, majetkoprávních vztahů měšťanů, finanční politiky rodin i města v raně novověkém období sirotky zcela opomíjí. Úkolem této krátké studie není objasnit podstatu poručnické problematiky jako takové, ale pouze ukázat na několika příkladech právní podstatu této instituce v rámci určitého vývoje a naznačit zdroje, ze kterých se instituce poručnictví, jak ji známe v podobě sbírky práv Kristiána z Koldína, vykrystalizovala.

Poručenstvím se rozumí obstarávání záležitostí osoby jedné osobou jinou, z té příčiny právně uložené, že ona osoba z různých důvodů není způsobilá k opatrování svých potřeb samostatně a náležitě.³ Tato souhrnná definice Jana Kaprase, jediného (právního) historika, který se otázce poručnictví věnoval, vystihuje základní rysy této právní instituce. Jako „(...) ochranu, moc a vrchnost nad osobou svobodnou, k opatrování a k obhajování té osoby, kterážby pro mladost a věk svůj dětský a nedospělý ani sama sebe, ani věci svých opatření a ochrániti nemohla, od práva stvrzená a daná“ ji chápe také Koldín.⁴ Podle Jaromíra Štěpána převzal Koldín tuto definici z justiniánského kodexu, a to i přesto, že většina článků rodinného práva recipována z římského práva nebyla a vychází spíše z definic a obecných norem.⁵ *Corpus iuris civilis* obsahuje definici poručnictví na dvou místech, přičemž Koldín se drží formulace z Digest, které užívají spojení *vis ac potestas* (moc a vrchnost), zatímco v Institucích najdeme *ius ac potestas* (právo a vrchnost).⁶ V římském právu existovaly dva druhy poručenství: *tutela* a *cura*, přičemž druhý typ je vývojově výrazně mladší. Zatímco původní význam poručnictví ve smyslu tutely se odvíjel od povinnosti zastávat vojenskou službu – kdo jí nebyl schopen, neměl ani politická ani soukromá práva (*tutela impuberum*, *tutela mulierum*), *cura* byla chápána jako správa cizích záležitostí (*cura furiosí*, *prodigi*, *minorum*, *debilium personarum*).⁷ V Justiniánově kodifikaci už obě tyto instituce splynuly do jediné a v tomto znění byly následně recipovány do raně novověkého městského práva. Podobně podle J. Kaprase byla ve starém německém právu důvodem vzniku poručenství neschopnost některých osob vést tzv. opovědnictví („*fehde*“), později vystupovat před soudem. Magdeburské právo ve znění litoměřického kodexu dochovaného s názvem *Das sächsische Stadtrecht* v rukopise z roku 1469–1470 popisuje poručníka jako „přítele“ ve smyslu pokrevního příbuzného (*agnatus*), který „(...) slove tak (...) protože jemu poručeno jest, aby on jich (myšl. sirotků) obránce byl před právem a takoví obránce

³ KAPRAS, Jan: *Poručenství nad sirotky v právu českém*. Praha 1904, s. 9.

⁴ JIREČEK, Josef (ed.): *M. Pavel Kristián z Koldína Práva městská království českého a markrabství moravského*. Praha 1876, čl. D. V.1.

⁵ ŠTĚPÁN, J.: *c. d.*, s. 15.

⁶ Tamtéž, s. 17.

⁷ KAPRAS, J.: *c. d.*, s. 10.

su v práviech latinie nazvaní tutores (...) a česky poručníci nebo správce“.⁸ Poručenství nad sirotky přebírá podle saského práva nejbližší příbuzný spolu s dědictvím, na které si činí nárok. Výchova sirotků až do let jejich zletilosti je zde chápána tedy jako povinnost, ne právo. Příbuzenský vztah jako jediný důvod pro povolání k poručenství najdeme také v římském právu,⁹ přestože je možné jej chápat jako obecnou normu, která se vyskytuje ve všech středověkých právních sbírkách. Ještě v římské říši se vyvinuly další dvě formy povolávání poručníků – na základě vůle otce/hlavy rodiny a konečně jako nejvyšší vývojový stupeň bylo nařízeno povolávání poručníků praetorem, ovšem na radu většiny tribunů. Tuto trojstupňovitost, která se v římském právu definitivně vžila v době císařské, převzal do své kodifikace městského práva znovu až Koldín,¹⁰ přestože v praxi se tento systém v různých podobách uplatňoval zřejmě už i dříve.

Z obecného hlediska je možné různé druhy poručnictví rozdělit do následujícího schématu:

1. vlastní poručnictví:
 - a) řádné – nad nezletilými, duševně a tělesně chorými, marnotratníky a nad osobami, které se dobrovolně pod poručenství dali,
 - b) mimořádné – nad nepřítomnými a nad dosud nenarozenými;
2. poručenství nad ženami;
3. přirozené poručenství, které má manžel nad svou ženou a otec nad dětmi.¹¹

Souhrnně řečeno, hlavním faktorem, který řadil člověka pod dohled poručnické správy, byla svéprávnost. K tomu, aby se člověk stal v raném novověku právní osobností, bylo potřeba, aby dosáhl určitého věku, byl svobodný, příčetný a zachovalý na cti.¹² I u dospělého člověka mohla právní osobnost zaniknout, a to zejména v případě duševní choroby, nebo i například vstupem do kláštera. Jen svéprávný člověk byl nositelem vlastnických stejně jako politických práv, tj. mohl se podílet na výkonu politické moci, zastávat úřady, vystupovat před soudem apod.¹³ Problematická je jinak v tomto zcela jasném přehledu jen osoba ženy, zmíněná pod bodem dva. V našem prostoru zemské ani městské právo tuto instituci neznalo, suploval ho v tomto smyslu poměr otcovský a poměr manželský, uvedený pod bodem tři.¹⁴ Sňatek znamenal pro ženu propuštění z otcovské moci a tak nabytí vlastních osobních práv, zároveň ji ale podřídil moci manželské.¹⁵ Rozhodující vzhledem k poručenství sirotků byla u ženy možnost svobodné držby a hospodaření s vlastním

⁸ *Práva saszká*. Digitalizovaný rukopis: <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/CS/descr.htm#obsa>, fol. 142v.

⁹ KAPRAS, J.: *c. d.*, s. 22.

¹⁰ ŠTĚPÁN, J.: *c. d.*

¹¹ KAPRAS, J.: *c. d.*, s. 10, který čerpá z KRAUT, *Die Vormundschaft nach den Grundsätzen des deutschen Rechtes I.-III.*, 1835–1859.

¹² MALÝ, K.: *c. d.*

¹³ Tamtéž, s. 122.

¹⁴ KAPRAS, J.: *c. d.*, s. 11.

¹⁵ FLODR, Miroslav: *Brněnské městské právo*. Brno 2006, s. 269.

majetkem, díky čemuž byla např. vdova ve svých právech a jednání samostatná a žádného poručníka nepotřebovala. Svobodné nakládání s majetkem u ženy v případě smrti deklaruje i Koldín: „Jakž mužské pohlaví, tak i ženské může o svém svobodném statku řídit a kšaftovati, a jej tomu, komu se mu dobře líbí, odkázati, podle toho práva: Každý statku svého jest pánem, s kterýmž učiniti může to, co se mu líbí.“¹⁶ Svobodné nakládání s majetkem ovšem není možné zaměňovat s politickými právy či jinou veřejnoprávní činností, stejně tak Miroslav Flodr v rozboru brněnského městského práva ještě hovoří o poručnictví nad ženou (manželkou) v procesních záležitostech.¹⁷ Toto ustanovení však z pozdějších sbírek městského práva mizí, zastupování manželky před soudem zůstává pouze možností: „V městském právě má býti zachováno: Že hospodář, otec čelední s čeledí, za ženu, za děti, neb za služebníky a za děvky, náchlebníky své, ve všech přech, chce-li, muože v saudu žalovati i odpoviedati.“¹⁸ Koldín umožňuje dokonce ženě vedení „řeči“ před soudem, tj. aktivní účast v soudním procesu, ve kterém je žalobcem, respektive obžalovaným: „Ženám řečňování při saudech právy se zapovídá. A toliko v vlastních jejich přech se jim propůjčuje.“¹⁹ To dokládají také záznamy v soudních knihách, kde se u soudních sporů vedených vdovami nějaký zástupce objevuje jen velmi zřídka (na tomto místě mohl stát někdo z příbuzenstva, ještě žijící otec, případně již dospělý syn). Vdovy vedly své pře nejčastěji samostatně, přestože pravděpodobně v zastoupení řečníků, jak byl v 16. století běžný úzus.²⁰ Uvedené skutečnosti byly velmi důležité zejména v případech, kdy ženy samy usilovaly o zastávání poručnických postů.

Raně novověké městské právo slovy Kristiána z Koldína definovalo poručnictví takto:

„Poručenství jest ochrana, moc a vrchnost nad osobau svobodnau, k opatrování a k obhajování té osoby, kterážby pro mladost a věk svůj dětinský a nedospělý ani sama sebe, ani věcí svých opatřiti a ochrániti nemohla, od práva stvrzená a daná“.

„Aneb poručenství jest svěření dětí a statku jich té osobě aneb osobám, na kteraužto aneb kterážto práce a povinnost poručenství od otce aneb děda týchž sirotkův se vzkládá“.²¹

¹⁶ M. Pavel Kristián z Koldína, c. d., čl. E. XXIV.

¹⁷ FLODR, M.: c. d., s. 270.

¹⁸ JIREČEK, Josef-JIREČEK, Hermenegild: *M. Brikcího z Liecka práva městská*. Praha 1880, Artikel XV., s. 37.

¹⁹ M. Pavel Kristián z Koldína, c. d., čl. B. XXVI.

²⁰ Vdovám a sirotkům, kteří si nemohli z jakéhokoliv důvodu řečníka dovolit, měl být přidělen a také zaplacen samotným právem: „Vdovy a sirotci, kdyžby řečníků k svým přem míti nemohli, proto žeby jim rozepře s těmi, kteříž je po sobě potáhli, nastávala, aby s nimi z nich žádný státi nemohl: budou moci to na saudce toho práva, před kterýmž pře jest, vznésti, a oni povinni jsau je v tom opatřiti, aby k svým přem přátel a řečníkův požití mohli.“ M. Pavel Kristián z Koldína, c. d., čl. B XXXII.

²¹ M. Pavel Kristián z Koldína, c. d., čl. D. V, I., II.

V tomto smyslu tedy omezuje *tutelu* pouze na nezletilé osoby, které jsou nezpůsobilé k právním úkonům. Podle rozboru J. Kaprase vyšel Koldín z definice uváděné Všehrdem: „Poručenství jest dětí a statku svého, kterýž kdo k opatrování a k množení ve dskách má, ne k umenšení, komuž se zdá dskami nebo kšaftem na list mocný královský svěřeni a po smrti své postúpení dětí a statku svého dědičného a svobodného nebo manského a zástavího.“²²

V zemských zřízeních z roku 1549 ani 1564 (obě pro Čechy) stejně jako v Zemském zřízení z roku 1545 pro Moravu definici této instituce nenajdeme, a to i přesto, že při práci na Zemském zřízení za vlády Maximiliána a později Rudolfa se vážně uvažovalo o sblížení obou práv. Koldínovu definici tak využilo s některými změnami až Obnovené zřízení zemské.²³ Přesto k vzájemnému ovlivňování mezi městským a zemským právem docházelo, a to především v praktické rovině. V případě královského města Vodňan můžeme doložit ovlivnění soudní praxe zemským právem na příkladu zápisů v jedné z městských knih. Kniha dodatečně označená jako „*kniha žalob a výpovědí*“ obsahuje na nultém foliu seznam nejpoužívanějších článků, které si tam městský písař vypsal zřejmě pro svoje vlastní pohodlí.²⁴ Z jedenácti odcitovaných článků se tři týkají sirotčích, respektive poručnických záležitostí. Díky odkazu na zdroj je možné je neomylně identifikovat. Podobnou praxi uplatnil písař také při zapisování rozsudků do jiné soudní knihy ze stejného období, ve které citaci právních článků připisoval přímo k jednotlivým soudním nálezům tak, aby bylo zřejmé, na základě jakého ustanovení byl rozsudek vyneseno.²⁵ Jen pro zajímavost, první ze zmíněných článků se týká promlčecí lhůty pro nápad zcizeného sirotčího statku,²⁶ druhý zákazu prodeje sirotčího statku poručníkem bez svolení vrchní moci²⁷ a třetí určení sirotků.²⁸

²² Převzato z KAPRAS, J.: *c. d.*, s. 11.

²³ Tamtéž, s. 11. Definice poručenství v Obnoveném zřízení zemském: „Poručenství jest moc a právo nad osobami svobodnými, k obhajování sebe samých a statku jim náležitého pro mladost věku aneb jinou slušnou příčinu nezpůsobnými. A podle práva českého žádného rozdílu mezi poručníky a opatrovníky není, a poručenství jak na statky tak i na osoby se vztahuje.“

²⁴ SOKA Strakonice, AM Vodňany, Kniha žalob a výpovědí, inv. č. 412, 1557–1562.

²⁵ Tamtéž, Kniha rozsudků, inv. č. 513, 1558–1587.

²⁶ Městský písař si zaznamenal odkaz v tomto znění: „Sirotci kdy a jak své spravedlnosti promlčány“. Citát odkazuje na článek E 39 ze zemského zřízení z roku 1549, který zní: „Item, kdož by kolivěk statek sirotčí, nemaje k němu práva, odcizil a jej zapsal, a potom sirotek přijda k letuom spravedlivým, že by odporu tomu nevložil ve třech letech a osmnácti nedělích, anebo právem toho nehleděl: že své právo též promlčí vedlé nálezu starého“. JIREČEK, Josef–JIREČEK, Hermenegild: *Zřízení zemská království českého 16. věku*. Praha 1882, s. 213.

²⁷ „Poručník statku sirotčího prodávati nemá bez svolení panského“. Převzato z F 16: „Item, poručník králem JMti aneb pány a vládkami na plném saudu zemském daný, nebo přibuzenstvím, ješto statek urukuje sirotkuom: nemá prodávati statku sirotčího bez zvláštního povolení krále JMti aneb pánuov a vládyk z plného saudu zemského“. JIREČEK, J.–JIREČEK, H.: *c. d.*, s. 223.

²⁸ Nejbližší přítel chceli muož na se poručenství vzíti a sirotků uručiti. Převzato z F 6: „Pakli by těch sirotkuov žádný poručník nebyl: tehdy najbližší přítel podlé obdarování královského, chce-li, na se muož poručenství vzíti a sirotkům uručiti, a počet sirotkuom, když let dojdau, učiniti mají“. JIREČEK, J.–JIREČEK, H.: *c. d.*, s. 218.

V zákoníku Kristiána z Koldína tvoří poručenské záležitosti samostatnou kapitolu *De tutela, de tutoribus et curatoribus popillorum* (*O poručení a poručnících sirotků a jich statků*). Kapitola obsahuje 34 článků. Na počátku je v prvním paragrafu (D. V.) uvedena definice poručení ve dvou odstavcích, následuje rozdělení a popis jednotlivých typů tutele (D. VI.–D. XI.) a dále již články týkající se konkrétních problémů při vedení správy sirotčích statků. Zde řazení článků opouští logickou posloupnost danou praktickým řádem věci. Například nařízení o zřízení a vedení sirotčích účtů, ustanovení o manipulaci s movitým i nemovitým sirotčím majetkem předchází informacím o počtech poručníků a jejich výběru, stejně jako pokynům pro inventarizaci pozůstalého majetku ze strany městské rady. Články jsou ale sdruženy v tematické celky, takže celková struktura je poměrně schematická a přehledná a postihuje detailně celou poručenskou problematiku. Ve srovnání s Koldínem jeho „předchůdce“ ve vytváření kodifikace městských práv Brikcí z Licka věnoval ve své kompilaci poručnictví nesrovnatelně menší prostor. Jeho čtrnáctou kapitolu „*O poručení a správcích statkuov a dětí*“ tvoří pouhých sedm artikulů. Formulace vykazují archaičtější podobu přepisu nálezů a postrádají Koldínovu abstrakci. Tak první artikul zní:

„Když některý měštín umřel a dětem svým zboží dědičné a movité zuostavil jest, žádného správce nad nimi nezuostaviv, otázáno jest bylo: „Kdo by takové zboží měl spravovati?“ Jimž bylo jest odpověděno takto: Kdož poslední vuole obmešká zřízení, miesto takového rychtář a přísězni správcí a obránci vieryhodného, s slušným určením, ač jinak nejsou jisti, takovému zboží a mládětkům mají dáti, a ten spravuj to zboží, dokudž osoby, jimž jest poručeno, k dospělým letuom nepřijdu. A též má učiněno býti, jest-li že by kdo zuostavil zboží a dědice let nedošlé a umřel bez kšaftu.“²⁹

Výběru poručníka se týkají další čtyři artikule. Brikcí doporučuje svěřit poručení raději světské osobě než duchovní a příbuzným z otcovy strany spíše než matčiny (art. V, VII), upřednostňuje člověka schopného určení se svěřeného statku a odmítá (shodně s Koldínem) poručení osoby mající na sirotčím statku dluh (art. II, III). Artikul VI. pojednává o povinnosti zřízení sirotčích účtů a artikul IV. deklaruje možnost potrestání vdovy, která se svěřeným statkem špatně hospodář. Ustanovení týkající se poručnických záležitostí vzal Brikcí zkrátka i vzhledem ke starším právním sbírkám městského nebo i zemského práva.

Magdeburské právo³⁰ se poručnictví věnuje v několika „kapitolách“. Capitulum 28 *O poručení* definuje poručníka jako „(...)obránce (...) před právem a takový obránci su v právech latinie nazváni tutores (...)“. O poručnictví sirotků pojednává také deset následujících článků, kapitoly 29 až 39.³¹ Také na úrovni zemského práva ne příliš zdařilé

²⁹ *M. Brikcího z Licka práva městská, c. d.* Kap. 14, Articul I, s. 95.

³⁰ *Práva saszká, c. d.*

³¹ Capitulum 29: *O pravých poručnících a kolikeři sú poručníci capitulum*; cap. 30: [Rubrika není uvedena, týká se rovněž sirotků a poručení]; cap. 31: *Sirotčí zboží proč móż prodáno býti capitulum*; cap. 32: *Poručník kterakú má moc nad sirotky a zbožím jich capitulum*; cap. 33: *V koliko přech poručník móż dán býti jednomu, kterýž prve poručníka má capitulum*; cap. 34: *Koho mají poručníka voliti capitulum*; cap. 34:

přepřerování Vladislavského zemského zřízení (z roku 1500), vydané roku 1530, obsahuje samostatně nadepsanou pasáž týkající se sirotků (VI.) a další ustanovení o poručnictví roztroušené na jiných místech. Rozsah zmíněného článku i skutečnost, že byla sirotkům vyhrazena samostatně označená část, svědčí o důležitosti, která byla této problematice přikládána.

V Zemském zřízení z roku 1549, přepřerovaném a lépe systematizovaném, je věnována, podobně jako v případě Koldínovy sbírky, této tematice samostatná kapitola s názvem *O sirotcích a poručenství a o poručenství*. Obsahuje rozsáhlý úvod (F. 11.) přebíraný zjevně z předchozího zemského zřízení s celistvým popisem všech náležitostí spojených se jmenováním poručníků a správou sirotčích statků. Následujících čtrnáct odstavců (F. 12–F. 25) se věnuje dalším konkrétním případům spojeným s fungováním této instituce. Přestože jednotlivé články již nenesou podobu nálezů konkrétních soudních sporů, nejsou nijak systematictěji uspořádány. Poslední článek (F. 25) kapitoly je přepisem privilegia Vladislava Jagelonského, kterým upravuje panovníkovy nároky na odumřel. Článků tohoto Zemského zřízení bylo, jak jsme viděli výše, běžně využíváno u městského soudu. Přestože se přehledností ani hloubkou záběru, necháme-li samozřejmě stranou odlišnosti mezi oběma právními systémy, nemohlo pozdější Koldínově kodifikaci rovnat, v městském prostředí zjevně neexistovala pomůcka podobných kvalit. Používané sbírky městského práva (magdeburského, brněnského atd.) si uchovaly určitou archaičnost, nebyly aktuálně přepřerovávány, systematizovány, ale pouze doplněny o soudní nálezy a nemohly tak v rychle postupující institucionalizaci poručnictví dostačovat. Poručenský dohled vykonávaný obcí v pozici nejvyšší samosprávné korporativní instituce si po opuštění rozhodující úlohy zastávané rodinou v tomto uzavřeném prostoru žádal stále detailnější administrativu provázenou nárůstem počtu normativ. Je možné proto v tomto smyslu hovořit o zastaralosti starších sbírek, obsah jejichž článků týkajících se poručnické správy sirotků už mnohdy nedostačoval. Koldínova kodifikace tak přinesla nejen sjednocení městských práv, ale také jejich novelizaci, a to v některých případech i naprosto zásadní. Výrazný podíl recepce římského práva v Koldínově zákoníku, v některých případech i doslovné převzetí konkrétních článků, znamenal důležitý posun v právním zakotvení instituce poručnictví v našem prostředí. Fakt, že ustanovení Koldínových práv zůstala v platnosti více jak dvě století až do vydání občanského zákoníku v roce 1786 a 1811, sehrál nepochybně svoji roli a jeho důsledky jsou patrné dodnes.

Kterými příčinami móż se jeden poručenství vviniti capitolum 34 [sic, špatné číslo kapitoly]; cap. 35: Poručník pro které příčiny móż zavržen býti od poručenství capitolum; cap. 36: Kterak se poručník v poručenství vvázati má capitolum; cap. 37: Kdy poručenství konec béře capitolum; cap. 38: O manželském poručenství capitolum; cap. 39: O poručníku zvoleném od sirotkóv nemajících let před právem capitolum. Práva saszká, c. d., fol. 142r–148v.

SUMMARY

LEGAL FUNDAMENTALS OF CUSTODARY CONTROL OF ORPHANS IN EARLY MODERN PERIOD

Patronage or *tutela* was in the Early Modern Period understood as power, control and custody over irresponsible persons, excluding women. The legal definition and content of this institution was, until the official codification of the urban law by Pavel Kristián z Koldína, issued at the beginning of the 1680s, taken over from older sources, either domestic – predominantly the municipal law – or via reception from the Roman law. *Tutela* over orphans had three basic forms, which differed in how they were introduced into this legal bond and also in the scope of other rights and duties that were closely bound to patronage. The form of patronage as a legal institution as described in the code of law by Kristián z Koldína may be regarded as a climax of the previous development, which remained almost unchanged during the following period, until the formation of a modern state.

Translated by Jiřina Beránková

Mgr. Pavla Slavičková
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Křížkovského 10
771 80 Olomouc

ZA OSUDY OLOMOUCKÉ FIRMY F. J. SVOBODA

Michael Viktorík

Firma F. J. Svoboda vznikla z obyčejné cukrářské živnosti a po celou dobu své existence měla charakter rodinného podniku. Z působení této slavné továrny, jež byla dominantou dnešní městské části Pavlovičky, se nám dodnes dochovaly pouze části původního továrního areálu, velmi torzovitý aktový i obrazový materiál a kusá svědectví pamětníků...

František Jan Svoboda (* 1863 v Plzni) získal oprávnění k provozování cukrářské živnosti 27. července 1887.¹ Scénář vývoje jeho podniku byl hodně podobný dalším olomouckým cukrovinkářským firmám J. Mikšovský nebo Tho. Zelinka.² F. J. Svoboda se brzy po zahájení své činnosti prosadil na trhu a vytvořil si tak okruh stabilních zákazníků. Aby si je v ostré konkurenci udržel, byl nucen neustále rozšiřovat škálu a množství nabízeného sortimentu. V posledním desetiletí 19. století firma F. J. Svoboda prosperovala, zvyšovala svůj obrát i zisk a pozvolna u ní docházelo k přechodu od výroby řemeslné k výrobě tovární.

Aby se stal továrníkem v pravém slova smyslu, musel splnit určité obligatorní podmínky, z nichž nejdůležitější byla eliminace rukodělné práce a zavedení strojů do výroby. S tím souvisí i obměna firemního sortimentu, který se vzdaloval klasickým výrobkům cukrářského řemesla. František Jan Svoboda začal strojově vyrábět různé druhy tvrdých bonbónů, později také několik druhů čokolády a čokoládových výrobků. V takovém podniku již nebylo více místa pro tzv. „měkkařinu“.³

¹ Zemský archiv Opava (dále jen ZA Opava), pobočka Olomouc, fond Obchodní a živnostenská komora v Olomouci (dále jen OŽK Olomouc), inv. č. 267.

² Blížeji k osudům firem J. Mikšovský a Toko viz VIKTORÍK, Michael: *Olomoucká továrna na čokoládu a cukrovinky Josef Mikšovský*. In: *Vlastivědný věstník moravský*, roč. LVII, 2005, č. 2, s. 145–155; VIKTORÍK, Michael: *Dějiny firmy Toko*. In: *Olomoucký archivní sborník*, 2006, č. 4, s. 151–158.

³ Výraz „měkkařina“ užil významný olomoucký cukrář Josef Štafl (1909–2005) v rámci rozhovoru konaném dne 22. října 2002, kdy vysvětloval základní rozdíly mezi tovární výrobou a malovýrobou. Měkkařinou měl na mysli modelování rukama, práci s měkkými materiály, těsty apod. „Měkkařina byla řemeslem se vším všudy, tovární výroba se od něho vzdalovala, i když úzké vazby a náležitost ke stejnému oboru byly zachovány.“

K protokolaci firmy F. J. Svoboda se sídlem na Siemensově ulici č. 10 (dnešní ulice U podjezdu) došlo v roce 1899.⁴ Předmět podnikání byl několikrát pozměněn, respektive rozšířen. Zatímco se v roce 1899 uváděla pouze výroba cukrovinek, na ceníku z roku 1908⁵ již najdeme Továrna na čokoládu – kandity – oplatky a cukrové zboží.

V roce 1908 provedla Obchodní a živnostenská komora v Olomouci revizi celého podniku, aby zjistila, zda užití slova „továrna“ ve firemním názvu odpovídá realitě. Z konečného elaborátu vyplývá: „(...) že je to živnost provozována po továrnicku, neboť zaměstnává více než 20 dělníků a při výrobě užívá strojů s dynamickým pohonem.“ V prvním desetiletí 20. století továrna disponovala dvěma parními kotli (45 HP), jedním dynamem, oplatkovou pecí a 19 dalšími stroji.⁶

Porušíme-li nyní kontinuitu výkladu a podíváme-li se dále do budoucnosti, zjistíme, že se předmět podnikání změnil ještě dvakrát. V roce 1914 byla firma F. J. Svoboda označována jako Továrna na kakao, čokoládu, piškoty a cukrové zboží v Pavlovicích a v roce 1939 byl do obchodního rejstříku zanesen název Tovární výroba čokolády, kanditů, oplatků a cukrového zboží se stanovištěm provozování hlavního závodu v Olomouci-Pavlovičkách.

Dne 1. prosince 1908 přistoupil do firmy nový společník – Richard Jurka (*1880). Vznikla tak veřejná obchodní společnost, která se o deset let později, v květnu 1918, rozšířila o společníka třetího. Stala se jím Pavlína Jurková (*1889), choť továrníka Jurky. Podpisové právo měli všichni tři, a to každý sám.

Ve 20. letech 20. století již byla firma F. J. Svoboda zavedenou továrnou, o čemž svědčí i členství v Sekci průmyslu čokolády a cukrovinek při Ústředním svazu československých průmyslníků v Praze, v pozdější samostatné Sekci moravskoslezských továren na čokoládu a cukrovinky a na konci 20. let 20. století i ve Spolku průmyslu čokolády a cukrovinek.⁷

Továrna byla rovněž dobrovolným členem Společenstva cukrářů v Olomouci a o určitém renomé podniku svědčí i skutečnost, že býval nezřídka vyzýván Obchodní a živnostenskou komorou v Olomouci, aby se vyjádřil k problémům cukrovinkářského průmyslu. Například v roce 1926 byla firma vyzvána, aby se písemně vyjádřila k frekventované otázce, kdo je v daném oboru malovýrobce a kdo velkovýrobce.⁸

Firma F. J. Svoboda se podílela na činnosti výše uvedených institucí, nebyla však zastoupena v jejich vedoucích orgánech. Participovala také na kolektivních smlouvách mezi podniky čokoládovnického průmyslu a dělnictvem. V roce 1929, kdy podnik zaměstnával kolem 40 dělníků,⁹ však z ekonomických důvodů kolektivní smlouvu vypověděl.

⁴ ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Krajský soud v Olomouci (dále jen KS Olomouc), sign. A I 102.

⁵ Ceník je v osobním vlastnictvím pana Richarda Jurky.

⁶ Státní okresní archiv v Olomouci (dále jen SOKA Olomouc), fond Jednotný národní výbor v Olomouci (dále jen JNV Olomouc), kart. 225.

⁷ Podrobněji ke struktuře a organizaci cukrovinkářského a čokoládovnického průmyslu viz VIKTORÍK, Michael: *Průmysl čokolády a cukrovinek (do roku 1948)*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Facultas Philosophica, Historica 32, 2004, s. 71–82. Dále: KRÁMSKÝ, S.–FEITL, J.: *Sbíráme čokoládové obaly I*. Praha 1989.

⁸ ZA Opava, pobočka Olomouc, fond OŽK Olomouc, sign. VII Ba.

⁹ KRÁMSKÝ, S.–FEITL, J.: *c. d.*, s. 54.

Na konci 20. let 20. století odchází z podniku jeho zakladatel. 30. srpna 1928 bylo Krajskému soudu v Olomouci oznámeno, že František Jan Svoboda odstupuje ze své firmy pro nemoc. Došlo k finančnímu vyrovnání a ke svolení, aby firma mohla nadále pokračovat ve své činnosti pod dosavadním názvem.

Řady společníků se znovu rozrostly až v roce 1939. Od 1. září 1939 se stal novým společníkem Jaroslav Jurka (* 1910), syn Richarda a Pavliny. V tomto složení firma „fungovala“ až do svého výmazu v září 1951.

Ve 30. letech 20. století byla Olomouc považována za republikové centrum výroby cukrovinek a pro firmu F. J. Svoboda to znamenalo reklamu v mnoha tiskovinách. Například v Severní Moravě – Zábřeh byl 21. dubna 1933 uveřejněn článek, ve kterém se mimo jiné uvádělo: „Olomouc – sídlo sladkostí a cukrovinkového průmyslu Československa má pět továren – Zora, Deutsch, Mikšovský, F. J. Svoboda a Toko. Dohromady tyto továrny zaměstnávají přes 2 000 osob.“¹⁰

V korespondenci mezi Ústředním ředitelstvím národního podniku Československé čokoládovny Praha a firmou F. J. Svoboda z března 1949¹¹ se pak dozvídáme, že ředitelství žádalo olomouckou továrnu o několik údajů vztahujících se k předchozímu chodu tohoto podniku. Zástupci firmy F. J. Svoboda ovšem odpověděli, že dané údaje není možné zjistit, neboť: „(...) všechny písemné doklady byly v roce 1945 při osvobozovacích bojích zničeny.“

Vzhledem k absenci písemných materiálů je podrobná rekonstrukce firemní historie nemožná. Můžeme se jen domnívat, že se firma F. J. Svoboda dokázala během 30. let 20. století s všeobecně nepříznivými podmínkami vyrovnat. Lze tak usuzovat z několika faktorů: podnik si udržel stabilní jádro zaměstnanců, rozšiřoval a adaptoval výrobní prostory a v neposlední řadě také rozšiřoval škálu nabízeného sortimentu.¹² Firma vyráběla stejné typy cukrovinek jako konkurence až na jeden druh, který ve své nabídce neměl dlouhou dobu žádný jiný olomoucký podnik. Podle slov Richarda Jurky (vnuka Richarda Jurky) se firma F. J. Svoboda specializovala na výrobu lízátek.¹³

O situaci v podniku během prvních let okupace, vzhledem k výše vyřčenému, víme pouze tolik, že firma měla v roce 1939 svou prodejnu na náměstí A. Hitlera č. 26 (dnešní Horní nám. – pozn. aut.)¹⁴ a že 8. července 1942 byla výroba zastavena a podnik uzavřen.¹⁵

¹⁰ ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Zora Olomouc, výstřižková služba, inv. č. 97. Ve výčtu olomouckých cukrovinkářských firem chybí továrna Union (pozn. aut.).

¹¹ Interní materiály firmy Nestlé Praha.

¹² ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Zora Olomouc, Ceníky cizích firem, inv. č. 76.

¹³ Rozhovor s Richardem Jurkou ze dne 16. srpna 2000. Ostatní továrny (například Olfedo) zařadily náročnou výrobu lízátek do svých výrobních programů až během 40. let 20. století.

¹⁴ ZA Opava, pobočka Olomouc, fond OŽK Olomouc, inv. č. 267.

¹⁵ SOkA Olomouc, fond JNV Olomouc, kart. 225.

K opětnému zahájení výroby došlo až v lednu 1947. V té době pracovalo v továrně 6 osob. V roce 1948 byl průměrný počet zaměstnanců 12 a firma vyráběla pouze oplatky a trvanlivé pečivo.¹⁶

Na základě výměru Zemského národního výboru v Brně ze dne 3. března 1948 byla ve firmě F. J. Svoboda ustanovena národní správa, kterou byly pověřeny Československé čokoládovny, n. p. Praha. Dne 20. srpna 1948 byla Zemským národním výborem národní správa zrušena a podnik se vrátil původnímu majiteli. Po prohlídce podniku bylo totiž zjištěno, že: „(...) nejsou dány předpoklady pro zavedení národní správy, poněvadž firma nevykazuje znaků podniků, které mají býti podle zákona č. 115 Sb. ze dne 28. dubna 1948 znárodněny.“¹⁷

Jako soukromý podnik vstoupila firma F. J. Svoboda v říjnu 1949 do likvidace. Veškeré výrobní prostory pak byly předány Potravinářským a spotřebním závodům hlavního města Olomouce, komunální podnik. Z původních výrobních prostor byla vytvořena cukrářská provozovna č. 21, ve které v roce 1949 pracovalo 15 zaměstnanců. V roce 1950 jich bylo už jen deset...¹⁸

Na počátku 90. let se podnik v rámci restitučního řízení vrátil rodině Jurkových. Výroba čokolády a cukrovinek zde již nebyla obnovena.¹⁹

Příloha č. I

Hlavičkový papír firmy F. J. Svoboda. 30. léta 20. století
(ZA Opava, pobočka Olomouc, fond OŽK Olomouc, sign. IV I, kart. 2031)

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Osudy původních továrních objektů firmy F. J. Svoboda v časovém horizontu 1950–1989 jsou předmětem autorova dalšího výzkumu.

¹⁹ Tamtéž, inv. č. 291, kart. 249.

Příloha č. II

Hlavičkový papír firmy F. J. Svoboda. 40. léta 20. století (interní materiály firmy Nestlé Praha)

SUMMARY

FOLLOWING THE FORTUNES OF THE OLMOUC COMPANY F. J. SVOBODA

During the 1930s Olomouc was the centre of the Czechoslovak chocolate and sweets industry. Apart from a few dozens of small producers and manufacturers, there were also six factories that formed the pillars of this industry. The company J. F. Svoboda was one of them. In the area located in Pavlovičky, J. F. Svoboda produced sweets for over half a century. Even though the factory of František Jan Svoboda belonged to the foremost Olomouc enterprises, and its importance had exceeded the borders of the town and even the region, it is impossible to map its history thoroughly. Most of the written documents or images have been destroyed, and until today only fragments of documents and scanty memories of witnesses remain.

Translated by Jiřina Beránková

PhDr. Michael Viktořík, Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

K PROBLEMATICE TZV. BOJE O KOSTELY NA POČÁTKU PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY¹

Pavel Marek

Jedním z charakteristických rysů „kulturního boje“² po skončení Velké války a změně státoprávních poměrů ve střední Evropě, jejímž důsledkem bylo také konstituování samostatného státu Čechů a Slováků, se stal tzv. boj o kostely. Tímto pojmem můžeme označit snahu věřících některých církví na československém území vypořádat se s problémem absence bohoslužebných prostor (kostelů, kaplí, ale i far a z části také hřbitovů) v důsledku pohybů na náboženské scéně, které vyústily v založení národních církví, v jejich nacionalizaci, příp. v inovaci poměrů jako reakci na změnu historických podmínek existence a vyrovnání se s minulostí. Fenomén boje o kostely nejvýrazněji zasáhl území Podkarpatské Rusi a východního Slovenska v souvislosti s expanzí pravoslavií,³ ale objevil se i v českých zemích ve vazbě na vznik církve československé (CČS)⁴ v letech 1920–1923.⁵ Vycházel ze skutečnosti, že národní církev se organizačně rodila jako nové seskupení bez potřebné materiální základny. Je proto přirozené, že první starostí protagonistů církve bylo zajistit pro kněze a věřící nutné zázemí. Lidově řečeno, církev se rodila na zelené louce, i když toto konstatování není zcela přesné, neboť ve skutečnosti se konstituovala odtržením části od celku, příp. rozdělením organizace. Zpočátku CČS vznikala v jednotlivých lokalitách jakoby spontánně, jako reakce na prohlášení o založení, jako vyvrcholení předchozího vývoje. Do nové církve přecházela v jednotlivých osadách většina věřících, obvykle pod vedením duchovního, který je strhl za sebou a k němuž měli důvěru. V tomto případě se z věcného hlediska v podstatě nic neměnilo, kostel, fara a další majetek *via facti* zůstal v rukou dosavadního správce. Na menšinu katolíků nebyl brán ohled, ocitli

¹ Stať byla zpracována v rámci řešení grantového úkolu GAČR č. 409/05/2726.

² Srov. TRAPL, Miloš: *Hnutí „Pryč od Říma“ („Los von Rom“)*. In: *Politický katolicismus v nástupnických státech rakousko-uherské monarchie v letech 1918–1938*. Ed. Ivana Koucká a David Papajík. Olomouc 2001, s. 13.

³ Srov. MAREK, Pavel: *Pravoslavní v Československu 1918–1942*. Brno 2004, s. 131–138.

⁴ *Otázka kostelů a jiné časové otázky církevně politické. Stav církve československé na Moravě a ve Slezsku dne 1. května 1922*. Olomouc b.d. (1923), s. 59–136.

⁵ Z časového hlediska spadá toto úsilí hlavně do let 1920–1921, v l. 1922–1923 můžeme hovořit o doznívání a o výjimečných akcích.

se bez kněze i kostela. Na většině míst, kde mělo reformní hnutí větší základnu a oporu, však vznikla mnohem složitější situace, neboť věřící se rozštěpili a menšina, ať už katolíků nebo příslušníků CČS, netvořila z početního hlediska zanedbatelné seskupení, které by bylo možno přehlížet; to nepřicházelo ani v úvahu, neboť obě strany se domáhaly svých práv. Právě tento stav vytvořil podhoubí, z něhož vyrůstaly příčiny zmíněného zápasu o kostely. Jedna skupina věřících (katolíci) měla kostel a faru, zatímco druhá skupina (čechoslováci) byla v tomto ohledu nemajetná. Členové CČS to pociťovali jako velkou nespravedlnost, a proto chtěli získat do svého vlastnictví nebo pronájmu farní chrám, případně filiální kostel nebo kapli, které nebyly tak využívány. Když se to nepodařilo, sáhli k zabírání kostelů, jehož cílem bylo vynutit si vlastnictví nebo spoluužívání objektů s římskokatolickou církví. Organizátoři těchto lokálních akcí poukazovali na skutečnost, že nemají k dispozici jiný vhodný objekt a nejsou ani sto zajistit si nový s ohledem na svou nemajetnost a obtíže související s konsolidací života v poválečné době. Odchodem z římskokatolické církve se obrazně řečeno ocitli na dlažbě a bohoslužby museli vykonávat pod širým nebem, na náměstích, u soch svatých, u křížů, v improvizovaných podmínkách, nebo si museli zajistit prostory ve školách, sokolovnách, hostincích, které nabízely možnost shromáždění většího počtu lidí. To vnímali jako trvale neúnosnou situaci. Když se ani alternativa spoluužívání kostelů nesečkala s úspěchem, na mnohých místech propukly otevřené boje o kostely, které byly spojeny s fyzickými srážkami lidí, jež ještě vyhrtily a prohloubily nevráživost, jež provázela rozdělení římskokatolické církve a založení církve československé.

Cílem našeho příspěvku, opírajícího se o především o archiválie z proveniencie státních úřadů, zejména ministerstva vnitra a ministerstva školství a národní osvěty, a církve československé, je pokusit se o zjištění rozsahu této „záborové akce“, na případovém modelu události v Litovli demonstrovat její průběh a analyzovat argumentaci představitelů římskokatolické a československé církve, která boj o kostely provázela a limitovala řešení situace.

„Náboženskou válku“ na počátku 20. let 20. století, kterou vnímáme jako jeden z posledních velkých veřejných zápasů o náboženské otázky a s nimi spojené záležitosti v moderních národních dějinách, snad nejlépe přiblížíme a vysvětlíme evokací konkrétního případu, který svým rozsahem sice není typický, ale na druhé straně odráží celou složitost problému, který svými dopady přerůstal interkonfesionální rozměr a zasahoval jak vnitropolitickou, tak zahraničněpolitickou oblast. Příslušníci CČS podle zjištění Zemské politické správy v Praze z roku 1927 na teritoriu Čech, Moravy a Slezska zabrali nebo si vynutili (příp. se dohodli) propůjčení 158 objektů užívaných do té doby římskokatolickou církví. Pronájem organizovaly v drtivé většině obce jako majitelé kostelů. Do konce 30. let byly všechny objekty CČS vráceny a obnoven výchozí stav.

Tabulka zabraných a propůjčených církevních objektů k 25. 1. 1924

Čechy

Rok	Farní kostel	Filiální kostel	Kaple	Hřbitovní kaple	Školní kaple	Fara	Propůjčeno
1920	9	19	4	1	1	10	9
1921	10	14	5	1	0	4	17
1922	2	3	2	0	0	2	10
1923	2	4	0	0	0	4	2

Morava

Rok	Farní kostel	Filiální kostel	Fara	Propůjčeno
1920	2	1	1	2
1921	0	0	1	3
1922	1	0	1	1
1923	2	1	2	0

Slezsko

Rok	Farní kostel	Fara
1920	3	3
1921	1	1

Zdroj: ÚAMCČSH Praha, sign. K 40/2054

Největší napětí vyvolané bojem o kostely panovalo v Čechách, kde také obsazování sakrálních staveb bylo nejčastější. Případ moravské Litovle je pozoruhodný nejen svou délkou, ale také skutečností, že záležitostí nežilo pouze samotné město, nýbrž i celé širší venkovské zázemí, jež navíc poměrně brzy v souvislosti s věroučnou krizí v CČS v l. 1920–1924⁶ přešlo k pravoslaví. Začal v polovině září 1920 a tečku za ním udělalo rozhodnutí Krajského soudu v Olomouci, který v říjnu 1922 odsoudil 27 hlavních aktérů události do vězení s nepodmíněnými tresty ve výši do osmi měsíců s podmínkou až na tři roky.⁷

K prvním incidentům ve městě, kde přešla k CČS téměř polovina obyvatel, došlo 12. září 1920. Katolíci i českoslovenští ohlásili konání agitačních schůzí, jež však byly zakázány. Když měl před velkou mší v římskokatolickém farním kostele sv. Marka kázání olomoucký katolický kněz František Hrachovský, proponovaný řečník na zmíněné schůzi, několik přítomných členů československé církve to považovalo za obejítí zákazu

⁶ MAREK, Pavel: *K otázce teologického a organizačního vyústění českého katolického modernismu (1907–1924)*. In: AUPO, Moravica 3, Studia Moravica 3, ed. Erik Gilk, Olomouc 2005, s. 87–96.

⁷ *Ze soudní síně. Zabráni kostela v Litovli před soudem*. Lidové listy, 1, 31. 10. 1922, č. 246, s. 7. Rozhodnutím prezidenta republiky z 29. 9. 1925 byly všechny trestné činy spáchané při náboženských střetnutích amnestovány.

a vyvolalo rozruch. Hostující duchovní promluvu ukončil a rušitelé byli vytlačeni z chrámu. Incident řešil okresní hejtman pohovorem se zástupci výboru CČS, kteří mu údajně slíbili, že budou působit na členskou základnu, uklidní ji a přesvědčí o nutnosti spokojit se prozatím se sokolovnou jako s bohoslužebnou prostorou. Okresní politické správě bylo nadřazeným orgánem uloženo podat na pachatele výtržnosti trestní oznámení. Na další neděli povolala četnické posily z Olomouce, neboť panovala obava z recidivy události, a po městě nechala vyvěsit plakáty upozorňující na skutečnost, že jakýkoliv pokus o průnik do kostela je porušením zákona.⁸

Obavy z dalších akcí se ukázaly jako opodstatněné. V neděli 19. září po skončení československé bohoslužby se její účastníci v počtu 800–1 000 lidí vydali průvodem od sokolovny k okresnímu hejtmanství, vyslali tam delegaci požadující otevření římskokatolického kostela a upozorňovali na skutečnost, že nespokojenost lidí je tak velká, že existuje vážné nebezpečí vzniku excesů. Hejtman je sice uklidňoval, poučil o nezákonnosti akce a sliboval, že brzy bude poměr mezi církvemi upraven novým zákonem, ovšem bez úspěchu. Mluvčí tvrdili, že se nenechají uchlácholit sliby a porušování zákona interpretovali jako překračování mrtvé rakouské normy, kterou neuznávají. Za této situace státní úředník sáhl k taktickému manévru a pokusil se jednat s římskokatolickým farářem a apelovat na něj, aby v zájmu klidu československé věřící pustil do kostela. Vyslal k němu posla se vzkazem požadujícím zapůjčit klíče od budovy, ten se však podle předpokladu vrátil s nepořízenou, duchovní nebyl k zastížení, hejtman prý věděl, že je zamčen uvnitř kostela. Lidé shromáždění kolem hejtmanství netrpělivě očekávali výsledek jednání a za neustálého křiku se pokoušeli vniknout do budovy, v čemž jim bránil oddíl četnictva. Mise CČS u hejtmana ztroskotala. Odcházela sice s novým apelem, aby rozvášněný dav uklidnila, někteří rozčilení jedinci však na hejtmanovi požadovali, aby změnil zákon, vyhověl vůli lidu a zabránil tak krveprolití. Mezitím se demonstranti přesunuli před římskokatolický kostel a když jim vyslanci sdělili, jak pochodili, rozvášněný dav v počtu asi 500 lidí přestal řečníky poslouchat a vzal dveře kostela útokem. Po vypáčení vrat vnikl do jeho interiéru a začal pátrat po faráři. Nakonec ho po rozbití dalších dveří našli se šesti dalšími lidmi v sakristii. Díky ochraně jednoho legionáře nebyl inzultován, ale vyveden na faru, kde proběhlo bezvýsledné jednání o vydání klíčů a o povolení k výkonu československých bohoslužeb. Římskokatolický farář tvrdil, že tyto požadavky splnit nemůže, neboť k tomu nemá oprávnění. Vyjednávači CČS jej pozvali na schůzi o spoluužívání kostela, která se uskuteční ve dvou dnech, neboť si za každou cenu přejí, aby další neděle byly jejich bohoslužby už v chrámu. Odpoledne v římskokatolickém kostele československý duchovní Josef Židek z Chudobína (v Chudobíně a v nedaleké Cholině obě cirkve kostel užívaly společně) připravil požehnání.

Pro referát správce okresního hejtmanství je příznačné zdůraznění podílu bývalých (ruských) legionářů na celé akci (kolem stovky, údajně někteří vyzbrojeni revolvery) a jeho snahy vyřídit vše v klidu, míru a pokoji. Upozorňoval své nadřízené na to, že právě kvůli tomuto postupu je terčem útoku a nepřátelství projevovaného hanlivými výroky

⁸ Národní archiv Praha (dále NA), fond PMR, sign. 726, kart. 3209.

a křikem na jeho osobu. V pozadí nepřátelského přístupu ke státnímu úřadu a jeho reprezentantům, jak tvrdil, je přesvědčení lidí, že by měl situaci vyřešit on sám a okamžitě tím, že ze své úřední moci zjedná CČS přístup do římskokatolického kostela. Z materiálu je cítit také obava z násilí. Na jedné straně se hejtman zajišťoval posilováním policejní jednotky a povoláním vojska z Olomouce, na druhé straně však nechtěl dát pokyn k represím a nasazení pořádkových sil. „Četnictvo nemohlo vůbec zasáhnouti, poněvadž lid již při spatření četníků byl tak rozrušen, že by se na něho vrhl a srážka byla by neodvratnou. (...) K obraně kostela nebylo možno ho použít, poněvadž ani k rozeznání lidu, ani k zabránění jeho vpádu do kostela nestačil počet 23 četníků. (...) Rovněž intervence úředníků nebyla možná pro nebezpečí ohrožení jich na životě a byla by také zcela iluzorní a bezúčelnou...“⁹

Na sobotu 25. září byla svolána městská rada, která měla předejít nepokojům očekávaným příštího dne. Zvolila taktiku jednání, starosta města s několika radními šel na faru a římskokatolickému duchovnímu předložil návrh, aby povolil v devět hodin dopoledne konání československé bohoslužby. Farář nesouhlasil, zdálo se mu, že je to odstrčení katolíků ve prospěch CČS, která je v menšině.¹⁰ Proto byl na jednání městské rady přizván také okresní hejtman. Po delších úvahách našli řešení ve společné návštěvě starosty a okresního hejtmana na faře, kteří navrhli, aby se nejprve konaly jako obvykle katolické mše a teprve těsně před polednem československá. Správce fary po delším přemlouvání souhlasil za podmínky, že proti tomu nebude olomoucká konzistoř. Hejtman na arcibiskupství telefonoval, ale nikoho nezastihl. V neděli ráno proto na jednání s římskokatolickým farářem navázal a přemlouval ho, aby nechal kostel po svých bohoslužbách otevřený a umožnil tak přístup věřícím CČS. Celé dopoledne pak probíhalo horečné vyjednávání mezi představiteli církví, státními úředníky a věřícími shromážděnými před kostelem, které k ničemu nevedlo. Farář nakonec nechal pod nátlakem a v zájmu klidu, přestože už věděl o nesouhlasném postoji konzistoře, kostel otevřen a tak v určenou hodinu věřící CČS zaplnili římskokatolický kostel a československý duchovní J. Židek v poklidu zorganizoval bohoslužbu. Posílené četnictvo a přizvaní Orlové z Olomouce, kteří měli kostel bránit, neměli příležitost k zákroku a také pozorovatelé, státní úředníci z Olomouce a Brna, se mohli vrátit ke svým rodinám.¹¹

Seriál vyjednávání pokračoval 30. září z iniciativy litovelské městské rady, která viděla klíč k řešení kauzy v dohodě obou církví o spoluužívání kostela. Proto chtěla odstranit překážky, které konsenzu bránily, její prioritou bylo zajistit souhlas olomoucké konzistoře. Zachované úřední spisy dokládají, že nebyla jediná, jíž záleželo na uklidnění situace, v této době fungovaly telegrafické a telefonní linky mezi Prahou, Brnem, Olomoucí a Litovlí a do jednání vstupovali politikové včetně ministerského předsedy a poslanců (František

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Dopoledne probíhaly tři mše, v sedm a v osm hodin a o půl desáté.

¹¹ Srov. jinou verzi v knize KNAIBL, Jan: *Vzpomínky státního zástupce*. Olomouc 1932, s. 137. J. Knaibl popisuje incident mezi četnictvem a ruskými legionáři, jejichž anarchistické vystupování shromáždění radikalizovalo. Jeden z nich ohrožoval zasahující četníky granátem. Soud ho odsoudil na pět měsíců do vězení nepodmíněně.

Veršů, Kuneš Sonntag, Karel Engliš). Dne 2. října do řešení případu vstoupil také Jan Šrámek (1870–1956), který jednal na olomouckém arcibiskupství. Podmíněného odkladu vyhocení vztahů bylo dosaženo tím, že katolický farní úřad na svou odpovědnost povolil spoluužívání kostela na nejbližší dvě neděle, na 3. a 10. října.

V neděli 3. října se však situace nečekaně zauzlila. Když věřící československé církve přišli před desátou hodinou na bohoslužby, zjistili, že římskokatolický kostel je uzamčen a začali se bouřit. Okresní hejtman na křik reagoval příkazem četnictvu obsadit všechny vchody do budovy. Delegace věřících odešla na okresní hejtmanství a požadovala dodržení slibu. Představitel státní správy jim však řekl, že římskokatolický kostel může být použit pro obřady církve československé pouze tehdy, pokud k tomu dají církevní orgány souhlas, a ten v tomto případě není. Proto vyjednačníci odešli na faru a když zde neuspěli, vrátili se na hejtmanství s tím, že prý rozhodnutí je na hejtmanovi. Hejtman odpovědnost odmítl. Když pak výsledek sdělili věřícím, kteří v počtu 300–400 lidí vyčkávali před kostelem, ti vzali kostel útokem. Potyčky s četnictvem si vyžádaly několik menších zranění. Poté, co farář zjistil náladu a situaci, nechal kostel otevřít a přes zákaz konzistoře konání československých bohoslužeb umožnil.

Také druhá říjnová neděle v roce 1920 v Litovli neproběhla bez napětí mezi oběma církvemi. Státní orgány v průběhu týdne zajistily zvýšenou ostrahu povoláním posil, ale když zjistily, že hlavním celebrantem má být Bohumil Zahradník-Brodský (1862–1939), úředník ministerstva školství,¹² bezpečnostní opatření odvolaly. O to větší důraz však okresní hejtman položil na jednání se všemi zainteresovanými stranami a snažil se, aby neděli co neděli se opakující situace byla rázná a jednou provždy vyřešena na úrovni vlády, přijetím nového zákona, neboť se všichni pohybují v začarovaném kruhu, z něhož není za daných prostředků východisko. Za jeho nesporný úspěch lze označit skutečnost, že se mu podařilo B. Zahradníka-Brodského přesvědčit o prospěšnosti upustit od tlaku na konání bohoslužby v římskokatolickém farním kostele. B. Zahradník-Brodský sice prohlašoval, že příslušníci nové národní církve mají historické a přirozené právo na používání katolických kostelů, avšak zřejmě správně reflektoval právní stránku podstaty sporu a jako státní úředník neschvaloval násilné metody vynucování si práva na spoluužívání kostelů. Proto na sobotní schůzi v sokolovně doporučil jako nejlepší způsob řešení problému úsilí o dohodu a smírný postup, přičemž jeho vstřícným gestem bude zítřejší československá bohoslužba konaná pod širým nebem. Zdá se, že tímto rozhodnutím předešel další srážce mezi příslušníky obou církví, protože v neděli dopoledne zvláštní kurýr kapitulního vikáře Antonína Cyrila Stojana (1859–1923) dovezl rozhodnutí o uzavření kostela. Konzistoř, s níž litovelská městská rada¹³ počátkem října jednala o jejích postojích k otázce spoluužívání kostelů, podmínila své stanovisko rozhodnutím papežské stolice, jež měl zprostředkovat pražský nuncius.

¹² Jednalo se o bývalého římskokatolického kněze, jednoho ze zakladatelů ČČS.

¹³ Litovelská městská rada byla na rychlém řešení situace zainteresována nejen tím, že odpovídala za klid a pořádek ve městě, jak jí prý připomněl sám ministerský předseda, ale především platila zvýšené náklady na zajištění bezpečnosti.

Druhé kolo boje o litovelský kostel je datováno přelomem ledna a února 1921 a patrně souvisí s impulsy, které vnesl do místní československé náboženské obce nový duchovní Karel Koudelka. Pokud se opřeme opět výhradně o prameny pocházející z činnosti státních úředních a policejních útvarů, impuls k pokusu o zabránění kostela byl dán 23. ledna 1921, kdy po československých bohoslužbách v sokolovně jeden z účastníků prohlásil: „Bratři a sestry, zdejší římskokatolický kostel jest pro nás otevřen a my tam půjdeme konat naše bohoslužby.“¹⁴ Část přítomných v čele s duchovním se skutečně vydala na cestu ke kostelu, vnikla do chrámu a po skončení katolické bohoslužby K. Koudelka celebroid československou mši. Po bohoslužbě se všichni přítomní v klidu rozešli.

Další náboženské nepokoje nesou datum 6. a 9. února. Úřady byly sice varovány, že se něco chystá, ale protože nikdo nevěděl nic určitého a údajně měli představitelé města ujistění ze strany místopředsedy výboru ČČS, že se církev zdrží jakéhokoliv násilí vůči kostelu a fáře, nebyla přijata žádná bezpečnostní opatření. Po ranní československé mši v sokolovně se před římskokatolickým kostelem shromáždilo asi 1 500 věřících. Když narazili na zamčené dveře budovy, některé z nich vypáčili a vnikli do chrámu. Tam došlo k fyzickým srážkám, jejichž obětmi se stali tři lidé, včetně katolického duchovního Josefa Šebely a tajemníka ČSL Aloise Stranika. Po tomto incidentu se skupina příslušníků ČČS vypravila na okresní hejtmanství pod záminkou otevření všech dveří kostela a zajištění, aby do budoucna nebyly zamykány. Když hejtman požadavek odmítl splnit, neboť se cítil nekompetentní, delegace obnovila požadavek spoluzívání kostela. I v tomto případě narazila. Hejtman odmítl jakéhokoliv angažmá s ohledem na předchozí neúspěšné pokusy o dohodu. Mluvčí skupiny Karel Mazač si stanovisko státního úřadu vyložil jako státní desinteres, nezájem, problém si musí církev vyřešit samy mezi sebou. Shromážděným lidem údajně řekl: „Tedy, bratři a sestry, žádné násilí, my do kostela dnes musíme se dostat za každých okolností, těch ústupků je již moc, již déle to trpěti nebudeme a do kostela půjdeme!“¹⁵ Potom se další delegace vydala na faru a duchovnímu správci předložila požadavek na spoluzívání kostela. Farář, patrně ze strachu, po velkém zdráhání podepsal smlouvu umožňující ČČS vstup do římskokatolického kostela a konání bohoslužeb. Prý jej ovlivnil Koudelkův výrok: „Když podepíšete, je dobře, pakli ne, tak lid stojí venku.“¹⁶ Československý kněz z okna fary vyzval shromážděný dav k návštěvě kostela, kde bude vítězství oslaveno děkovnou bohoslužbou se zpěvem písně *Bože, chválime Tebe* a národní hymny.

Incident ze 6. února nebyl náhodný,¹⁷ policejní vyšetřování ukázalo, že se jednalo o vyvrcholení předchozí agitační kampaně vedené z obou stran. Kromě místních obyvatel

¹⁴ NA Praha, fond PMR, sign. 726, kart. 3209.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ V Zemském archivu Opava, pobočka Olomouc, fond ČČS-olomoucká diecéze, sign. 1-12/I C - dopisy Josefa Žídka, je v Žídkově dopisu z 10. 2. 1921 Zemské radě starších ČČS v Olomouci podána jiná verze tohoto incidentu, v němž jsou označeni za hlavní viníky příslušníci katolické církve: „(...) klerikálové zavinili si toto sami svým štváním, vysmíváním a svou neústupností“. Srov. také KNAIBL, J.: *c. d.*, s. 139-140.

přijeli lidé také z Chudobína, Choliny, Nasobůrek, Sobáčova, Haňovic, Červenky, Rozvadovic aj. Tuto skutečnost potvrzuje také projev K. Mazáče, který shromážděné vyzýval k odstranění „největších štváčů“, katechety Josefa Horáka a kaplana Josefa Šebely, čemuž dav přizvukoval. Státní úřady jeho vystoupení vyhodnotily jako výzvu k násilí a o dva dny později došlo k zatčení sedmi nejaktivnějších účastníků incidentu. Když se zpráva o inter-naci aktivistů po městě rozšířila, 9. února se na náměstí srotily davy lidí a dělníci ohlásili stávkou spojenou s demonstrací. V jedenáct hodin dopoledne byla prostora před radnicí zaplněna asi 1 500 lidmi. Proto okresní hejtman narychlo povolal z Olomouce vojenskou jednotku o síle 200 mužů, která se ihned vydala zvláštní vlakovou soupravou na cestu do Litovle. Starosta svolal obecní zastupitelstvo a společně hledali cesty, jak zabránit násilí. Jediné řešení spatřovali v dohodě mezi oběma znesvářenými stranami o spoluužívání kostela, přičemž požadovali na hejtmanovi, aby ji jednáním s církvemi prosadil vahou svého úřadu. Mezitím se před shromážděnými na náměstí střídali řečníci, někteří vyzývali ke klidu, neboť je na cestě do města vojsko a kromě toho bude neprodleně vyslána delegace do Prahy, jež bude intervenovat u vlády, jiní hledali hlavního viníka situace a požadovali okamžité propuštění zatčených osob. Pobouřený dav se vydal z náměstí na cestu k faře, pak napadl četnickou stanici a budovu okresního hejtmanství. Delegace vedená dvěma bývalými legionáři jednala s hejtmanem o nutnosti zatknout kněze jako rukojmí. Kolem 14. hodiny dorazila do Litovle vojenská jednotka uvítaná voláním lidí „Nazdar“ a zpěvem hymny, rozvinula se do bojové sestavy s nasazenými bodáky a demonstranty z náměstí vytlačila. Teprve před 16. hodinou obnovila pořádek. Hejtman nechal vyvěsit vyhlášku s výzvou ke klidu a na 19. hodinu stanovil policejní hodinu, která nařizovala uzavírání domů a hostinců a zakazovala shromažďování lidu. Městem do nočních hodin pak procházely vojenské hlídky.

Tyto události můžeme označit za vyvrcholení litovelské kauzy boje o kostel. Neděle 13. února proběhla z hlediska pořádkových sil jako manévry, v pohotovosti byla policie pod velením zkušeného velitele z Olomouce, na olomouckém nádraží stála vlaková souprava připravená přepravit do Litovle čtyři roty vojska. Vzhledem k tomu, že bohoslužby v obou církvích proběhly v poklidu, kolem oběda byla bezpečnostní opatření odvolána a následujícího dne také zrušena vyhláška omezující svobodný pohyb obyvatelstva ve večerních hodinách. Bez incidentu proběhlo také slavnostní uvítání sedmi zatčených, kteří přijeli 21. února odpoledne na litovelské nádraží. Zúčastnilo se ho kolem stovky lidí v čele s duchovním, který pronesl krátký projev a označil je za trpitele za ideu církve CČS a oběti klerikální zášti církve římskokatolické.

Už jsme se zmínili o tom, že obdobných incidentů mezi věřícími římskokatolické a československé církve, ve větší, většinou však menší míře, proběhla v českých zemích necelá stovka. Dnešní čtenář si po přečtení výše uvedených pasáží textu nutně položí otázku, proč římskokatolická církev nevyšla vstříc požadavkům uvolnit méně využívané sakrální objekty a nepřístupila na spoluužívání kostelů. Neměla jich dostatek? Chyběla dobrá vůle? Jednalo se o akt nevstřícnosti podmíněný schismatem? Proč razantně nezasáhl stát, jehož úkolem je spravovat různorodé zájmy občanů a udržovat klid a pořádek? Státní orgány stály na straně římskokatolické církve a preferovaly ji na úkor církve čes-

koslovenské? Vláda chtěla s ohledem na svůj zájem udržovat dobré vztahy s Vatikánem, církev československou oslabit, komplikovat jí život a znemožnit ji? Elity a státní správa československého státu se dosud nezbavila rakušáckých konzervativních vládních praktik a potlačovala volání lidových vrstev?

Předně musíme konstatovat, že římskokatolická církev i státní orgány byly v počáteční fázi vývojem kolem kostelů očividně zaskočeny a operativněji reagovaly až ve druhé polovině roku 1920. Za jeden z prvních impulzů upozorňujících státní správu na obsazování římskokatolických kostelů příslušníky československé církve a požadujících ochranu je možno označit memorandum českomoravských biskupů podané pražským arcibiskupem Františkem Kordačem (1852–1934) prezidentu republiky 28. března 1920 v souvislosti s událostmi v Jílovém u Prahy a v Přerově nad Labem.¹⁸ Episkopát incidenty vyhodnotil jako pokusy o rozvrat společenského řádu a požadoval garanci náboženské svobody cestou administrativního zásahu, aby nebylo nutno hledat uplatnění práva soudní cestou. Podnět rozhýbal aktivity státního aparátu v oboru působnosti ministerstva vnitra, spravedlnosti, školství a zahraničí, který začal zkoumat stávající legislativu a hledat řešení situace. Poměrně velmi rychle došel k závěru, že v důsledku recepce rakouského zákonodárství je postup příslušníků církve československé, pokud se tak děje bez souhlasu státu a římskokatolické církve, v rozporu s platnými předpisy.¹⁹ V tomto duchu byly informovány nižší správní orgány, které současně obdržely pokyn udržovat veřejný klid a pořádek, ale zasahovat jen v případě zjištění trestných činů a postižené odkazovat na soudní řízení.²⁰ Později byl doplněn o nařízení dávat před donucovacími prostředky přednost jednání a přesvědčování.

Zhruba od přelomu let 1921/1922 se tato vyčkávací taktika státu začala měnit s tím, jak mizela naděje na zásadní vyřešení problematiky církvi v podobě přijetí rozlukového zákona. Jednotlivé otázky a problémy byly posuzovány prostřednictvím nových legislativních norem. V tomto případě měl být aplikován zákon o společném užívání kostelů. Předkladatel jej připravovali pro jarní zasedání Národního shromáždění v roce 1922.²¹ V neklidné politické atmosféře neměl naději na přijetí, nicméně samotná myšlenka některé politické síly neopouštěla a tak v plánu ministerstva školství a národní osvěty, vedeného sociálním demokratem Rudolfem Bechyněm (1881–1948), na rok 1923 se počítalo s dopracováním návrhu a jeho předložením ministerské radě.²² Paragrafové znění normy proniklo i do denního tisku.²³ Přitom je zajímavé, že návrh deklaruje právo státu na zásah do mezikonfesijních poměrů.

¹⁸ Ústřední archiv a muzeum církve československé husitské Praha (dále ÚAMCCŠH), sign. K 40/2054 – F. Fousek: Dokumenty o počátcích církve československé a o sporech o kostely, s. 12–13.

¹⁹ Tamtéž, Stanovisko ministerstva vnitra ze 7. 4. 1920, s. 18.

²⁰ Tamtéž, Rozhodnutí ministerstva vnitra ze 14. 6. 1920, s. 92.

²¹ *Společné užívání kostelů*. Lidové listy, 1, 18. 2. 1922, č. 41, s. 1–2.

²² ÚAMCCŠH Praha, sign. K 40/458.

²³ *Katolické kostely sektářům*. Čech, 48, 16. 1. 1923, č. 14, s. 1–2; *Chceme rovnoprávnost všech vyznání*. Český zápas, 6, 16. 11. 1923, č. 46, s. 34 – osnova návrhu posl. Práška, Slavička, Zemínové, Netolickeho a spol.

Ještě v roce 1923 stát od tohoto úmyslu ustoupil a v souvislosti s postupným a pomalým vrácením zabraných kostelů římskokatolické církvi²⁴ vláda vytyčila vůči CČS nový kurz spočívající v poskytování finančních subvencí na stavbu nových chrámů církve československé. Tato nová politika, garantovaná údajně osobností Antonína Švehly (1873–1933)²⁵ jako ministerského předsedy, přinesla církvi v letech 1923–1926, 1927–1929, 1931–1932 částku 17 510 000 Kč (vedle zvláštních dotací pro stavby v Litovli a Chudobíně),²⁶ jež však jen z menší části a nedostatečně sanovala novostavby chrámů CČS. Stavební boom v jednotlivých církevních obcích byl tak velký (do roku 1940 postavila 157 sborů)²⁷ a nekontrolovatelný, že se církev značně zadlužila a ocitla se z hospodářského hlediska ve velmi obtížně řešitelné situaci. Ulehčení jí sice přineslo zařazení mezi kongruální církve (zákonem č. 122 Sb. z 25. června 1926), avšak východisko musela hledat v další spolupráci se státem, který navrhoval v letech hospodářské krize po deset let přispívat na stavby každoročně částkou tři miliony Kč;²⁸ ve skutečnosti pak dostávala jeden milion.²⁹

Pro sledování postojů římskokatolické církve k otázce spoluzívání kostelů je rozhodující reflexe stanovisek Vatikánu. Počátkem července 1920 obdržela československá vláda prostřednictvím vyslance Kamila Krofty (1876–1945) protestní nótu, v níž je tlumočena nelibost Svaté Stolice s tím, že státní orgány tolerují svévolné počínání příslušníků církve československé a k zabírání kostelů mlčí. Kroftova rozmluva se státním sekretářem P. Gasparrim zpřesnila stanovisko kurie v tom, že kostel je majetkem římskokatolické církve, proto jej nelze postoupit jiné církvi, a to ani v případě, že by k ní přešla celá farní osada. Zřejmě dodatečně došlo k dalšímu upřesnění ve věci spoluzívání kostelů, jež nepřicházelo vůbec v úvahu.

K. Kroftu lze označit za politika, který měl na zformování politiky státu v této věci zásadní vliv. Ve svém rozkladu určeném ministru zahraničí E. Benešovi dal zcela jedno-

²⁴ Nepříjemnou epizodou roku 1921 bylo nařízení vydané zřejmě Zemskou politickou správou v Praze, podle něhož měla katolická církev dokazovat předkládáním písemných dokumentů právo na fary a kostely. Královéhradecká konsistoř to označila za jev ojedinělý v jurisdikci, kdy řádný držitel je nucen dokazovat právo proti uchvatiteli. V důsledku technické nerealizovatelnosti nakonec došlo k přehodnocení tohoto požadavku. NA Praha, MŠNO, sign. 47 II, inv. č. 2035, kart. 3826 – dopis biskupa K. Kašpara ze 14. 3. 1921 ministerstvu spravedlnosti v Praze; tamtéž, PMR, sign. 952, kart. 403. – Problémem také bylo, že soudy žaloby pro rušení držby a vlastnictví zamítaly v důsledku kvalifikace kauz jako sporů veřejnoprávní povahy. Tamtéž, PMR, sign. 952, kart. 403 – dopis Zemské správy politické v Praze z 21. 4. 1921 MŠNO v Praze. – Po řadě měsíců státní úřady také akceptovaly vrácení kostelů cestou politické exekuce. Tamtéž, MŠNO, sign. 47 II, inv. č. 2035, kart. 3826 – dopis biskupské konsistoře v Hradci Králové z 9. 2. 1921 ministerstvu vnitra v Praze.

²⁵ NA Praha, PMR, sign. 999, kart. 413 – Pro memoria pro pana ministerského předsedu Františka Udržala, 15. 10. 1930.

²⁶ NA Praha, MŠNO, sign. 47 VI, inv. č. 2073, kart. 3898 – Vyjádření odd. VI/2; tamtéž, PMR, sign. 999, kart. 413 – dopis MŠNO z 19. 2. 1930 PMR v Praze.

²⁷ *Pastýřský list biskupů čs. církve k 20. výročí jejího vzniku 8. 1. 1920*. Český zápas, 23, 4. 1. 1940, č. 1, s. 1–2. – K 1. 9. 1923 CČS zřídila svůj ústřední stavební fond, srov. *Statut Ústředního stavebního fondu CČS*. Právo národa, 6, 28. 9. 1923, č. 39, s. 4.

²⁸ NA Praha, PMR, sign. 999, kart. 413 – dopis MŠNO z 16. 7. 1928 PMR v Praze.

²⁹ Tamtéž, dopis ÚR CČS z 2. 12. 1938 – Pro memoria pro pana předsedu vlády.

značně zapravdu papežské nótě v tom, že stávající poměry blížící se anarchii nelze v právním státě trpět. Stát se musí rozhodnout, zda je kostel majetkem katolíků a pak je musí chránit, nebo zda o církevním majetku jako veřejné instituci rozhoduje většina obce; pak musí poměry vyšetřit, prověřit situaci, zjistit, která skupina je v obci většinová, a té pak přidělit nemovitost, případně ji udělit ke spoluzžívání. Domníval se, že toto rozhodnutí musí být učiněno ihned bez ohledu na skutečnost, že se jedná o obtížný problém z hlediska právního i politického. Sám se přikláněl k názoru, že kostel by měl být prohlášen prostřednictvím zákona za veřejný majetek, na nějž mají právo všichni věřící ve farní osadě, bez ohledu na křesťanské vyznání; proto musí platit možnost jeho spoluzžívání. Svůj názor opíral o historické důvody, nejméně dvě století před Bílou Horou bylo prý spoluzžívání sakrálních budov v Čechách běžné a teprve po porážce stavů se praxe změnila a přešly do užívání římskokatolické církve. Byl si vědom toho, že takové řešení ve Vatikánu narazí. Domníval se však, že to zásadně nemůže ohrozit vzájemné diplomatické vztahy, protože poměr obou subjektů je natolik nekonsolidovaný, že horší být nemůže. Pokud se stát rozhodne přiznat výhradní majetkové právo na kostely římskokatolické církvi, pak to musí hlasitě přiznat, církev československou a širší veřejnost o tom poučit a zabránit jejich zabírání. V každém případě „nynější stav právní nejistoty, násilných a nezákonných skutků a vzájemného dráždění“ je pro vládu a stát nebezpečný.³⁰

Především zásahem Josefa Šusty (1874–1945)³¹ se státní úřady rozhodly vyřešit problém na základě platné legislativy a katolická církev v českých zemích stanovisko Vatikánu a státu přejala a poměrně nekompromisně obhajovala. Opírala se o literu zákona, přičemž její zamítavý postoj k otázce spoluzžívání kostelů měl dvě dimenze, praktickou a náboženskou. Spoluzžívání vnímala jako potencionální zdroj neustálých konfliktů a třenic, které budou budit veřejné pohoršení a přinesou více škody než užítku. Kostel současně chápala jako příbytek Boží, jako posvátné místo, v němž je nepřipustné organizovat jakékoliv jiné než bohoslužebné aktivity. Obávala se, že spoluzžívání by tuto zásadu mohlo narušit s ohledem na tendence, jež se v CČS objevovaly a evokovaly prý evangelické pojetí služeb Božích.³²

Také zdůvodňování zájmu CČS o převzetí nebo spoluzžívání kostelů má dvě dimenze, když samotná akce směřující k opatření bohoslužebných prostor stojí mimo diskuzi. V prvé řadě lidé zabírající kostely operovali „právem revoluce“ – změnily se podmínky ve společnosti, zákony jsou zastaralé a neplatné, je třeba reagovat na změny a uspořádat poměry tak, aby lidem vyhovovaly. V petici CČS, která kolovala v březnu 1921 po jednotlivých náboženských obcích, mj. čteme: „Je patrné, že otázka používání kostelů byla vždy řešena ne dle mrtvé litery starých zákonů, nýbrž dle věcných změněných potřeb současné doby a tak je dlužno ji řešiti též nyní. (...) Otázka kostelní může býti řešena

³⁰ NA Praha, MŠNO, sign. 47 II, 1917–1924, kart. 798 – Kroftova zpráva.

³¹ Srov. LACH, Jiří: *Vliv historika Josefa Šusty na církevní život v počátcích první ČSR.* In: MAREK, Pavel–HANUŠ, Jiří (eds.): *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století.* Brno 2006, s. 209–216.

³² Srov. např. *Cizí hlas o spoluzžívání kostelů.* Lidové listy, 3, 17. 4. 1924, č. 90, s. 3; *Učte se z dějin.* Lidové listy, 2, 28. 3. 1923, č. 72, s. 3; *Otázka užívání kostelů.* Lidové listy, 1, 7. 10. 1922, č. 227, s. 1.

jedině v tom smyslu, (...) že právo používati jich bude přiřknuto všem místním křesťanským náboženským společnostem dle počtu příslušníků v duchu občanské a náboženské snášenlivosti. (...) Demokracie, která na celém světě odstraňuje privileje občanské i sociální, musí zrušiti i privileje církve římsko-katolické v Československé republice a zlomiti ducha panovačnosti, neústupnosti a nesnášenlivosti, kterým tato církev rozvrací náš stát a znemožňuje klidný průběh jeho vnitřní konsolidace.“³³ S „právem revoluce“ souhlasila jak širší členská základna, tak církevní elity³⁴ a propagoval ji také list ústředí ČČS Český zápas. Např. v článku *Zabírání kostelů* stojí: „Zabírání všech staveb, které patřily bývalému Rakousku, i samého Hradu, bylo zločinem dle platných tehda zákonů. A přece bylo provedeno právem revoluce. A právě tak se musí pohlížeti na zabírání far a kostelů ze strany církve československé. Je to revoluce uvnitř církve římskokatolické.“³⁵ „Právo revoluce“ vyznávala tehdy církev českobratrská i Volná myšlenka.³⁶ Podle představy vůdčí postavy ČČS Karla Farského (1880–1927) měl zaujmout dominantní pozici v konfesijní oblasti do provedení odluky stát, jehož kroky měly směřovat k zrovnoprávnění všech církví a spravedlivému rozdělování statků podle konfesijních poměrů, tedy i k nařízení spoluzívání kostelů. Stavěl se proti konkordátu, diplomatické styky s Vatikánem hodnotil jako újmu pro Československou republiku a požadoval, aby se římskokatolická církev vzdala zásahů a vlády mimo území dočasného papežského státu.³⁷ Vedle argumentace „právem revoluce“ se propagandisté církve československé při zdůvodňování zaborů kostelů vraceli do české minulosti.³⁸ Sakrální stavby viděli jako výsledek práce svých předků, generaci otců a dědů

³³ NA Praha, MŠNO, sign. 47 VI, kart. 3898 – petice.

³⁴ Srov. např. FARSKÝ, Karel: *Stát a církev*. Praha 1924, s. 346; ÚAMCCŠH Praha, sign. K 40/32 – Paměti Adolfa Arnošta o církvi československé v r. 1920–1924.

³⁵ *Zabírání kostelů*. Český zápas, 4, 20. 5. 1921, č. 20, s. 7–8.

³⁶ NA Praha, PMR, sign. 724, kart. 3205 – Návrh č. 2183.

³⁷ Srov. k tomu postoj katolického tisku: *Na okraj dne*. Lidové listy, 1, 3. 10. 1922, č. 223, s. 4.

³⁸ Čtené argumenty snášel zejména E. Dlouhý-Pokorný (1867–1936), který stál v únoru a březnu 1920 u počátků dvou velkých afér spojených se zábořem kostelů v Přerově nad Labem a v Jilově u Prahy jako pozvaný řečník na tábory lidu. Přiklonil se právě k „historické“ argumentaci a interpretaci problému, byl jeho zastáncem a propagátorem v tisku, ve svých projevech a vystoupeních na schůzích a táborech lidu. Bez větší chyby jej můžeme označit za muže, který v důsledku svých znalostí českých náboženských dějin tuto argumentaci prohluboval a vytvářel pro ni v církvi československé materiálovou základnu. Problém kostelů chtěl řešit prostřednictvím spoluzívání („spoluzívání je potřebou lidu“) a námitky směřující proti tomuto návrhu označoval za „jalové“. Poukazoval na skutečnost, že kanonické právo ani katolická mravouka spoluzívání nezakazuje a pokud tak nyní Vatikán činí, je to důsledek prestižního postoje. Zdálo se mu, že obavy z náboženských třenic jsou zbytečné. Uváděl příklady ze Švýcarska a Německa, odvolával se na fakta zveřejněná v *Topografii moravské* knězem G. Wolnym a postoje Pia IX. uvedené v breve ze 13. 3. 1873. Jestliže spoluzívání chrámu církvemi římskokatolickou a československou bezproblémově funguje např. v Lounech, Rakovníku, Kožově, Čitolibech, Lišanech atd., proč by to nešlo i jinde. „Jen kdyby Řím chtěl klid mezi křesťany a nechtěl dělati naší republice zbytečné starosti a rozvraty svou neústupností ve prospěch staré své lasky – Habsburků.“ Ve svých komentářích týkajících se jednotlivých případů obsazování kostelů kriticky hodnotil postup státních orgánů, zdálo se mu, že je „posluhováním Římu“ a stát jím bezděky nahání „nejvěrnější svůj republikánský lid“ do náruče římskokatolické církve. Pozastavoval se nad skutečností, že stát nasazuje ke zvládnutí nepokojů policii a vojsko, když cílem věřících československé církve je

příslušníků církve československé, jejich pracovního úsilí a materiální oběti. Současně poukazovali na skutečnost, že mnohé ze současných kostelů byly postaveny našimi husitskými předky pro potřeby českých církví kališnické, česko-bratrské a evangelické, k nimž se před bitvou na Bílé Hoře hlásilo 90 % obyvatelstva české národnosti. Teprve Habsburkové tyto sakrální stavby násilím pořímštili. Jiné kostely církev získala přidělem pohanských chrámů poté, co bylo křesťanství zrovnoprávněno ediktem milánským. Byly postaveny pohany pro jejich účely a křesťané na ně z pohledu formálního práva neměli nárok.³⁹

Celou problematiku „boje o kostely“ je nutno hodnotit s odstupem času a historickým nadhledem jako nedílnou součást života a dění po skončení Velké války. Samotný světový válečný konflikt byl projevem hluboké společenské krize, způsobil otřes dosavadních hodnot a vyústil v rozpad systému. Jeho obnova, resp. vytvoření jeho nové podoby, s přirozenými a pochopitelnými posuny, nebylo jednoduchou záležitostí. Mnohým se zdálo, že demokratizace života, jež vytvořila lidovým vrstvám prostor pro vstup do společenského dění, je spojena s jednoduchými řešeními problémů. Jednalo se také v českých moderních dějinách o poměrně vzácný příklad širšího a otevřeného vzepětí lidí, kteří projevíli odhodlání bojovat za své náboženské přesvědčení, případně církevní zájmy. Bylo by však omylem se domnívat, že postoje představitelů církve československé při řešení problému kostelů byly zakotveny v dobovém „bolševismu“, jímž se rozuměl radikalismus popírající právní řád a respekt k zákonům, jak by se dalo odvodit z psaní tisku nebo z plebejského chování mnohých věřících v regionech. Jsme přesvědčeni o tom, že v tom byl také kus politické taktiky, snaha využít pro sebe toho, co rozvrácená doba nabízela. Při zabírání kostelů šlo nejen o snahu opatřit pro církev bohoslužebné prostory, ale bylo i zkouškou a prověrkou státu, jeho pevnosti, benevolence, hranic, kam lze zajít a čeho je možno dosáhnout. Jednalo se o nátlakový prostředek.⁴⁰ V čele církve stáli státní úředníci, někteří

pomodlit se v kostele postaveném jejich předky. Státní byrokracie místo aby reflektovala názory velkých mužů národní minulosti, jakými jsou Palacký, Havlíček nebo Masaryk, řídí se přežitými výnosy nejvyššího správního soudu, které zkonstruovali římskokatoličtí zkonstatelci na ochranu privilegované římskokatolické církve. Podle nich vše, co bylo pokropeno „římskou svěcenou vodou“, ať to vystavěl kdokoli a pro koho chtěl, ať je třeba celá osada neřímská, vše patří na věky věkův cizinci – římskému papeži. Státním orgánům je zájem Říma bližší než potřeby českého lidu. Za této situace radil neustupovat a vytvořit jednotný šik proti vládčivému Římu. Jediným správným řešením situace, kdy díky státní politice „Řím stojí u nás pevněji než za Rakouska“, je vystoupit z římskokatolické církve a přimknout se k národní církvi československé. ÚAMCČSH Praha, sign. K 40/1203 – Klerikálové papežštější než papež (číslo II); K 40/935 – Nová dragonáda v Radhošti; K 40/1357 – Ostuda republiky; K 40/1122 – Opět jeden kostel, zabraný sektou československou, musel být vrácen církvi římskokatolické; sign. K 40/1497.

³⁹ NA Praha, MŠNO, sign. 47 VI, inv. č. 2073, kart. 3898 – petice; Biskup GORAZD: *Výlučné disposiční právo církve římské nad kostely v Československé republice*. In: *Otázka kostelů*, c. d., s. 59–83. – Snad nejobsáhleji argumentuje historicky v dobovém tisku K. Farský v článku *Otázka rozluková a speciálně otázka spoluzžívání kostelů*. Český zápas, 6, 28. 9. 1923, č. 39 až 7. 12. 1923, č. 49 – seriál – pokračoval i v roce 1924.

⁴⁰ Např. podle zjištění okresního hejtmana ve Vysokém Mýtě jeho pokusy zajistit pro věřící církve československé náhradní bohoslužebné prostory ve Vysokém Mýtě, Radhošti nebo Srubech prý končily jejich stereotypní odpovědí: „My nejsme církvi méněcennou a potřebujeme kostel jako římská katolíci.“

z nich v relativně významných pozicích na ministerstvech, církev od prvních chvil své existence usilovala o státní uznání, domáhala se zrovnoprávnění s ostatními náboženskými společnostmi – a současně přehlížela některé právní normy toho legislativního systému, v němž chtěla být sama zakotvena.⁴¹ Tuto skutečnost nevysvětlíme pouze neznalostí. Vedení církve si uvědomovalo, že proti platnosti zákona č. 50 ř. z. z roku 1874, který dal kostely plně do rukou římskokatolické církvi, není opravného prostředku, resp. že existují pouze tři možnosti, jak se s touto skutečností vyrovnat. 1. Domoci se jeho změny vydáním nové normy, což však v dané politické konstelaci při obnovování pozic politického katolicismu nepřicházelo v úvahu, protože zákon o spolužívání kostelů by zásadně změnil církevní poměry v Československu, „vedlo by to moc daleko“. 2. Obce by musely zastavit všechny dotace a platby na kostely a dovést situaci do krize. Podle patronátního práva sice existovala možnost finanční prostředky vymáhat exekučně, ale v praxi by její realizace přinesla oběma stranám takové problémy, že by k ní nedošlo. 3. Kostel zabrat nenásilným způsobem, nebát se a vytrvat bez ohledu na cokoliv. Protože nedošlo ke spáchání trestného činu, nelze se obávat soudního zákroku. Případ bude řešen správní cestou, prostřednictvím exekučního řízení. Jeho výkon spadal do kompetence okresní politické správy, která však současně nesla odpovědnost za klid a pořádek. Exekuce byla cestou k jeho porušení, proto se odkládala a oddalovala a kostel zůstával v rukou nového majitele.⁴² Východisko ze situace našla vládní koalice v podobě udělování subvencí na stavbu nových chrámů církve československé.

SUMMARY

REMARKS ON THE SO-CALLED FIGHT FOR CHURCHES DURING THE FIRST YEARS OF THE FIRST CZECHOSLOVAK REPUBLIC

This paper inquires into the phenomenon of the so-called fight for churches in the Czech lands during 1920–1923, that was aroused by the constitution of a national Church and was between the Roman Catholic Church and the Church of Czechoslovakia. During this period, the Church of Czechoslovakia in the area of Bohemia, Moravia and Silesia seized 158 sites which were owned by the Roman Catholic Church, being convinced, that it has the right to do so. Historical reasons evocating the Czech religious history, were used as arguments, exploiting mostly the reformation period and the post-White Mountain re-Catholisation, also the fact that in many parishes most of the churchgoers joined the new Church made it natural that together with the new believers the property

NA Praha, MŠNO, sign. 47 VI, kart. 3899 – dopis okresní politické správy ve Vysokém Mýtě z 9. 3. 1921 presidiu zemské politické správy v Praze.

⁴¹ Srov. NA Praha, MŠNO, sign. 47 VI, kart. 3899 – opis k č. 9467; ÚAMCČSH Praha, sign. K 40/1372 – Právní pozadí sporu o kostely. Právo lidu 7. 10. 1922, s. 1–2.

⁴² ÚAMCČSH Praha, sign. K 40/ 848-850, Kniha korespondence Aloise Tuháčka, 1–3, dopis z 23. 10. 1921, s. 17–18.

should be shifted. At the beginning, the representatives of Roman Catholic Hierarchy and of the Czechoslovak State were rather taken by surprise and disorientated by this situation, however in the second half of the year 1920 the opinion was enforced, that the valid legislation has to be respected, which was not the case in the action of the Church of Czechoslovakia worshippers. In a number of areas this situation led to conflicts and collisions between the worshippers, and the army and gendarme forces had to enforce peace. The case study of fight for churches has been set in the Moravian town of Litovel. The appeasement was brought only by the decision of the government to subsidise the Church of Czechoslovakia financially and thus allow it to build new churches. The seized buildings were returned to the Roman Catholic Church in sequence during the 1920s and 1930s.

Translated by Jiřina Beránková

prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

**„ŽENSKÁ OTÁZKA“ V ZRKADLE POLITIKY I MIMO NEJ
(AKTIVITY BANSKOBYSSTRICKÝCH ŽIEN NA POLI SOCIÁLNOH
A POLITICKOM V 20. ROKOCH 20. STOROČIA)**

Mária Rusková

Aj napriek tomu, že slovné spojenie „ženská otázka“ je v súčasnej dobe značne odmietané ako nedôstojné a nenáležité, v rámci historického výskumu má jeho použitie svoje opodstatnenie. „Ženská otázka“ je v tejto štúdii vnímaná ako spoločenský aspekt, zjavne prítomný (aj) v slovenskej spoločnosti v období 20. rokov 20. storočia. Úloha žien v spoločensko-politickom živote získavala práve v tomto období nové dimenzie vnímania. K doteraz existujúcej spoločensko-sociálnej úlohe sa pridružil pragmaticko-politický pohľad na úlohu žien cez prizmu ich aktívneho a pasívneho volebného práva, ktoré ženy získali prvni československou ústavou z roku 1920.

V rámci štúdie¹ sa zameriame na dva významné spoločensko-politické prúdy, ktoré ovplyvnili spoločensko-politické aktivity žien – prúd komunistických žien a žien, ktoré svoju činnosť nepodriaďovali politickej strane. Zameriame sa na ich podobné i diametrálne odlišné spôsoby videnia úloh v aktivizácii žien v slovenskej spoločnosti, hlavné ciele ich činnosti, formy sebaaprezentovania sa pred širšou verejnosťou i odlišné vnímanie spoločensko-politickej reality. Aj napriek tomu, že sa ich spoločensko-politické aktivity vyskytovali na území skoro celého Slovenska, v štúdii sa sústredíme na užší geografický okruh – Banskú Bystricu. Dejiny tohto mesta zo začiatku 20. storočia ponúkajú pre tento výskum vhodné zázemie, nakoľko sa práve Banská Bystrica stala centrom spoločensko-politickej aktivity jedného z týchto prúdov – komunistických žien (spočiatku organizovaných v rámci sociálnej demokracie), a zároveň činnosť „nekomunistických žien“ bola v Banskej Bystrici zastúpená silne organizovanou pobočkou spolku Živena (centrom ktorého bolo neďaleko sídliace stredoslovenské mesto Martin).²

¹ Štúdia vznikla ako súčasť výskumnej úlohy grantového projektu Vega č. 2/4183/24 Radikálny komunizmus a socializmus na Slovensku v rokoch 1918–1989. Spoločnosť medzi demokraciou a totalitou. Autorka sa v rámci projektu zaoberá problematikou komunistického hnutia.

² Pre účel tejto štúdie (ktorým je predovšetkým stručná analytická komparácia dvoch spomenutých prúdov) sme sa rozhodli, že jednotlivé aspekty ich činnosti a ideové rozdiely pohľadu na ich úlohu

Živena mala už v roku 1920 na celom Slovensku 21 odborov. Banskobystrický odbor bol formálne založený v máji 1919, ale prvá porada jeho členov bola zvolaná v auguste 1919.³ Do riadiacich funkcií boli zvolené – za predsedníčku Terézia Vansová, tajomníčkou sa stala Beata Ruttkayová, jednatelkou Drahotína Kardošová, ktorú po krátkom čase vystriedala Blanka Fábryová a za pokladníčku bola zvolená Elena Sláviková.⁴ Ženské komunistické hnutie narozdiel od tohto vzniklo v Banskej Bystrici až v roku 1922, nakoľko ženy organizované v komunistickom hnutí sa spočiatku „pohybovali“ na politickej platforme sociálnej demokracie.⁵ Od roku 1922 sa v rámci celej Československej republiky začali zakladať tzv. agitačné komisie žien, ktoré boli časťou výkonného výboru KSČ, a ktorých cieľom bolo pracovať medzi ženami, zvyšovať ich politickú organizovanosť a politickú výchovu.⁶ Na Slovensku vznikli v roku 1923 štyri krajské agitačné komisie žien – v Banskej Bystrici, tá bola neskôr presunutá do Zvolena, v Bratislave, Ružomberku – neskôr vo Vrútkach a v Košiciach. Napriek tomu však už rok predtým existovala v rámci Banskej Bystrice miestna agitačná komisia založená 22. 7. 1922 sedmymi ženami – Barborou Rezlerovou-Švarcovou, Bathoryovou, Emiliou Donovalovou, Katarínou Habanovou, Annou Markusovou, Seleckou, Šimčíkovou⁷. Vytvorenie tejto agitačnej komisie môžeme zároveň považovať za začiatok komunistického ženského hnutia v Banskej Bystrici.

Oba prúdy podopierali svoju činnosť i existenciu o medzinárodné štruktúry ženského hnutia. Ich ideologická odlišnosť sa však patrične prejavila aj v podpore svojej účasti na jednotlivých medzinárodných kongresoch. Už 6.-12. júna 1920 sa konal v Ženeve kongres Medzinárodnej aliancie pre volebné právo žien, ktorého sa zúčastnili aj ženy z Českoslo-

v spoločnosti budeme paralelne komparovať a predostierať tak plastickejší obraz o rozdieloch, no i podobnosti ich činností a pohľadov na zmysel vlastnej práce, i práce „toho druhého hnutia“.

³ Porady sa zúčastnili okrem riadnych členov Živeny hlavne zakladajúci členovia odboru – „(...) Blanka Fábryová, Elena Figušová, Drahotína Kardošová, Mária Korbelová, Ludmila Markovičová, Berta Ruttkayová, Elena Sláviková, Kornélia Turzová, Marienka Turzová, Terézia Vansová...“ In: Slovenská žena, roč. 1, 1. 11. 1920, č. 11, s. 108.

⁴ Slovenská žena, roč. 1, 1. 11. 1920, č. 11, s. 108.

⁵ Podrobné informácie o formovaní ženského komunistického hnutia nájde čitateľ v predchádzajúcich štúdiách autorky venovaných tejto problematike.

⁶ Tieto agitačné komisie mali vždy podávať správy zo svojich zasadnutí na plenárnych schôdzach KSČ. Mali vlastnú finančnú pokladňu, o ktorú sa starala pokladníčka. Významnou bola funkcia kolpoltérky – ženy, ktorá sa starala o odber a distribúciu ženského časopisu – Proletárka. Vid' MOTOŠKA, Vladimír a kol.: *Z prvých bojov a víťazstiev*. Banská Bystrica 1976, s. 50.

⁷ Najznámejšou zo spomenutých žien bola Barbora Rezlerová-Švarcová, považovaná za dušu komunistického ženského hnutia v Banskej Bystrici. V mladosti pôsobila v ženskej časti sociálnej demokracie. Po vzniku ČSR prešla k marxistickej ľavici a do KSČ, v roku 1921 sa s manželom presťahovala do Banskej Bystrice, odkiaľ v roku 1925 odišla do Prahy a v roku 1926 emigrovala do ZSSR. Vid' MOTOŠKA, V.: *c. d.*, s. 113-115. Svojou činnosťou značne ovplyvnila ženskú populáciu v okolí Banskej Bystrice. Pôsobila nielen ako vplyvná agitátorka, ale aj ako kolpoltérka a redaktorka Proletárky, či ako ochotníčka v ochotníckom divadelnom krúžku pri Federácii robotníckych a telocvičných jednôt, zároveň viedla detský divadelný krúžok.

Porovnaj tiež: UHRVÁ, Eva: *Česká novinárka Barbora Rezlerová-Švarcová. Neznámá postava v zrcadle známých událostí v první polovině 20. století*. In: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Svazek V. Ed. Z. Kárník-M. Kopeček. Praha 2005, s. 66-77.

venskej republiky – za vládu F. Plamínková a za Výbor pre volebné právo žien M. Turmová. Banskobystrické ženy boli o tejto akcii informované prostredníctvom ženských novín Slovenská žena v článku A. Gebauerovej. Z článku sa zároveň môžeme dozvedieť, že „(...) bolo bolestné, že najväčšia slavienska zem – Rusko nevyslalo delegátky – ženy ruské nesmely prísť manifestovať za právo žien, za ľudskosť, ktorá je spravodlivá ku všetkým. Tiež dokument dnešných ruských pomerov...“⁸

Ruské ženy však v organizovaní medzinárodných konferencií nijako nezaostávali, len ich obsahová náplň bola poznačená silným ideologickým vplyvom. Kongresy, ktoré organizovali, plnili funkciu šírenia a ukotvovania myšlienok marxizmu-leninizmu medzi ženskou populáciou. Takýchto kongresov, alebo lepšie povedané konferencií sa uskutočnilo viac a pre banskobystrické ženy komunistického hnutia bola dôležitá hlavne II. medzinárodná konferencia žien-komunistiek z roku 1921 v Moskve, podľa ktorej hlavným cieľom činnosti komunistiek bola „(...) príprava žien bojovať po boku mužov v revolúcii proti kapitalizmu a za to, aby si proletariát vydobyl politickú moc...“⁹ Vplyv tejto konferencie sa odrazil v podobnom ideologickom duchu, v charakterizovaní činnosti žien-komunistiek, v závere 1. konferencie žien-komunistiek na Slovensku vo Vrútkach z 24. 9. 1922, ktorým sa zároveň odôvodnilo založenie ženského časopisu Proletárka ako časopisu, ktorý by pomáhal „(...) organizovať, agitovať ženy a propagovať vedecký svetonázor...“¹⁰

Významným spoločným znakom, ktorý doprevádzal vznik organizovanej formy činnosti oboch prúdov, bol verejne prezentovaný nesúhlas mužskej populácie, ktorý sa prezentoval hlavne v nesúhlase s politickou aktivitou žien. Dovtedajšia podpora ženských spolkov zo strany mužov sa orientovala hlavne na ich spoločensko-kultúrnu a sociálnu činnosť. Účasť žien v sociálnej, vzdelávacej, kultúrnej sfére však bola napriek tomu nízka, čoho príčiny tkveli hlavne v nízkej podpore dovtedajšieho vzdelávania a angažovania žien. Ženy spolku Živena sa spočiatku usilovali o povznesenie „ženského ducha“ nielen cez priamu sociálnu a výchovnú činnosť, ale aj cez tlač, preostredníctvom ženských novín Dennica. S Banskou Bystricou sú však bytostne spojené noviny Slovenská žena,¹¹ ktoré

⁸ Slovenská žena, roč. 1, 1. 10. 1920, č. 10, s. 93. V citovaných textoch zachováваме dobovú gramatiku.

⁹ KIRÁLYOVÁ, Blanka-HOJČOVÁ, Lila: *Pokrokové ženské hnutie na Slovensku 1918–1980*. Bratislava 1984, s. 25.

¹⁰ Tamtéž, s. 26.

¹¹ Slovenská žena. Časopis politicko výchovný a vzdelávajúci začal vychádzať 15. 3. 1920. Spočiatku vychádzal 2× mesačne, ale od roku 1923 1× mesačne. Zodpovednou redaktorkou bola T. Vansová, pričom redakcia sídlila na Fortničke a administratíva v Lazovnej ulici. Obsahová náplň bola rôznorodá – od vzdelávacích článkov (o histórii, národe, sociálnej činnosti...), cez „detské kútiky“, „gazdinskú hlídku“ (čo robiť napríklad pri popálení, ako pomáhať pri krvácaní...), „dobré rady pre hospodárstvo a dom“, ktoré riadil J. Vansa, „inzeráty“ až po básne a prózu. Prvé problémy s odoberaním sa vyskytli už v novembri 1920 a od decembra 1920 sa stretávame s apelujúcimi vyzvami na predplácanie novín, ale aj na zaplatenie existujúcich dlhov za predplatné. Aby časopis nezankol, zriadilo vydavateľstvo Družstvo pre vydávanie periodického časopisu Slovenská žena v Banskej Bystrici, ktorého valné zhromaždenie sa uskutočnilo 8. 1. 1921 (stretli sme sa však aj s dátumom 28. 1. 1921) v Štátnej obchodnej škole v Banskej Bystrici. Problémy, ktoré časopis sprevádzali, spôsobili, že časopis do roku 1924 zankol.

mali byť náhradou Dennice, aj keď podľa ich zodpovednej redaktorky T. Vansovej tomu tak ani zďaleka nebolo.

Hlavný cieľ časopisu Slovenská žena vyjadrila Elena Maróthy Šoltéssová už v prvom čísle: „Ženské spoluúčinkovanie pri spravovaní ľudského spoločenstva je nevyhnutné a musí časom napraviť krivé, z jednostrannosti samej mužskej správy pošlé pomery v ňom. Sama ženská otázka je takým upravovaním krivého pomeru, zavládnutievšieho pod výlučnou mužskou správou medzi mužom a ženou vo všeobecnosti...“¹²

Ideologickým oponentom i konkurentom zároveň bol pre časopis Slovenská žena časopis Proletárka.¹³ Hlavná úloha Proletárky bola charakterizovaná v treťom bode Desiatich prikázaní súdružkám o rozširovaní Proletárky: „Proletárka má úkol zvlášť dôležitý. Má prebudiť v masách nevedomých žien záujem pre triedny boj, má im dať triedne vedomie a postavíť do radov organizovaného proletariátu. Proletárka je teda agitátorom, organizátorom a vychovávateľom našej ženskej slovenskej generácie. Bez nej by nepostupovalo ženské hnutie. Bez nej by sa oneskorily robotníčky za svojimi mužmi i vo vedomostiach o celé desaťročia. S Proletárkou v ruke zdokonaľuje sa robotníčka na modernú ženu a bojovníčku...“¹⁴ Tento silný ideologický podtext doprevádzal a možno povedať prekrýval všetky aktivity komunistických žien, ktoré však boli v konečnom dôsledku práve v sociálnej činnosti veľmi podobné tým, ktoré uskutočňovali ženy spolku Živena.

Ako sme už vyššie spomenuli, nesúhlas mužskej populácie voči angažovaniu sa žien v spoločensko-politickom živote bol citeľný a to predovšetkým pred rokom 1920. No nesúhlas s aktivitou sa prejavil aj v inej sfére, ako „len“ rodovom stereotypy. Banskobystrické ženy, ktoré sa podujali vydávať časopis Slovenská žena, museli čeliť aj konkurenčnej odmietavej kampani, rozpútanej Národnými novinami, ktoré vo svojom 113 čísle z roku 1920 v podstate odmietali založenie nového časopisu. Na tento ich postoj reagovala Elena Solláriková, ktorá to hodnotila ako zlyhanie Národných novín, ako strach z konkurencie, strach Martina ako národného mesta.¹⁵

¹² MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, Elena: *Slovenská žena*. In: Slovenská žena, roč. 1, 15. 3. 1920, č. 1, s. 1.

¹³ Proletárka. Orgán komunistických žien na Slovensku, začala vychádzať 16. 11. 1922 v tlačiarňi Bratstvo vo Vrútkach. Hlavná redakcia sídlila na Dolnej ulici v Banskej Bystrici v spolupráci s redakciou na Hlavnej ulici vo Vrútkach. Redigovanie časopisu mala na starosti Barbora Rezlerová-Švarcová. Obsahová štruktúra Proletárky bola oproti Slovenskej žene viac politicky zameraná, so silným ideologickým vplyvom marxizmu-leninizmu a predovšetkým politických aktivít samotnej komunistickej strany. Napriek tomu sa Proletárka venovala aj každodenným starostiam slovenských žien – starostlivosť a výchova detí, domáce práce, nevynechajúc „kútiky pre deti“, avšak v každom článku sa silne odzrkadlil práve ideologický podtext. Podobne ako Slovenská žena aj Proletárka začala mať pomerne skoro po svojom založení existenčné problémy. Prvá správa o možnosti zastavenia Proletárky sa objavila už 1. 5. 1926, a s konečnou platnosťou prestala vychádzať v januári 1927 s odôvodnením „(...) že súdružky neplnily bolševické svoje povinnosti voči Proletárke, že nepracovali tak, aby ju postavily na pevné finančné základy. To je chybou všetkých. (...) Bude vychádzať ako stála príloha našej Pravdy...“ In: Proletárka, roč. VI, 1. 1. 1927, č. 1, s. 1.

¹⁴ Proletárka, roč. II, 15. 7. 1923, č. 13, s. 101.

¹⁵ SOLLÁRIKOVÁ, Elena: *Či je potrebný na Slovensku nový ženský časopis Slovenská žena*. In: Slovenská žena, roč. 1, 15. 3. 1920, č. 1., s. 1.

Plnšia podpora hlavne zo strany mužov prichádza pre „obe krídla“ až po prijatí Ústavy v roku 1920, ktorá v paragrafe 106 Ústavnej listiny ČSR zaručila, že „(...) výsady pohľavia, rodu a povolania sa neuznávajú...“, čím sa umožnilo ženám aktívne sa podieľať na volebnom systéme. Všetky politické strany sa po prijatí volebného práva pre ženy začali väčšmi „orientovať“ na ženy ako na významný voličský element. Tento „politický záujem“ sa naplno odzrkadlil v politicky ladených článkoch uverejňovaných v ženských novinách – tak v Slovenskej žene, ako aj v Proletárke.

V Slovenskej žene v tomto zmysle – povzbudiť ženy k politickej aktivite a účasti na voľbách – uverejňoval svoje články hlavne dr. František Sýkora.¹⁶ Pri príležitosti volieb do Národného zhromaždenia a senátu 18. a 25. apríla 1929 sa vyjadril vo svojom prehlásení k ženám takto: „Slovenská žena musí sa zaujímať o politické otázky, musí sa politicky vzdelávať. Ona, ako dúfame, ukáže raz mužom, že politika je vec veľmi vážna. Že na politickú prácu musíme pozeráť z vyšších hľadísk. (...) Chceme tedy, aby sa slovenské ženy organizovaly v politických stranách (...), aby volili ‚roduverných‘ Slovákov (...), ktorým nebude nado všetko šťastie a rozkvet ich politických strán, ale ktorým bude nado všetko šťastie celého národa. (...) Slovenská žena (...), ktorá tvorí viac ako polovicu národa, bude voliť len tých, ktorí nechcú mať šťastnou len jednu triedu národa, ale tých, ktorí chcú pracovať za šťastie všetkých...“¹⁷

Rozdiel medzi ostatnými „agitačnými“ prehláseniami uverejnenými v Slovenskej žene a Proletárke bol viditeľný na prvý pohľad. Proletárka, logicky, jednoznačne a veľmi ostro agitovala za konkrétnu stranu a konkrétnu ideológiu: „Čím viac vás bude voliť komunisticky, tým viac budete mať opravdového zastania a tým bližšie budete budúcnosti, ktorá znamená vládu nie demokratickú po našom spôsobe, ale vládu robotnícku a sedliacku, ktorá je najspravodlivejším systémom vládny. Hor sa do volieb a do boja za víťazstvo komunizmu...“¹⁸

Avšak, aby sme nezostali len v rovine čisto komparatívnej, musíme sa zamyslieť nad podstatou vnímania „ženskej otázky“ ako takej v oboch prúdoch, nad podstatou ich vnímania potreby ženy pre rozvoj spoločnosti. Oba prúdy jednoznačne vnímali ženu ako základ rodiny, štátu a spoločnosti. Žena bola tým elementom, ktorý udržiava chod spoločnosti svojím sociálnym cítením a morálnou silou.

Práve sociálna činnosť – nielen opatera pre chudobných a biednych, ale aj vzdelávanie a šírenie kultúry – bola pre oba prúdy veľmi blízka, ale zároveň ich svojím obsahom a chápaním jej koreňov a cieľov diametrálne odlišovala. Oba prúdy videli korene sociálnej nerovnosti a zároveň jej riešenie a nápravu v iných zdrojoch. Pokiaľ nekomunistické ženy hodnotili vo svojich prehláseniach sociálnu nerovnosť ako výsledok maďarizačného

¹⁶ Dr. František Sýkora – od roku 1921 zodpovedný redaktor Hronských novín, ktoré boli od roku 1920 regionálnym orgánom Slovenskej národnej a roľníckej strany a v období 1923–1928 regionálnym orgánom Československej národnej demokracie pre stredné Slovensko. F. Sýkora zároveň pôsobil ako predseda YMCA.

¹⁷ SÝKORA, František: *Slovenská žena a jej pôsobenie vo verejnom živote*. In: Slovenská žena, roč. 1, 15. 3. 1920, č. 1, s. 6.

¹⁸ *Agitácia k voľbám 16. 9. 1923*. Proletárka, roč. II, 15. 9. 1923, č. 16, s. 123.

útlaku¹⁹ (a s tým spojeného slabého národného vedomia, ale predovšetkým slabého vzdelania), čo je možné prekonať len vzdelávaním žien, pozdvihovaním národného – proslovenského citu, komunistické ženy tento zdroj odôvodňovali, ideologickou terminológiou povedané, v nerovnosti tried, kapitalistickom útlaku slovenského „robotníctva“ slovenskou i českou „buržoáziou“.

Zároveň komunistky obviňovali nekomunistické ženy, ktoré označovali ako „meštiacke hnutie žien“, z povrchnosti, neriešenia skutočných zdrojov sociálnych problémov spoločnosti (čím samozrejme mysleli vyhýbanie sa triednemu boju), povrchného vnímania charity, ktorá, podľa komunistických žien, nič nerieši, len udržiava existujúci stav.²⁰ Ak sa však bližšie pozrieme na sociálnu činnosť Živeny, a to aj v Banskej Bystrici, zistíme, že kroky a spôsoby, ktoré nekomunistické a komunistické ženy robili na zmiernenie sociálnej biedy (ak odhliadneme od ideologickej agitácie marxizmu-leninizmu), boli veľmi podobné.

MUDr. A. Cirps, správca Divízie Československého červeného kríža pre Slovensko, tiež upozorňoval na to, že charita nie je dostatočná, lebo pomáha len na krátky čas. Ale zároveň dodáva, že sociálna bieda sa dá zmierniť len nájdením jej koreňov a tie sú v nevedomosti a zaostalosti, zlej hygieny, malom duševnom živote. Riešenie vidí v zdravotnom, kultúrnom a sociálnom pozdvižení rodín, čím bude povznesený celý národ.²¹

Živena okrem iného tieto úlohy plnila predovšetkým cez rôzne spoločenské a sociálne akcie – večerné ľudové kurzy varenia, šitia bielizne a šiat, stravovanie detí, vzdelávanie a zakladanie škôl. Zaujímavé je, že skúsenosti žien zo spolku Živena využívali aj komunistické ženy. Napríklad v jednej zápisnici z členskej schôdze komunistických žien sa dočítame, že sa Výbor uzniesol požiadať istú učiteľku zo spolku Živena, aby urobila kurz šitia aj pre slovenské komunistky.²²

Z konkrétnych akcií Živeny spomeňme aspoň organizovanie tzv. päťmesačných gazdovsko-kuchárskych kurzov pri rodinnej škole v Banskej Bystrici, kde sa ženy učili „(...) prostému i jemnému vareniu (...), slovenčine, počtovede, náuke o potravinách, pečlivosti o dieťa a zdravotvede...“²³ V roku 1920/1921 začala svoju činnosť Štátna gazdinská škola v Banskej Bystrici, ktorá bola jednou z ôsmich škôl tohto typu na Slovensku. V spolupráci s Miestnym odborom Matice slovenskej organizovala Živena aj tzv. „literárne večierky“, ktoré podľa dobových správ patrili k najnavštevovanejším podujatiam v Banskej Bystrici vôbec.²⁴ Okrem týchto akcií sa veľká pozornosť venovala telovýchovnej činnosti. Hlavnú činnosť v oblasti športových aktivít vykonával telovýchovný spolok Sokol, ktorý sa však dištancoval „len“ od čisto telesných aktivít a prostredníctvom Živeny vyjadroval základnú myšlienku svojej činnosti – „rozvoj tela a ducha“: „Žena zamestnaná v domácnosti nepo-

¹⁹ GEBAUEROVÁ, Antónia: *Má sa žena zaujímať o verejné pomery?* In: Slovenská žena, roč. 1, 1. a 15. 7. 1920, č. 8 a 9, s. 2 a 2.

²⁰ Proletárka, roč. III, 1. 9. 1924, č. 15, s. 2-3.

²¹ CIRPS, A.: *O sociálnej práci na Slovensku*. In: Slovenské pohľady, roč. 39, október 1923, č. 10, s. 250.

²² Múzeum A. Kmeťa, Martin. Zápisnica z členskej schôdze komunistických žien, 18. 10. 1921.

²³ Slovenská žena, roč. II, 1. 1. 1922, č. 1, s. 10.

²⁴ LHM Banská Bystrica, fond RA – III/4, L-91/86, inv. č. 8859.

stráda síce pohybu, ale je to pohyb jednostranný, ktorý viac len unavuje a vyčerpáva a nie na čerstvom vzduchu, ale v masných parách kuchyne, pri úklidu v prachu. (...) Preto je tedy tak potrebné, aby tie dve hodiny do týždňa strávila v čistej, jasnej telocvični alebo na čerstvom vzduchu – a tam stala sa zase veselou, bezstarostnou devou. (...) V živote býva žena často zatlačovaná do úzadia – a nedostatkom vzdelania má tak úzky obzor, že ani necíti, nie si je vedomá tej svojej úbohosti. Sokol má práve preto tak hlboký význam na duševný vývoj ženy, že stavia hneď v základoch ženu na roveň s mužom...“²⁵

Významou akciou v tomto smere pre Banskú Bystricu a „bystrické ženy“ bol tzv. telovýchovný kurz v Banskej Bystrici, ktorý bol usporiadaný riaditeľstvom telovýchovných kurzov v Prahe s príspevom Jednoty učiteliek moravských, v dňoch 16. júla až 2. augusta 1923.²⁶

Obsahom a zameraním veľmi podobné akcie – divadelné predstavenia, večerné kurzy varenia, či šitia, športové aktivity usporadúvané hlavne cez Federáciu telovýchovných jednot – pripravovali aj komunistické ženy. Ak však nahliadneme do členských zápisníc, alebo aspoň do záznamov z poradí uverejňovaných v Proletárke, zistíme, že každá, aj tá počtom účastníkov najmenšia alebo významom možno na prvý pohľad „nezaujímavá“, akcia bola vedená v silnom duchu marxizmu-leninizmu, s hlavným cieľom agitácie za členstvo v komunistickej strane a účasť na jej akciách. A napriek skutočne aktívnej činnosti komunistických žien na príprave týchto akcií, ich pevnej viere v zmysel propagácie myšlienok marxizmu-leninizmu, agitátorstvo a nezmieriteľnosť viedla nakoniec k skutočnej politizácii akejkoľvek činnosti komunistických žien, čo, podľa nás, poškodilo pravý zmysel nielen sociálnej, ale celkovo vzdelávacej a emancipačnej myšlienky rozvíjajúceho sa ženského hnutia. Prvotné snahy po dosiahnutí rovnoprávnosti žien s mužmi nakoniec ustúpili politickej ideológii, čo sa naplno prejavilo počas 40 rokov trvajúcej totality komunistickej strany.

Nie je však možné nespomenúť zaujímavý emancipačný posun ženského hnutia, ktorý sa prejavil práve v komunistickom ženskom hnutí. Niektoré verejné prejavy komunistických žien sa dostali už v 20. rokoch viac na úroveň „protimužskej“ pozície a prekonalí tak niekedy aj, spomínané, ideologické hľadisko. Predovšetkým B. Rezlerová-Švarcová vyjadrila vo svojich článkoch snahu po emancipácii ženy ako človeka a občana. Všíma si pomery v slovenských rodinách, kde „(...) chlapček vyrastá tam, kde matka a sestry sú slúžky otcom i bratom, kde sa rozpráva o hlúpych babách, kde sa odháňajú dievčence od kníh, ktoré sú len pre chlapcov, a tak už 15–17ročný mladý pán je presvedčený o svojej

²⁵ Slovenská žena, roč. IV, august 1923, č. 8, s. 90.

²⁶ Kurzu sa zúčastnilo 40 účastníkov, 6 z Čiech, 11 z Moravy, 5 zo Sliezska, 16 zo Slovenska a 2 z Podkarpatskej Rusi. Len na okraj spomenieme, že mesto Banská Bystrica zanechalo na účastníkov hlboký dojem. V jednom z ďakovných listov sa dočítame: „Nenadarmo sa hovorí ‚Za živa v Bystrici a po smrti v nebi‘. Ač práve je to malé mesto, s radosťou sme zbadaly, že mládež bystrická má hojnú príležitosť pripravovať sa na rozličné dráhy života. Ba má peknú obchodnú akadémiu, učiteľský ústav, štátne gymnázium, štátnu mestskú školu. Okrem vzdelávacích ústavov má aj milé miesta, kde študujúca mládež po ťažkej duševnej práci odpočinok hľadá...“ Slovenská žena, roč. IV, september 1923, č. 9, s. 3.

veľkej cene (...) svojich mužských právach nad ženou...“²⁷ Zmena spoločenských pomerov a „rodových stereotypov“ je potom, podľa komunistickej propagandy, možná len vzťahom sily ženy, prostredníctvom komunistickej strany a ideológie marxizmu-leninizmu.

Pre vytváranie obrazu silnej ženy – komunistky bolo potrebné vytvoriť vzor, ktorý by bol prijateľný pre čo najširší okruh oslovovaných slovenských žien. Týmto vzorom sa stal obraz sovietskej ženy-komunistky, robotníčky i roľníčky, ktorého prijateľnosť spočívala v osudovej blízkosti zlého spoločenského postavenia, zlých sociálnych pomerov, ale predovšetkým v možnosti ukázať, že sa „(...) dá z tohto marazmu dostať s pomocou komunistickej strany“.²⁸

Na stránkach ľavicovej tlače sa tak postupne stretáme s článkami informujúcimi o rozvíjajúcich sa spoločenských pomeroch v Rusku (neskôr Sovietskom Zväze), ktoré priamo vplyvávajú na lepší spôsob života žien, ich ľudské, spoločenské i politické postavenie. V článkoch venujúcich sa Rusku, prípadne ruskej žene ako vzoru sa vyskytovala tendencia ukázať vyspelosť spoločenských pomerov – napríklad Hermína Pfeilmajerová v článku z roku 1922 až básnicky opísala svoju osobnú skúsenosť z cesty do Moskvy:

„Vchádzame do jednej vily – deti vítajú nás veselými slovami – ‚zdrastvujte‘. Správkyňa nás sprevádza celým domom (...) v jednej ložnici je 10 postielok. Oblečenie v postieľkach je sneho biele. Celá izba vonia čistotou. Tu sme si spomenuli na naše vlastné deti, že ako a koľko ich spáva na hromade, v špine, lebo veď matka nemôže kúriť bielizeň preto, že by jej nedošlo na trochu jedenia pre deti. (...) Majú (ruské deti) pekné hrište, všelijaké hračky, ktoré boli zhabané od buržoázie pre proletárske deti. (...) Sptujeme sa detí, že odkiaľ sú, oni odpovedajú, že ich otcovia sú robotníci v Moskve. Že sú tu preto, aby sa vyľiečili z tuberkulózy, ktorú im ponechalo cársko Rusko.(...) Súdruh Lenin zabezpečil raj pre proletárske deti Sovietskeho Ruska...“²⁹

Obraz postavení proletariátu v Rusku sa snažil vykresliť aj článok *Dopis z Ruska* od F. Bogdanova: „Ja a moja žena, ktorá tiež pracuje, dostávame stravu a na mesiac 33 kg chleba, 8 kg masa, 2 kg cukru, 3 kg masla. Dostali sme 16 metrov švábky (zemáky) a 1 meter kapusty. Dostávame 30 metrov plátna na rok. Pri fabrike každý dostane zeme toľko, koľko len chce, len keby sa chcelo okolo nej robiť...“³⁰

Silnú emocionálnu váhu mali články o sovietskych ženách, ktoré však nesledovali len vyobrazenie ich sily, ale ich cieľom bolo aj agitovať pre pomoc Rusku v období veľkej chudoby a hladu. Klára Zetkinová, uznávaná ideologička, venujúca sa otázke postavenia ženy v spoločnosti, sa prihovára ženám európskych krajín takto: „Robotnicke ženy Ruska zdvíhajú sa zo svojej nevedomosti a zo svojej poníženosti a sú jedinými emancipovanými ženami na svete. (...) Stojte pri týchto silných ochrancoch (mužoch i ženách) v zápase proti spoločnému nepriateľovi. Bude tým chránená len vaša budúcnosť, vaša nádej. Keď

²⁷ Proletárka, roč. III, 1. 12. 1923, č. 12, s. 174.

²⁸ Otázkou vytvárania vzoru a obrazu o Rusku v slovenskej ľavici sa zaoberá BENKO, Juraj: *Obraz sovietskeho Ruska a jeho funkcia v slovenskom ľavicovom diskurze*. In: Bolševizmus, komunizmus a radikálny socializmus v Československu, c. d., s. 42–65.

²⁹ PFEILMAJEROVÁ, Hermína: *Zo sovietskej vlasti*. In: Proletárka, roč. IV, 1. 9. 1924, č. 16, s. 2.

³⁰ BOGDANOV, F.: *Dopis z Ruska*. In: Pravda chudoby, roč. III, 1. 1. 1922, č. 1, s. 4.

budete stáť pri Rusku v jeho zápasoch proti hladu. Proletárske ženy a mužovia celého sveta! Otvorte svoje srdcia a pomáhajte...“³¹

Práve v informáciach o pomeroch života v Rusku je viditeľná značná rozdielnosť medzi oboma prúdmi ženského hnutia. Narozdiel od komunistického hnutia informovali nekomunistické strany o situácii v Rusku rozhodne objektívnejšie, čo môžeme dnes potvrdiť overenými historickými faktami. Informácie, ktoré poskytovali, sa týkali napríklad Kronštatskej vzbury: „Fínske noviny tvrdia, že dľa ruských oficiálnych správ bolševici odsúdili pre účasť na kronštatskom povstaní 7 000 námorníkov, vojakov i civilistov, ktorí boli všetci popravení. Medzi nimi bolo vyše 1 500 žien a detí...“³²

Veľmi emotívne boli výzvy k podpore hladujúcich v Rusku: „A kým Lenin (...) konštatuje, že ich moc je dnes upevnenejšia, ako kedykoľvek inokedy, z Ruska došiel dopisovateľovi Merežkovskému list, podpísaný ruskými matkami, strašný dokument bolševického pekla. Miesto podpisov vidieť na liste 44 križíkov uhlím, tužkou i sadzami a 10 krvou načrtnaných...“ V liste prosia ruské matky o adopciu svojich detí: „(...) svete! Ujmy sa našich detí! Vezmi ich mimo dosah nášho pekla, kým je v nich ešte sila rásť, žiť a byť podobným všetkým deťom, ktoré môžu nahlas hovoriť o otcoch, matkách i bratoch, bez bázne, že budú umučené za to, že nie sú deťmi katov“³³...“³⁴

Časté boli informácie o politických procesoch, respektíve politických vraždách, napríklad o poprave poľského preláta Budkiewiczza: „Bol popravený ako veľa ľudí, ktorí nevinne obžalovaní, po ťažkom utrpení, položili svoj život v zemi ‚voľnosti a slobody‘. Budkiewicz bol odsúdený, že nechcel odovzdať kostolné imanie sovietskym úradníkom. S ním bol popravený aj arcibiskup Cieplák...“³⁵

Časopis Slovenská žena však ponúkal aj autentické spomienky na „bolševické peкло“ od samotných utečencov slovenského pôvodu. V článku od Vilmy Jahodovej *Tri vianočné rozpomienky panej, ktorá zažila hrúzy bolševického Ruska* je emotívne opísaná situácia počas úteku z bolševického Ruska, vraždy manžela, utrpenia detí a hladu.³⁶

Narozdiel od tohto obrazu, ktorý o Rusku poskytovali nekomunistické ženy cez časopis Slovenská žena banskobystrickým ženám, cieľom ženského komunistického hnutia pri prezentácii vzoru ženy-komunistky a blahobytom sa rozkvitajúceho Ruska bolo infiltrovať

³¹ ZETKINOVÁ, Klára: *Ženám sveta*. In: Pravda chudoby, roč. III, 15. 3. 1922, č. 21, s. 3. Pre priestorovú ohraničenosť spomenieme aspoň názvy najvýrečnejších článkov: *Organizácia sestier pri rubej armáde*. In: Pravda chudoby, roč. III, 1. 8. 1922, č. 62, s. 2. od Barbory Rezlerovej-Švarcovej, *Sociálne poistenie v sovjetskom Rusku*. In: Pravda chudoby, roč. III, č. 103–104, s. 3. *Z cesty do sovietskej vlasti*. In: Pravda chudoby, roč. III, 1. 12. 1922, č. 97, s. 2. Oba články od Luda Koreňa. Trockého štúdia *Pomer medzi priemyselným robotníctvom a roľníkmi v Rusku*. In: Pravda chudoby, roč. III, 1. 12. 1922, č. 97, s. 2. Nepodpísaný článok *Trochu pravdy o tom terore komunistickom v Rusku*. In: Pravda chudoby, roč. III, 19. 6. 1923, č. 12, s. 1–2.

³² Slovenská žena, roč. II, 1. 7. 1921, č. 7–8, s. 81.

³³ Slovo „kat“ sa stalo synonymom bolševika a bolo často používané.

³⁴ *Ako je v Rusku*. In: Slovenská žena, roč. II, 1. 11. 1921, č. 11, s. 124–125.

³⁵ Slovenská žena, roč. IV, máj 1923, č. 5, s. 50.

³⁶ JAHODOVÁ, Vilma: *Tri vianočné rozpomienky panej, ktorá zažila hrúzy bolševického pekla*. In: Slovenská žena, roč. IV, december 1923, č. 12, s. 144–145.

myšlienky socializmu širokej čitateľskej obci. Tento cieľ mal byť dosiahnutý priamym vplyvom na najchudobnejšie ženy. Agitácia za komunizmus proti kapitalizmu, vytvorenie obrazu silnej ženy-komunistky ako protiváhy slabej – „klerikálne ohraničenej“ – ženy viedla nakoniec k mnohým absurdným tvrdeniam o príčinách zlých sociálnych pomerov. Napríklad fakt, že v chudobných rodinách bolo viac detí – teda boli početnejšie a tým ich životná úroveň bola veľmi nízka, sa vysvetľoval ako dôsledok toho, že buržoázne ženy – teda ženy z bohatých rodín si môžu dovoliť mať v domácnosti dve postele. Jednu pre muža a jednu pre ženu, teda nie sú nútené spať s mužom v jednej posteli.

Okrem toho existovala veľká snaha priblížiť sa katolíckym ženám prostredníctvom „blízkeho jazyka“ – využívajúc biblické symboly. Tento aspekt je viditeľný hlavne v článku Hermíny Pfeilmayerovej – napríklad *Kristus bičovaný*,³⁷ kde o ňom hovorí ako o revolucionárovi. V článku sa prihovára priamo Ježišovi a rozoberá jeho utrpenie, ktoré prirovnáva k utrpeniu najnižších vrstiev, tiež trpiacich pod tlakom buržoázie: „Nebol si ani doktor, ani prorok, ani kňaz, ale revolucionár a toto neznieľa buržoázia...“ Podobne sa píše aj v článku *Svätí bolševici*:³⁸ „Prvé kresťanstvo však stálo proti bohatým (...) učenie ich presiaté bolo dokonca prvkami komunistickými...“ Tendenčnosť týchto vyjadrení je dnes už neoddiskutovateľná, no v tom období zohrávala významnú úlohu v procese získavania sympatií najnižších, „klerikálne“ orientovaných vrstiev, aj keď nemôžeme jednoznačne tvrdiť, že by sa pod „tlakom“ takýchto článkov viditeľne zvýšil podiel žien v komunistickom hnutí.

Na úplný záver môžeme len konštatovať, že obe „kridla“ rozmáhajúceho sa ženského hnutia na začiatku 20. storočia a predovšetkým v prvom desaťročí existujúcej Československej republiky mali významný podiel na aktivizácii žien v spoločensko-politickom živote. Banská Bystrica sa ich pričinením skutočne stala centrom angažovanosti žien, a to v každej sfére života, nakoľko práve toto mesto bolo strediskom aktivity oboch prúdov (aj keď skutočným centrom aktivity Živeny bol Martin). Ich činnosť a aktivity boli v mnohých aspektoch podobné, ale v konečnom dôsledku veľmi rozdielne. Diametrálnu odlišnosť spôsobovala práve ideologická nezmieriteľnosť, ktorá nedovoľovala zblíženie ich činnosti v praktickom živote, čo ochudobňovalo jednotlivé každodenné činnosti, aktivity a programy, ktoré sa obe kridla snažili pre ženy pripravovať.

³⁷ Proletárka, 22. 2. 1923, roč. III, č. 2, s. 27.

³⁸ Proletárka, 15. 9. 1923, roč. III, č. 19, s. 125.

SUMMARY

*“WOMEN’S RIGHTS” IN THE MIRROR OF THE POLITICS AND OUT OF IT
(WOMEN’S SOCIAL AND POLITICAL ACTIVITIES IN BANSKÁ BYSTRICA IN THE 1920s)*

Banská Bystrica was a great centre of activities of women’s groups. These women were either organized by Živena or the Communist Party of Czechoslovakia (KSC). The idea of both groups was to improve the position of women in social and political life. Their activities were very similar: theatre performances, courses etc. but there was an eminent contrast of the influence of ideology which was very important for the Communist Party. Each single activity of women of the Communist Party was marked with the ideology of Marxism-Leninism. This difference made it difficult for both women’s groups to co-operate.

PhDr. Mária Rusková
Katedra historie
Fakulta humanitních věd
Univerzita Mateja Bela
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika

TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK A MAKEDONSKÁ OTÁZKA

Novica Veljanovski

Republika Makedonie byla prohlášena za samostatný, suverénní a nezávislý stát 8. září 1991. Jeho obyvatelstvo se v referendu vyjádřilo velkou většinou pro konstituování samostatného a nezávislého státu.¹ Ten byl ustaven pouze na jedné části jeho etnického teritoria. Makedonie byla kompaktním geografickým celkem v rámci otomanského impéria do druhé balkánské války v roce 1913, později byla bukureštskou mírovou dohodou rozdělena mezi balkánské státy.² Dnešní Republika Makedonie se konstitovala v její vardarské části, která po bukureštské mírové dohodě od roku 1913 připadla Srbsku.

Vytvoření suverénní, samostatné a nezávislé Republiky Makedonie bylo založeno na rozhodnutích druhého zasedání Antifašistického výboru pro osvobození Jugoslávie (AVNOJ) z 29. listopadu 1943, kdy v průběhu druhé světové války i v rámci antifašistického odboje jugoslávských národů byl prohlášen vznik federativní Jugoslávie sestavené z šesti federativních jednotek,³ jakož i na základě rozhodnutí prvního zasedání Antifašistického shromáždění pro národní osvobození (ASNOM)⁴ z 2. srpna 1944, kterým bylo prohlášeno vytvoření makedonského státu v rámci jugoslávské federace. Až do kapitulace Království Jugoslávie před okupačními silami v dubnu 1941 patřila tato část Makedonie do celku Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (dále Království SHS), později do Království Jugoslávie. Další dvě části, konkrétně egejská a pirinská část Makedonie, v souladu s dohodou připadly Řecku a Bulharsku. Určitá část slovanského (makedonského) obyvatelstva zůstala žít v Albánii, která byla založena 1912.⁵

¹ Referendum o samostatné, suverénní a nezávislé Republice Makedonii se konalo 8. září 1991. Tehdy většina obyvatelstva hlasovala pro samostatný stát. 17. listopadu téhož roku byla vydána první Ústava Republiky Makedonie.

² Bukureštský mír byl uzavřen 10. srpna 1913.

³ Druhé zasedání AVNOJ zvláštním rozhodnutím prohlásilo Jugoslávii za federativní stát a uznalo šest jejích částí včetně Makedonie.

⁴ *Antifašistické shromáždění pro národní osvobození*. Sborník dokumentů ASNOM, t. I, kn. 1, Skopje 1984, s. 154–156.

⁵ Podrobněji o historii Makedonie ve 20. století viz RYCHLÍK, Jan–KOUBA, Miroslav: *Dějiny Makedonie*. Praha 2003, s. 135–272.

Protože byla Makedonie rozdělena a nacházela se pod nadvládou tří států a makedonské obyvatelstvo zůstalo i v Albánii, politiku Československa vůči Makedonii a makedonské otázce nebylo možné vést stejným způsobem jako vůči všem ostatním státům. Právě československá diplomacie byla velmi opatrná ve vztahu k makedonské otázce v Jugoslávii. Základní příčinou toho byla citlivost Jugoslávie, hlavně Srbska, které negovalo existenci makedonského národa. Československo nebylo připravené dopustit narušení vztahů, které oba státy označovaly za velmi přátelské, kvůli makedonské otázce. Odtud plynula zdrženlivost československých diplomatů v jejich zprávách vztahujících se k makedonskému národu a jeho osobitosti, i když přesto toto nemohli a nechtěli zcela zakrýt. Bylo jim známo, že Bělehrad oficiálně negoval existenci jiných národů v Jugoslávii, kromě těch, které tvořili základ státu (Srbové, Chorvati a Slovinci). Diplomatically se zdržovali hodnocení, i když ne vždy o tom byli přesvědčeni. Z těchto důvodů diplomatické zprávy i ostatní korespondence zasílané ze strany konzulátu ve Skopje Ministerstvu zahraničních věcí Československa nebo jeho vysokým státním orgánům byly nejčastěji zasílány přes ambasádu ČSR v Bělehradu. Ambasador v Bělehradu nezřídka intervenoval, ohražoval se svým myšlením, nebo i modifikoval některá stanoviska obsažená v konzulátních zprávách.

Faktem je, že diplomatická politika vedená Československem na Balkáně byla předmětem různých pohledů ze strany balkánských států. Skoro všechny uznávaly autoritu prezidenta ČSR Tomáše G. Masaryka, ale jejich zájem o Makedonii byl silnější. Všechny tři, dokonce čtyři státy (Albánie), před koncem první světové války počítali s tím, že část Makedonie při dalším novém uspořádání sil jim musí nutně připadnout. Činili si právo na celé území Makedonie existující v teritoriálním rámci v čase otomanského impéria, tedy do roku 1913, a každý z nich počítal s tím, že případně jemu.

Na druhou stranu se v každé ze tří částí Makedonie rozvíjelo nacionální hnutí, které se různými formami a způsoby snažilo sdělit evropské veřejnosti, že je nutností, aby Makedonie zůstala celostním a nerozděleným autonomním státem v takovém rozsahu, jaký měla v období turecké nadvlády. Členové makedonského národně-osvobozenického hnutí si vysoce cenili státnické způsobilosti a moudrosti Masaryka, a také oni jej ne zřídka vyzývali, aby se angažoval pro spravedlivé řešení makedonské otázky, která zůstala nevyřešena i po balkánských válkách. Ohlédněme se teď za některými z těchto aktivit.

Mezi prvními odvoláními k prezidentovi československého státu je třeba zmínit to, které bylo zasláno krátce po jeho založení, s datem 15. ledna 1919.⁶ Dopis byl poslán z Bernu ve Švýcarsku.⁷ Bylo to v době pařížských mírových rozhovorů roku 1919, kde však bulharští intelektuálové žádali jiný přístup k řešení makedonské otázky, konkrétně aby na ni bylo pohlíženo jako na otázku bulharskou a její řešení aby bylo prospěšné pro Bulharsko. Jednalo se o skupinu dřívějších bulharských funkcionářů nespokojených s výsledky balkánských válek, zvláště s výsledkem a katastrofou Bulharska v první světové válce. První světovou válkou byly ve skutečnosti sankcionované dosavadní balkánské poměry

⁶ Archiv Ústavu T. G. Masaryka Praha, fond MA, zahraničí, kart. č. 3, fasc. 11.

⁷ Podepsáni J. E. Gešov, dřívější premiér, D. Sozokov, dřívější ministr a poslanec a D. Mišev, dřívější poslanec Národního shromáždění Bulharska.

ustanovené balkánskými válkami. Ve svých výzvách žádali od prezidenta Masaryka, aby využil své autority a vyvinul tlak na vítěze ve válce, aby tato otázka byla vyřešena ve prospěch Bulharska. Signatáři petice byli přesvědčeni o tom, že na Bulharsku byly spáchány teritoriální nepravdy. Prohlašovali, že Makedonie měla celkově připadnout Bulharsku. Z tohoto důvodu položili prezidentu Masarykovi otevřeně tuto otázku: „Mluvil-li se někdy v druhé polovině 19. století o srbském nebo řeckém povstání v Makedonii, když Bulhaři otevřeli pozdě makedonskou otázku a když tisíce a tisíce makedonských Bulharů umíralo a trpělo za své sjednocení v přemnohých povstáních proti jařmu tureckému?“⁸ Je zde vidět zjevná patetičnost, se kterou vystupují autoři dopisu, snažíce se představit T. G. Masarykovi makedonskou otázku jako bulharskou. Zanedbávají fakt, že všechny balkánské státy nebojovaly proti Turkům pouze proto, aby osvobodily svůj stát, ale aby získaly také nová území. Protože makedonský národ svůj stát neměl, bojovníci z jeho řad byli násilně mobilizováni, aby bojovali za zájmy nějakého jiného balkánského státu.

Na druhou stranu se Království SHS, tedy Srbsko, s agresivní politikou Bulharska v makedonské záležitosti nehodlalo smířit. V Srbsku očekávali, zejména když se v roce 1921 k moci dostala Radikální strana a premiér Nikola Pašić, který k makedonské otázce přistupoval z pohledu velkosrbské politiky, že Bulharsko změní svůj postoj k makedonské otázce. Takové očekávání bylo založeno na faktu, že Bulharsko vyšlo z první světové války jako poražený stát a byly mu uloženy velmi těžké mírové podmínky. Bulharsko se nijak nesmířilo s touto situací, naopak přemýšlelo o revanšismu. Veřejné mínění v Srbsku podporovalo politiku vlády Království SHS, která se týkala makedonské otázky. Fakticky se vztah Království SHS (ve kterém dominovali Srbové) k Bulharsku zlepšil od té doby, co Bulharsko podepsalo neuillskou dohodu⁹, ale úplně dostačující to pro Srbsko ještě nebylo.

Bulharsko začalo dohody plnit, činilo tak ale velmi pomalu a bez vůle. To bylo cítit v používání železničních objektů, ve zmenšování stavu armády a v některých dalších tazích, které podniklo ve vnější politice. Bulharsku bylo ze strany Království SHS vytýkáno, že nepodniklo žádnou akci proti bojovníkům, kteří podle nich v Makedonii vykonávali probulharskou agitaci a etnicko-vojenské akce. Přesto si bulharský premiér Stambolijski získal sympatie některých srbských kruhů. Největší opozice proti budoucí dohodě o usmíření s Bulharskem v Srbsku vycházela ze selských kruhů, neboť srbská vesnice, vesničané i jejich rodiny nejvíce utrpěli v čase bulharské okupace.¹⁰ Jejich rány v prvních letech po válce ještě nebyly zahojené. Ale právě v těchto kruzích začínala být patrná určitá změna sympatií k „vesnickému“ vůdci Stambolijskému, kterému začali věřit, že potrestá viníky porážky, komunisty i koburgskou dynastii, a splní dohodu s Královstvím Jugoslávie.¹¹

⁸ Archiv Ústavu T. G. Masaryka Praha, fond MA, zahraničí, kart. 3, fasc. 11, s. 4.

⁹ Podepsána v listopadu 1919 na předměstí Paříže v Neuilly.

¹⁰ Vztahuje se k okupaci Makedonie 1915–1918 v letech První světové války.

¹¹ Archiv ministerstva zahraničních věcí Praha, fond PZ Bělehrad, II. sekce, kart. 467, č. j. 5056/20. Zpráva ambasadora ČSR v Bělehradě Kaliny. Antonín Kalina (1870–1922), byl československý diplomat, ambasador ČSR v Království SHS v Bělehradě v letech 1919–1922.

Ve vládních kruzích, hlavně v srbském radikálním prostředí, kvůli makedonské otázce pokračovaly antibulharské nálady. Skoro všechny politické složky Radikální strany i vlivní aktivisté ministerstva zahraničních věcí Království SHS se chovali přiměřeně nesmiřlivě, a někteří dokonce osnovali nový konflikt s Bulharskem domnívající se, že tentokrát by byly podmínky pro Srbsko velmi příznivé pro splacení některých starých účtů. Radikální deník Tribina¹² vydal ostrý článek proti Bulharsku i jeho přijetí do Společenství národů. V radikálních kruzích Srbska panovala nedůvěra k mírovým pokusům Stambolijského. Nedůvěřovaly dostatečně jeho postojům sděleným při jeho návštěvě Prahy, i když ze strany Československa byly hodnoceny jako zcela účinné a v pravý čas.

V té době bylo slyšet některé balkánské smiřlivé tóny ve vztahu k okolním balkánským státům a jejich mezinárodní situaci a Československo věřilo, že na Balkáně budou vytvořeny nové vztahy. Tak například do Řecka se vrátil král Konstantin, došlo k rodovému spříznění mezi rumunským a řeckým dvorem, byla řešena otázka sevreského míru¹³ a existovaly i další podobné aktivity, které dávaly naději na balkánské usmíření. Nicméně v Bělehradu byla vyřčena i určitá rezervovanost vůči Československu, které přijalo návštěvu bulharského premiéra Stambolijského s úmyslem, že to přispěje k dalšímu srbsko-bulharskému sbližování a balkánskému usmíření. Radikální věstník Tribina, který se objevil v době návštěvy, přišel s novým článkem *Češi a my*, ve kterém podruhé odmítl Československo coby zprostředkovatele a autoritativnímu Masarykovi opět zdůrazňoval, že pokusy ČSR o usmíření s Bulharskem nebyly potřebné. Přesto však byl napsán v mírnějším duchu na rozdíl od předešlých článků. Podobné ostřejší reakce byly zveřejněny ve věstníku Politika, který několikrát uvedl články i poznámky, nepříliš lichotivé pro ČSR. Intervenovala i ambasáda ČSR v Bělehradu, která dostala slib, že se situace zlepší.¹⁴ Šéfredaktor věstníku Politika Slobodan Ribnikar články o zahraniční politice psal sám. S dostatečně ironickým tónem komentoval politické vztahy mezi ČSR a Bulharskem. Vyjádřil velkou dávku nedůvěry k zahraniční politice ČSR, která plynula z existujících obav srbské veřejnosti z nového otevření makedonské otázky a jejího možného řešení na úkor Srbska.

Na rozdíl od věstníku Tribina i věstníku Politika v článku novin Trgovečki glasnik psaném šéfredaktorem a hlavním sekretářem novin Trgovačka omladina, profesorem a dřívějším ministrem Džajou,¹⁵ byla ukázána větší reálná možnost řešení srbsko-bulharského sporu v makedonské otázce. Džajův článek byl pozitivně ohodnocen českými diplomatickými kruhy, neboť byl napsán ve smiřlivém duchu. Profesor Džaja při formulaci svého pohledu na makedonskou otázku podal obecně přijatelný závěr a předložil možnosti jeho řešení. Vyslovil zde některé relativně reálné pohledy na to, jak přistupovat k řešení balkán-

¹² Vycházel v letech 1910–1941.

¹³ Vztahuje se k mírové dohodě uzavřené v Sevres u Paříže 10. srpna 1920 mezi Tureckem a několika dalšími zeměmi.

¹⁴ Ve vztahu k tomu napsal ambasador Kalina: „Dostali jsme sliby – ale zdá se, že vedoucí direktor dr. Slobodan Ribnikar, starší pán, upjatý, čistě srbské psychologie, není nám právě mnoho nakloněn“. In: Archiv ministerstva zahraničních věcí Praha, fond PZ Bělehrad, II. sekce, kart. 467, č. j. 5056/20. Zpráva ambasadora ČSR Kaliny v Bělehradě.

¹⁵ Správné jméno zní Petar Džajić.

ského sporu ve věci Makedonie a makedonské otázky. „Považuji tento článek za dosud nejvýznamnější projev v celé otázce a dávám jej na vědomí“,¹⁶ konstatoval ambasador Kalina. Kopie tohoto jeho vyjádření byla předložena k obeznámení i prezidentu Masarykovi.¹⁷

Radikální postoje vlády Království SHS k makedonské otázce, neuznávání Makedonců coby zvláštního národa a jejich označování „Jižní Srbové“ z Vardarské bányiny, způsobovaly nespokojenost a revoltu Makedonců. To bylo zvláště patrné v řadách početné makedonské emigrace v Bulharsku. Ta obviňovala mnohem více Srby, a mnohem méně Bulhary. Žili a působili na bulharském území, a tak nemohli hodnotit stejně jejich pozici v Bulharsku, v Srbsku a v Řecku. Makedonská otázka se tam rozhořela a stala se velmi aktuální od samotného začátku roku 1921. Zvláště aktualizovány byly požadavky makedonského hnutí za samostatnost, které byly inspirovány Ivanem Karandžulovem.¹⁸ Vzhledem k vysokým funkcím, které zastával v bulharské společnosti, je těžké předpokládat, že se opravdu upřímně snažil o přiznání autonomie Makedonii a o uznání osobitosti makedonského národa. Karandžulov otevřeně mluvil o tom, že Makedonci v Bulharsku nepřekážejí vládě Stambolijského.¹⁹ V soukromém rozhovoru řekl ambasadorovi ČSR, že Makedonci nikterak nevdají Bulharsku, a zvláště ne tehdejší vládě Stambolijského. Ti byli přesvědčeni, že Stambolijski neměl v úmyslu vážně podporovat makedonské aspirace, které konec konců podle obecného přesvědčení byly příčinou bulharské katastrofy ve válkách. Ne náhodou ve své zprávě poznamenal ambasador Rudolf Künzl-Jizerský: „Osobně jsem přesvědčen, že makedonské hnutí je zakořeněno v bulharském národě do té míry, že se stane v budoucnu opět příčinou nesvárů a zápletek.“²⁰

Makedonská emigrace byla v Bulharsku organizovaná v různých bratrstvech a družstvech ponejvíce na teritoriálním základě v závislosti na městě ve Vardarské Makedonii, ze kterého její členové pocházeli. Tato družstva a bratrstva byla dále organizována do vyšších organizací. Není pochyb o tom, že za některými z jejich odvolání k evropským státníkům nebo mezinárodním asociacím stála bulharská vláda, která chtěla ukázat, že situace ve vardarské části Makedonie pod jugoslávskou (srbskou) vládou a v egejské části Makedonie pod řeckou vládou není dobrá, a je proto vyžadována autonomie Makedonie. Takové pokusy o autonomii však nepočítaly s částí, která se dostala pod bulharskou vládu, tedy s pirinskou částí Makedonie. To předešlé konstatování potvrzuje.

¹⁶ Archiv ministerstva zahraničních věcí Praha, fond PZ Bělehrad, II. sekce, kart. 467, č. j. 5056/20. Zpráva ambasadora ČSR Kaliny v Bělehradě.

¹⁷ Autor článku neměl možnost se seznámit se zmíněnými novinovými články.

¹⁸ Ivan Karandžulov byl mnoho let předsedou Makedonského národního výboru. V Bulharsku získal vysoké funkce, mimo jiné působil jako hlavní veřejný žalobce Nejvyššího soudu v Sofii.

¹⁹ O tom napsal vykonavatel funkce ambasadora ČSR v Bulharsku Rudolf Künzl-Jizerský: „Vůdce autonomistického hnutí makedonského Karandžulov sdělil mi v soukromém hovoru, že Makedonci nepočítají nijak s Bulharskem a ani s dnešní bulharskou vládou.“

²⁰ Archiv ministerstva zahraničních věcí Praha, fond PZ Bělehrad, II. sekce, kart. 467, č. j. 5056/20. Zpráva ambasadora ČSR Kaliny v Bělehradě.

Jistá makedonská asociace v Bulharsku se přes svůj výkonný orgán²¹ obrátila ke Společenství národů v Ženevě. V memorandu byl vyjádřen protest proti tomu, že Makedoncům v Jugoslávii byla odebrána svoboda církevní, vzdělávací a právo užívat svobodně bulharského jazyka. Dále se v memorandu hovořilo o bulharských školách v „Makedonii pod Srbskem“ a zdůrazňovalo se, že bulharské školy v Makedonii, které existovaly od roku 1373 dokonce do roku 1912 a které byly navštěvovány 78 854 žáky, byly zrušeny a nezůstala ani jedna, kde by se učilo bulharsky. Komitét vyjadřoval názor, že jugoslávské i řecké vládě nestačila dobrá vůle k tomu, aby splnily podmínky neuillské mírové dohody o menšinách, a žádal ustanovení autonomní Makedonie pod protektorátem Společenství národů nebo nějaké jiné vlivné síly. Signatář memoranda Karandžulov nejvíce obviňuje Srby, že chtějí za několik let posrbštit Makedonce, a že dokud tomu nebude zabráněno, budou tito klást odpor jakémukoliv usmíření s Bulhary. O něco méně obviňoval Řeky, ale byl tolerantní ve vztahu k Bulharům. Proto je možné věřit, že za částí takových odvolání stála bulharská vláda. Takové ideje „makedonských Bulharů“ o autonomii, o kterých se nejčastěji hovořilo, se staly dalším zdrojem balkánského napětí, jehož základem byla „makedonská otázka“. Makedonští představitelé počítali s tím, že dobré vztahy, které by Jugoslávie ukázala Bulharsku, dokonce jeho přijetí za člena jugoslávské federace, by znamenaly posílení makedonského elementu.²²

Aktivity makedonských organizací v Bulharsku na pomoc řešení makedonské otázky pokračovaly, i když docházelo k vměšování bulharských politických stran. 11. září 1921 byl učiněn pokus o usmíření mezi představiteli makedonských bratrstev a zemědělskou vládou Stambolijského. Protokol byl podepsán delegátem zemědělských autonomistů, ale hlavní představitel makedonských bratrstev Nikola Jurukov²³ (pod vlivem demokratů) se odmítl podepsat, takže k usmíření mezi oficiální bulharskou vládou a makedonskými autonomisty opět nedošlo.

2. října 1921 se v Sofii konal třetí výroční kongres všech makedonských bratrstev. Ten přijal rezoluci, ve které žádal Společenství národů v Ženevě, aby byla Makedoncům v Království SHS i v Řecku garantována práva menšin obsažená v mírové dohodě ze Saint Germain. Bratrstva konstatovala žalostnou situaci v Makedonii.²⁴ Na tomto kongrese, který pokračoval až do 5. října téhož roku, bylo de facto dosaženo usmíření. Všechna bratrstva se vyjádřila pro autonomii Makedonie, která by jediné garantovala pacifikaci tohoto území. O charakteru autonomie není v rezoluci řečeno nic bližšího, ale pozdější události ukázaly, že vztahy mezi makedonským hnutím v Bulharsku a bulharskou vládou Stambolijského zůstaly krajně napjaté. Jak jsme již zmínili dříve, v této situaci docházelo i ke vměšování ostatních politických stran do tohoto problému. Například Demokratická strana připravovala plán, že využije makedonského hnutí v Bulharsku k porážce Země-

²¹ Archiv ministerstva zahraničních věcí Praha, fond PZ Sofia, 1921, kart. 7. V originálním francouzském textu v uvozovkách stojí: „Comité exsécutive des Sociétés Macedoniennes“.

²² Tamtéž.

²³ Nikola Jurukov byl členem federalistického proudu makedonského hnutí. Byl zavražděn v Sofii jako ideový protivník Todora Alexandrova.

²⁴ Archiv ministerstva zahraničních věcí Praha, fond PZ Sofia, 1922, kart. 3.

dělské strany a k nahrazení Stambolijského představitelem demokratů. Avšak cíle tohoto kroku nebyly dost jasné řadovým Makedoncům, takže zmíněný záměr byl odmítnut. Demokratičtí vůdci seznámeni s touto událostí ji spěchali využít pro své cíle a ohlašovali, že jsou zcela dokázány plány zemědělců, kteří chtěli záměrně uchopit celou makedonskou otázku do svých rukou a zříci se jí tehdy, až to pro ně bude politicky užitečné. Okolo 10. října bylo v Sofii rozhodnuto, že plány zemědělské vlády budou zmařeny odstraněním zemědělských vůdců. Nejprve mělo dojít k likvidaci Stambolijského. Šířily se fámy, že právě bývalý ministr z Demokratické strany Andrej Ljapčev,²⁵ který se později stal premiérem, upozorňoval na nutnou obezřetnost při volbě dalšího premiéra, který přijde k moci po likvidaci Stambolijského, aby se neprodloužila zemědělská diktatura. Jeho cílem bylo po odstranění Stambolijského zasednout na jeho místě.

Československý prezident T. G. Masaryk se očividně zajímal i o situaci v té části Makedonie, která zůstala pod nadvládou Království Jugoslávie. Nepočítal pouze s faktem, že existovaly dobré přátelské vztahy mezi ČSR a Jugoslávií, ale celkově naléhal na vytvoření dobrých poměrů na Balkáně. Na konci roku 1921, pravděpodobně na vlastní žádost, mu byl dodán důvěryhodný analytický materiál s názvem *Poměry v jižním Srbsku (Makedonii)*.²⁶ Ten byl připraven československými diplomatickými službami v Království SHS a je dosti objektivní v popisu situace v Makedonii. Je možné z něj vysledovat několik zajímavých momentů. Zaprvé je důležité, že československé diplomatické služby „Jižní Srbsko“ označují názvem Makedonie, který Království Jugoslávie, zvláště srbské kruhy, nepřijímaly jako termín. Zadruhé zpráva obsahuje reálná zjištění o politické situaci v této části Makedonie. Je zde analyzována situace v Makedonii ve světle voleb v roce 1920, kdy komunisté dosáhli neočekávaných volebních výsledků, přesněji byli druhou stranou co do počtu získaných hlasů. Jsou v něm prozkoumávány četnické akce, které byly organizovány v Makedonii ze strany makedonské emigrace v Bulharsku, ale je vynecháno hodnocení její vládní podpory.²⁷

Aby bylo zřejmé, s jakými problémy se potýkalo řešení makedonské otázky, ocitujeme část analýzy, která nese název *Dnešní režim v Makedonii*. Z ní jednoznačně vyplývá, že politická situace v Makedonii byla krajně nepříznivá, což bylo důsledkem špatných volebních výsledků. Analýza svědčí o tom, že makedonská otázka i v této části Makedonie zvyšovala politické tenze stejně jako v Bulharsku. Mimo jiné se v ní konstatuje: „Dnešní režim v Makedonii nemá mnoho přátel a možno říci, že téměř veškeré obyvatelstvo je s ním nespokojeno. (...) Tento systém je všeobecný, a proto není divu, že dnes v Makedonii vládne úplná správní anarchie a že úřady nepoživají žádného respektu.“²⁸

²⁵ Andrej Ljapčev (1866–1933) byl jedním z vůdců Demokratické strany, později i Demokratického sgovoru. Působil jako ministr několika resortů. Od roku 1926 do roku 1931 byl předsedou vlády vedené Demokratickým sgovorem.

²⁶ Archiv Ústavu T. G. Masaryka Praha, fond BA, Jugoslávie 1919–1922, kart. 307, fasc. 1.

²⁷ K této otázce se mimo jiné konstatuje: „Jihoslovanská vláda obviňuje bulharskou, že pod její ochranou se komitské čety organizují, a že s jejím vědomím přecházejí hranice.“ Tamtéž, s. 4.

²⁸ Tamtéž.

Díky autoritě osobnosti T. G. Masaryka apely na jeho osobu ze strany balkánských států neustávaly, neboť očekávaly pomoc v řešení ožehavé makedonské otázky. V září 1922 se na něho obrátil Dr. Konstantin Terziev, profesor Bulharského semináře v Soluni. Připomněl prezidentu Masarykovi jeho stať vydanou ve věstníku Čas z 22. června 1913, těsně před rozdělením Makedonie bukureštskou mírovou dohodou. V dopise Terziev vyzdvihuje Masarykovy názory na plánované rozdělení Makedonie. Podle něj Masaryk řekl: „Pro nás Čechy je násilné rozdělení něco odvrátného a my jej nepodporujeme, pokud neexistuje svobodně vyjádřená vůle slovanského obyvatelstva, a my nepochybuje o takových výsledcích...“²⁹ Ale jako i v mnoha dalších odvoláních a apelech Makedonců v Bulharsku nebo pak i těch, co měly podporu bulharské vlády, byla otázka posuzována jednostranně pouze z bulharských pozic, se kterými nesouhlasily ostatní balkánské státy, což zvyšovalo diplomatické napětí mezi samotnými balkánskými státy.

Situace v makedonském národním hnutí se i nadále dramatovala, a to přivádělo do delikátní situace i československou diplomacii. V červnovém převratu roku 1923 v Bulharsku byl zabit premiér Alexandr Stambolijski. V převratu hráli důležitou úlohu představitelé makedonského hnutí, členové makedonské emigrace v Bulharsku. Ti nebyli spokojeni se snahou Stambolijského vytvářet přátelské vztahy s Královstvím SHS, neboť to považovali za ránu makedonskému hnutí obecně, speciálně v té části Makedonie, která zůstala součástí království.

Aby neutralizoval pochyby o své úloze při vraždě Stambolijského, obrátil se vůdce Vnitromakedonské revolucionářské organizace (VMRO) Todor Alexandrov jménem ústředního výboru VMRO i jménem makedonské emigrace zapojené do makedonského hnutí na československého prezidenta Masaryka.³⁰ Obvinil ho, že měl jisté indicie, že veřejné mínění v Československu („veřejné mínění v jeho slavné zemi“, jak sám Československo nazývá) „(...) jde špatnou cestou pod vlivem přicházejícím ze srbského zastupitelstva v Praze“. Alexandrov se domníval, že zákrok, který by Masaryk doporučil, při existenci srbského vlivu, by mohl být přinejmenším zbytečný, ale přesto považoval za potřebné „(...) obrátit se na českého filozofa, politika a jeho prvního občana Tomáše G. Masaryka“.³¹ Je pozoruhodné, co dále obsahuje tento kontroverzní apel k Masarykovi:

„Garantuji vám, že i při fatálnosti, která chtěla, abyste se ocitli v řádách států, které byly dovedeny k tomu, aby bojovaly proti svobodě Makedonie,³² instinktivní pocit nás vedl k vám v záplavě spontánní sympatie, která nám namlouvala, že Masaryk, velký Masaryk, i za těchto okolností, by se nemohl postavit proti jedné spravedlivé a ušlechtilé kauze – svobodě makedonského národa. Před naším ústředním výborem i naším makedonským obyvatelstvem, tolik nešťastným a tolik vyčerpaným nevyhnutelným osudem, stal jsem se dobromyslným tlumočnickem těchto pocitů, buďte přesvědčen a jist, že bolest,

²⁹ Archiv ministerstva zahraničních věcí Praha, fond PZ Bělehrad, II. sekce, kart. 435, č. j. 139476/22.

³⁰ Archiv Ústavu T. G. Masaryka Praha, fond MA, Zahradnický, kart. 3., fasc. 14. Dopis č. 647 z 6. prosince 1923.

³¹ Tamtéž.

³² Týká se účasti českého a slovenského národa v první světové válce, ve které bylo Bulharsko spojencem centrálních mocností.

kteřou máme díky našemu osudu, v ničem neumenšila hlubokou úctu, kteřou máme k Vašim vzdělané osobnosti a Vašim zásluhám půlstoleté služby před oltářem vašeho národa. Makedonským Bulharům³³ je vše toto zakázáno ze strany jejich nových hospodářů a vládců. Bulharským poslancům z Makedonie, které národ vyslal, aby zasedali ve Shromáždění, je vyhrožováno smrtí v případě, že by zorganizovali makedonskou politickou stranu. Toto vše nejsou prázdňá slova, ale jasná fakta, která by jedna anketa uskutečněná Společenstvím národů v Ženevě mohla potvrdit v každém případě. Stejně konstatování bude moci potvrdit jedna anketová komise sestavená z novinářů, spisovatelů a kompetentních lidí známých svou čestností a nestranností, jedna anketa kteřou jsme my žádali a kteřou nepřestaneme vyžadovat. Naše pohledávky jsou velmi skromné. My nechceme války ani pustošení, ale my se nemůžeme vzdát země, ve které jsme přišli na svět, Makedonie, kde od dávných dob odpočívají kosti našich předků. My nemůžeme v našem vnitřním bytí utišit nezadržitelný i svatý elán po troše svobody, za důstojnější a lidštější život.³⁴

Již následujícího roku 1924 byl Alexandrov za nejasných okolností z iniciativy jeho politických protivníků a s vědomím a pomocí vládních kruhů Bulharska zabit. Na jeho místo byl vybrán Alexandr Protogerov, původem Makedonec, avšak ve funkci generála bulharské armády. To potvrzuje, že na likvidaci Alexandrova se účastnily bulharské vojenské kruhy a cílem bylo neutralizovat makedonské aktivity, které podle mínění bulharské vlády bránily vytváření dobrých jugoslávsko-bulharských vztahů. To polarizovalo síly v řadách makedonského hnutí. Došlo k rozdělení v řadách samotného makedonského hnutí i makedonské emigrace v Bulharsku.

Motivována touto situací, skupina členů VMRO, která nepodporovala zabitého Alexandrova s jeho autonomistickou VMRO, se prohlásila za následníka Jane Sandanského³⁵ a začala se nazývat sandanisté.³⁶ Tato skupina z emigrantského centra ve Vídni využila vraždy T. Alexandrova a pro řešení situace v Makedonii požádala o pomoc československého prezidenta Masaryka.³⁷ V příloze dopisu doručili jedno číslo věstníku Makedonsko soznanie, který vydávali ve Vídni jako výkonný orgán sandanistické VMRO. Byla tam otištěna stať *ČSR i Balkán*, o které se domnívali, že povzbudí angažovanost československého prezidenta.³⁸ V článku se sandanisté snažili objasnit novou situaci na Balkáně a poukázat na nutnost aktivního zapojení ČSR a jejího prezidenta do řešení balkánských problémů, činitele narážky právě na nevyřešenou makedonskou otázku.

³³ Todor Alexandrov v tomto apelu počítal s tím, že celá Makedonie je osídlena Bulhary, a ne Makedonci.

³⁴ Archiv Ústavu T. G. Masaryka Praha, fond MA, Zahradnický, kart. 3., fasc. 14. Dopis č. 647 z 6. prosince 1923.

³⁵ Jane Sandanski, narozen 1872 v Pirinsku, byl makedonským revolucionářem i činitelem VMRO, spolupracovníkem a pokračovatelem díla Goce Delčeva a organizátorem Ilindenského povstání proti Turkům v roce 1903. Zasadil se o ideu samostatné a nezávislé Makedonie.

³⁶ Měli za to, že na vraždě Jane Sandanského měl svůj podíl i Todor Alexandrov.

³⁷ V žádosti se zdůrazňuje: „Žádáme vás, abyste nás poctil vaší odpovědí a radou, ve které bychom mohli vidět váš ctěný názor na makedonskou otázku důležitou v současné těžké situaci na Balkánu“. In: Archiv Ústavu T. G. Masaryka Praha, fond MA, Zahradnický, kart. 3, fasc. 11.

³⁸ Makedonsko soznanie, č. 16, 17. října 1924, s. 5.

Politické vraždy v řadách makedonské emigrace jako důsledek rozdělení v řadách makedonského národně-osvobozenického hnutí pokračovaly i v následujících letech. V roce 1928 byl rovněž za nejasných okolností zabit hlavní představitel VMRO Alexandr Protogerov. Do čela organizace se dostal kontroverzní Ivan Michajlov, který se později sám kongresu VMRO přiznal k vraždě Protogerova. To odůvodnil podle něj probulharskou orientací VMRO i Protogerova a nutností založení Nezávislé Makedonie. Ve skutečnosti I. Michajlov skrze své teroristické aktivity, v Bulharsku i v celé Makedonii, která zůstala součástí Království Jugoslávie, mnohokrát přiváděl do velkých nepříjemností i samotnou bulharskou vládu. Měl vliv na její politiku a nezřídka i na kádrové změny ve vládě. Vláda nebyla schopná přijmout energičtější opatření ze strachu před teroristickými postupy Michajlova.

V zprávě z 22. července 1932 doručené ministerstvu zahraničních věcí a prezidentu ČSR Masarykovi, s podtitulem *Hnutí makedonské*, jsou analyzovány tragické poměry v makedonském hnutí.³⁹ Jsou v ní zaznamenány mnohé politické vraždy mezi prot sobě stojícími křídly hnutí a nepřímým způsobem je Československu a prezidentovi Masarykovi vnučováno zapojení se do řešení makedonské otázky, aby již přestala být ohniskem krize na Balkáně. Následující citát potvrzuje vztah k Makedoncům i makedonskému hnutí po získání moci teroristickým křídlem I. Michajlova: „Uplynulé tři měsíce poskytly nové příležitosti k měření sil mezi vládou a VMRO a zase třeba konstatovati, že ani v tomto období vláda se nezmohla na energické vystoupení proti Makedoncům. Vláda zachovala se při všech těchto případech velmi liknavě, téměř pasívně, ač vesměs zde jde o případy, které těžce podlamují autoritu státních orgánů.(...) Nový komitét VMRO, tajně zvolený na jarním sjezdě, zvolení bylo však hlášeno tisku polouředním komuniké, zůstává v rukou předsedy Vančo Mihajlova. (...) Dnešní zemědělská strana,⁴⁰ na rozdíl od doby Stambolijského, nechává makedonský problém stranou a jinak nenaléhá ve vládě na ostřejší postup.“⁴¹

Makedonská otázka mezi dvěma světovými válkami byla oprávněně přítomna v analýzách a dalších aktivitách diplomatických služeb ČSR. Ty, i když byly velmi obezřetné v jejím hodnocení a prezentaci svému centru v Praze, nezřídka zahrnovaly Makedonce pod jednou nebo druhou nomenklaturou sousední země. Celkově je však možné konstatovat, že v nich byla obsažena vysoká dávka objektivnosti v aktuálním hodnocení. Jednou z příčin, kvůli které měla československá diplomacie relativně pozitivní vztah k makedonské otázce, byl ekonomický zájem Československa na Balkáně. Pro Československo bylo zřejmé, a to je zdůrazňováno vícekrát, že kvůli nestabilním vztahům mezi balkánskými státy, zvláště mezi Jugoslávií a Bulharskem, trpěla československá ekonomika. Mnoho příkladů ukazuje, že zboží z Československa zasílané přes Jugoslávii do Bulharska bylo díky jejich vzájemné nesnášenlivosti blokováno v Srbsku a do své destinace se dostávalo dokonce až po třech měsících. Československá diplomacie správně zhodnotila, že bez

³⁹ Archiv ministerstva zahraničních věcí Praha, fond PZ Sofia 1932, č. II.

⁴⁰ Předsedou bulharské vlády byl Nikola Mušanov, předseda Demokratické strany, a Zemědělská strana obsadila některé resorty.

⁴¹ Archiv ministerstva zahraničních věcí Praha, fond PZ Sofia 1932, č. II.

vyřešení makedonské otázky ve vztahu Bulharska a Jugoslávie nemůže nastat přátelství mezi těmito dvěma zeměmi, a občas naléhala na její vyřešení za podpory makedonských národních zájmů. Vše se však odehrávalo velmi nesměle, dalo by se také říci postupně a „diplomatically“, aby nebyly narušeny vztahy s některým balkánským státem. Z těchto důvodů československá diplomacie a zvláště prezident Masaryk intenzivně pracovali na sbližování Bulharska s jeho balkánskými sousedy, zvláště jim záleželo na dobrých vztazích Bulharska a Jugoslávie. Překážkou se vždy jevila Makedonie a neřešená makedonská otázka. Bez pochyby k tomu přispívala velkou měrou konfušní situace v řadách makedonského hnutí a nejednotnost jeho vůdců, kteří vedli vyčerpávající boj za vlast.

Tříčlenné vedení VMRO v čele s Ivanem Michajlovem-Vančo vydalo v lednu 1934 novou deklaraci určenou mezinárodní veřejnosti a překvapilo s ní bulharského premiéra Mušanova. Mezinárodní veřejnost včetně Československa byla též překvapená. Bylo v ní prohlášeno, že makedonská organizace VMRO i nadále bude pokračovat známými metodami používanými od roku 1924, pro jejich „(...) násilnickou a odnárodňovací politiku vůči makedonským Bulharům a vůči všem národnostem naší vlasti.“⁴² Přesto ambasáda ČSR v Sofii viděla v této deklaraci i něco pozitivního. Podle ní tato deklarace „(...) nestaví ke konci požadavku samotné, nezávislé Makedonie, ale dožaduje se záruk za svobodný národnostní, kulturní a politický rozvoj makedonského obyvatelstva.“⁴³ Nicméně ambasador rozhodnutí VMRO, že „(...) VMRO prohlašuje znova před celým světem, že organizace jest nucena používat revolučních prostředků ve svém boji za osvobození Makedonie pouze v důsledku krutého a asimilačního režimu bělehradské i athénské vlády a nečinnosti Společenství národů“,⁴⁴ nekomentoval. Přestože se v ní neříká nic o situaci Makedonců v Bulharsku, rozumí se, že jejich situace nebyla nijak odlišná od té v Srbsku nebo v Řecku. Očividně byla v deklaraci manifestována probulharská orientace I. Michajlova.

Ve svém expoze podaném na odboru zahraničních věcí v bulharském národním shromáždění referoval premiér Mušanov o svém rozhovoru s Edvardem Benešem, ministrem zahraničních věcí ČSR. Přitom prohlásil následující: „Odpovědní činitelé rozdělili práce: panovníkům bylo ponecháno pojednat o hlavních liniích zahraniční politiky, ministrům pak hledat způsob rozřešení tzv. naléhavých otázek“.⁴⁵ K těmto naléhavým otázkám patřila i makedonská otázka.

V roce 1934 došlo k několika událostem, ve kterých byli nějakým způsobem zapojeni představitelé makedonského osvobozenického hnutí. V převratu roku 1934 byl svržen premiér Bulharska Nikola Mušanov a ze země byl vyhnán vůdce VMRO Ivan Michajlov. V říjnu 1934 byl v Paříži při atentátu zabit jugoslávský král Alexandr Karadjordjevič.⁴⁶

⁴² Archiv Ústavu T. G. Masaryka Praha, fond BA, kart. 288, f. Bulharsko 1934/35, č. 108/dův., s. 3.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Archiv Ústavu T. G. Masaryka Praha, fond BA, kart. 288, f. Bulharska, fasc. 3, č. 1433.

⁴⁶ Alexandr Karadjordjevič (1888–1934), mladší syn Petra I. Karadjordjeviče, usedl na královský trůn v roce 1921. Ještě coby následník trůnu se netajil absolutistickými ambicemi, v roce 1929 zavedl otevřenou diktaturu. V roce 1931 zavedl oktrojovanou ústavu 9. října. V roce 1934 byl zavražděn

Tyto události makedonskou otázku zkomplikovaly ještě více, takže i nadále jí věnovala pozornost evropská politika a tedy i československá diplomacie a prezident Masaryk.

Zájem T. G. Masaryka o makedonskou otázku je zřejmý z více jeho snah detailněji se s problémem seznámit. Konkrétně si od svého kabinetu vyžádal vyhotovení zvláštního elaborátu s analytickými pozorováními historie i současného stavu makedonské otázky. Elaborát s názvem *Makedonská otázka*⁴⁷ v rozsahu 76 stran byl připraven do poloviny roku 1935.⁴⁸ To je rok, kdy Masaryk přestal vykonávat prezidentskou funkci a byl vystřídán Edvardem Benešem. K tomuto elaborátu je z dnešního pohledu možné vznést mnoho připomínek, ale to není cílem tohoto příspěvku.⁴⁹

SUMMARY

TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK AND THE MACEDONIA QUESTION

The Republic of Macedonia has been established as an independent state on September, 8th, 1991. It was established in the Vardar part of Macedonia, which was a part of the Royal Yugoslavia under the Serbian influence and from 1944 it was one of the six federative Republics of Yugoslavia. Macedonia was divided into three states after the Balkan Wars and WWI, whereas until then Macedonia was under the influence of the Turkish Ottoman Empire. Apart from the Vardar part in Yugoslavia, there were the Pirin Macedonia, affiliated to Bulgaria and the Aegean Macedonia affiliated to Greece. Moreover, a part of the Slavonic (Macedonian) inhabitants remained in Albania.

After the WWI the Macedonian question, which was in the eyes of Macedonians still unsettled, contributed to the animosity and unrest in the Balkans.

The diplomatic stance of the First Czechoslovak Republic towards Macedonia was specific due to the complex geographic and political reasons. A Czechoslovak Consulate was seated in Skopje, and the news was sent to Prague via Embassy in Belgrade, Serbia.

Macedonian intellectuals from the Macedonian national liberation movement did contact T. G. Masaryk (first time in 1919) and asked him to comment on the Macedonian question. They desired a united Macedonia. According to the archive documents, Masaryk had detailed knowledge of the Macedonian question. It was essential for Czechoslovakia that there was no tension among the Balkan states about these issues, predominantly

v Paříži Veličko Georgievem alias Vlado Černožemským, který i předtím páchal teroristické útoky a atentáty.

⁴⁷ Archiv Ústavu T. G. Masaryka Praha, fond MA, kart. 3, zahraničí, fasc. 15.

⁴⁸ Materiál připravil Dr. Šenk, vysoký funkcionář v Masarykově kabinetu, který k jeho sestavení použil několika vědeckých prací. V poznámce k dokumentu stojí: „Vypracoval Dr. Šenk po nařízení vydaném panem prezidentem k zaujetí postoje k atentátu na krále Alexandra“. Elaborát podepsala i Anna Gašparová-Horáková, slovenská historička, vedoucí Archivu prezidenta Masaryka. Autor této stati nezjistil nic bližšího o autorovi zmíněného elaborátu.

⁴⁹ Překlad z makedonštiny do češtiny vypracovala Mgr. Martina Gjorgjević.

between Yugoslavia and Bulgaria. Unrest in the Balkans was disadvantageous for Czechoslovakia (and Europe) first of all economically and commercially.

Translated by Jiřina Beránková

prof. Dr. Novica Veljanovski
Institut národních dějin
Univerzita Sv. Cyrila a Metoděje
ul. Gregor Prličev 3
1 000 Skopje
Republika Makedonie

BIBLICKÁ ARCHEOLOGIE A DOBYTÍ „ZEMĚ ZASLÍBENÉ“ V POJETÍ BADATELŮ 20. STOLETÍ: NĚKOLIK POZNÁMEK K PROBLEMATICE INTERPRETACE PÍSEMNÝCH A HMOTNÝCH PRAMENŮ

Roman Göttlicher

Úvod

Vědecké disciplíny věnující se starověké Palestině prošly během posledních cca 30 let velkými změnami. Toto období bývá nejčastěji charakterizováno jako spor mezi tzv. *minimalisty* a *maximalisty* ohledně možnosti použití Hebrejské Bible¹ jako historického pramene. V praxi ale těžko můžeme striktně rozlišit nějaké dva tábory, z nichž tábor maximalistický by považoval Hebrejskou Bibli za zcela hodnověrný historický dokument, zatímco tábor minimalistický za zcela nehodnověrný. Spíše jde o celou škálu nejrůznějších postojů poté, co se konsenzus dřívějších generací biblistů a archeologů ocitl v troskách.

Zrod biblické archeologie

V 19. století se se vzrůstajícím zájmem koloniálních mocností o oblast Předního východu zvětšoval také příliv evropských i amerických cestovatelů do těchto končin. Oproti dřívějším dobám se ale jednalo ani ne tak o zbožné poutníky na svatá místa křesťanství, jako o dobrodruhy a „archeology“, kteří byli hnáni vidinou objevení drahých muzejních a sběratelských exponátů. V oblasti Palestiny byl tento zájem vyvažován touhou identifikovat biblická města a poskytnout argumenty biblickým fundamentalistům ve prospěch historické věrohodnosti Hebrejské Bible.² Těchto argumentů jim bylo skutečně zapotřebí,

¹ V této studii používám výraz Hebrejská Bible jako synonymum pro Starý zákon. Důvodem není ani tak snaha po „politické korektnosti“, jako po sjednocení terminologie se zahraničními badateli.

² Pokud to velmi zjednodušíme, můžeme prohlásit, že snaha po objevení muzejních exponátů byla (alespoň zpočátku) dominantní u evropských „badatelů“, kteří byli z velké části vojáci, šlechtici a/nebo diplomaté, zatímco pozornost Američanů – většinou pastorů a teologů – byla od začátku vedena snahou potvrdit historickou věrohodnost Hebrejské Bible, a uchránit ji tak proti narůstajícím útokům ze strany textové kritiky, čile se rozvíjející na území dnešního Německa.

poněvadž nové vědecké teorie Charlese Darwina (1809–1882) na poli biologie a Charlese Lyella (1797–1875) na poli geologie znamenaly ohrožení doslovného chápání biblické zprávy o stvoření světa. Německou jazykovou oblastí se přibližně ve stejné době začala šířit tzv. pramenná hypotéza Juliuse Wellhausena (1844–1918) popírající mojíšský původ Pentateuchu a popisující jeho vznik jako proces trvající několik staletí, během nichž byly zkombinovány čtyři hlavní prameny a výsledné podoby bylo dosaženo mnoha autorskými a/nebo redakčními zásahy.³ A aby rozruchu nebylo málo, George Smith oznámil v roce 1872, že ve sbírkách Britského muzea našel tabulku popisující potopu světa, jejíž popis se nápadně podobal biblické zprávě.

Na druhou stranu s tím, jak se zvyšovala schopnost číst klínopisné texty, začali stále více spatřovat světlo světa starověcí panovníci i národy dříve známí jen z biblických zpráv. Rodící se archeologie a historická geografie identifikovala stále další a další biblická místa, což u obránců historické věrohodnosti Hebrejské Bible vyvolávalo pochopitelné nadšení. Asyriologie začátku 20. století byla sice zejména v německé jazykové oblasti nesena v duchu Panbabylonismu (přesvědčení prominentních badatelů té doby inspirovaných difuzionismem, jako např. Hugo Winckler či Alfred Jeremias, že Hebrejská Bible – a nejen ona – je nepůvodní a závislá na dřívější babylonské kultuře), po 1. světové válce však biblická archeologie zejména v USA slavila při obraně historické věrohodnosti Hebrejské Bible velké úspěchy.

Na scéně se v té době objevila mimořádná osobnost, která až do konce 60. let zásadním způsobem ovlivňovala biblickou archeologii: W. F. Albright (1891–1971). Albright nejenže mistrně ovládal řadu starověkých semitských jazyků, ale brzy také získal zkušenosti s archeologickými vykopávkami a ve své době se stal nedostižným znalcem palestinské keramiky, což mu umožnilo přesnější datování archeologických nálezů než kdykoliv předtím. Vynikající jazykové i archeologické znalosti mu zajistily vysokou prestiž mezi biblickými badateli a vliv na mladou generaci biblistů. Albrightovo jméno je spojeno zejména s historickou rekonstrukcí praoteckého období (Abraham, Izák, Jákob) a dobytí Palestiny Izraelci pod vedením Jozuovým. Albrightovým žákem a nástupcem se stal G. E. Wright. Wright byl rovněž uznávaný archeolog, avšak do širšího povědomí se zapsal zejména jako teolog. Pro Wrighta byla historická věrohodnost Hebrejské Bible naprosto zásadní pro křesťanství i židovství: Bůh se projevil v dějinách, svými činy vzhledem k izraelskému národu.⁴ Výstižný je již samotný název jedné z jeho knih: *God Who Acts: Biblical Theology as Recital* (London 1952). Zpochybňování historicity událostí popsanych v Hebrejské Bibli tedy pro Wrighta znamenalo zpochybňování křesťanství a židovství.⁵

³ K neobyčejně rozsáhlé debatě o této problematice viz např.: SKA J.-L. : *Introduction à la lecture du Pentateuque*. Bruxelles 2000 s další bibliografií.

⁴ Pro stručné zhodnocení Wrighta jako archeologa a zčásti i jako teologa viz např.: DAVIS, T. W.: *Shifting Sands. The Rise and Fall of Biblical Archaeology*. Oxford 2004, s. 95–110 aj.

⁵ Později Wright od takto vyhraněného názoru upustil.

Pád biblické archeologie I: praotecká doba

Monumentální rekonstrukce praotecké doby na základě hmotných i písemných pramenů byla až do konce 60. let výkladní skříní biblické archeologie. Na začátku 70. let však vyšly nezávisle na sobě dvě publikace, které naprostou většinu domnělých paralel mezi biblickými a mimobiblickými písemnými prameny pohřbily v troskách. T. L. Thompson⁶ a J. Van Seters⁷ nejenže ukázali, že mnoha domnělých paralel bylo dosaženo dezinterpretací ať už biblických, či mimobiblických písemných pramenů, ale také že nejrůznější paralely ilustrující praotecké příběhy lze najít od konce 3. tisíciletí př. n. l. až do doby helenistické, takže jsou pro účely datace praoteckých příběhů bezcenné. Thompson navíc excelentním způsobem ukázal, že základní stavební kámen rekonstrukce praoteckého období, tzv. *amorejskou hypotézu*, je nutno opustit. To pak mělo velký dopad i na diskuzi ohledně dobytí Palestiny Izraelci (viz níže).

Pád biblické archeologie II: dobytí „Země zaslíbené“

Samotné biblické podání popisující dobytí Palestiny v biblických knihách Jozue a Soudců není ani po textověkritické stránce bezproblémové, a tak se pochybnosti o jeho věrohodnosti objevovaly již v 19. století.⁸

V Německu se ve 20. a 30. letech 20. století objevila hypotéza tzv. pokojné infiltrace (*peaceful infiltration*) spojovaná se jmény Albrechta Alta⁹ a Martina Notha.¹⁰ Podle této teorie byli předkové Izraele seminomádi, kteří se postupně usazovali v palestinské pahorkatině, která byla neobydlená, a posléze tam vytvořili centralizovanou monarchii.

G. E. Mendenhall v roce 1962¹¹ a po něm zejména N. K. Gottwald¹² vystoupili s přístupem nazvaným rolnické povstání (*peasant revolt*).¹³ Podle tohoto přístupu inspirovaného marxismem byli Izraelci původní kananejské obyvatelstvo, které se vzbouřilo proti svým pánům, a z bohatých měst se přesunulo do pusté palestinské pahorkatiny.

⁶ *The Historicity of the Patriarchal Narratives: The Quest for the Historical Abraham*. Berlin–New York 1974.

⁷ *Abraham in History and Tradition*. New Haven–London 1975.

⁸ Viz např. AMIT, Y.: *History and Ideology: An Introduction to Historiography in the Hebrew Bible*. Sheffield 1999, s. 66.

⁹ Viz ALT, A.: *The Settlement of the Israelites in Palestine*. In: ALT, A.: *Essays on Old Testament History and Religion*. Sheffield 1989, s. 133–169 (něm. orig. článku vyšel v roce 1925).

¹⁰ Viz např. NOTH, M.: *The History of Israel*. London 1960.

¹¹ Přetištěno v: MENDENHALL, G.: *The Hebrew Conquest of Palestine*. In: CARTER, C. E.–MEYERS, C. L. (eds.): *Community, Identity, and Ideology: Social Science Approaches to the Hebrew Bible*. Winona Lake 1996, s. 152–169.

¹² *The Tribes of Yahweh. A Sociology of the Religion of Liberated Israel, 1250–1050 BCE*. Sheffield 1999 (1. vyd. 1979).

¹³ Vzhledem k silnému sejetí této teorie s marxismem by bylo možná přesnější překládat jako *lidové povstání*.

Nejrozšířenějším přístupem byla až do 70. let 20. století teorie vojenského dobytí, po praotecké době další z úspěchů albrightovské biblické archeologie, čerpající z biblické knihy Jozue a dodnes převládající v populárních příručkách o biblistice. Kniha Jozue líčí vstup Izraelců do Palestiny jako vojenskou invazi, již padlo za oběť jak tamní kana-nejské obyvatelstvo, tak jejich městské státy. A skutečně, když archeologické vykopávky v Palestině odkrývaly destrukční vrstvy na přelomu pozdní doby bronzové a začátku doby železné (tzn. kolem roku 1200 př. n. l.) na místech jako Chasór, Bét-el, Tell Beit Mirsim aj., tyto vrstvy byly na základě biblických zpráv interpretovány jako doklad dobytí daného sídliště Izraelci. Odkrytí osídlení centrální palestinské pahorkatiny pak jen dovršilo jistotu převážné části badatelů, že Hebrejská Bible skutečně přesně zachycuje děje, k nimž na přelomu doby bronzové a železné v Palestině docházelo.

Ovšem už samotné umístění dobytí Palestiny cca do 13. století př. n. l. vyvolávalo problémy při konfrontaci s biblickým textem: podle 1 Kr 6,1 totiž Šalomoun žijící v 10. století př. n. l. začal stavět chrám 480 let po vyjití Izraelců z Egypta, což by znamenalo, že dobytí Palestiny se muselo udát ne ve 13., ale v 15. století př. n. l. Na základě této biblické chronologie J. Garstang provádějící vykopávky v Jerichu (1930–1936) datoval nalezenou hradbu a destrukční vrstvu do roku 1400. Pozdější vykopávky K. Kenyon (1952–1958) však ukázaly, že Garstangovo datování této vrstvy (City D podle Garstanga) do roku 1400 bylo zcela nepřesné: jedná se o vrstvu patřící do rané doby bronzové (3. tisíciletí př. n. l.). Naopak se ukázalo zřejmým, že sídliště bylo od 16. století až do počátku 12. století neosídleno a nenese sebemenší stopy po jakémkoliv opevnění, které mělo za zvuku Jozuových trub padnout (Joz 6).¹⁴ Další důležité biblické vyprávění zažívalo podobné problémy: podle Joz 7–8 Izraelci dobyli město Aj (dnešní et-Tell). Vykopávky však ukázaly, že sídliště bylo od roku 1500 zřejmě zcela opuštěno a znovu osídleno až ve 12. století, ovšem jen v podobě malé neopevněné vesničky.¹⁵ Stopy po jakémkoli dobytí či dokonce opevnění opět zcela chyběly. Albright přišel s teorií, že biblické podání o dobytí Aje se tedy původně netýkalo Aje, ale nedalekého Bét-elu. Protože však Aj znamená v hebrejštině „hromada sutin“, biblické vyprávění o dobytí bylo posléze přeneseno jako etiologické vyprávění z Bét-elu na Aj.¹⁶

Jak z výše uvedeného vyplývá, biblická archeologie a historie používala argumentaci kruhem: interpretace archeologických nálezů byla činěna na základě Hebrejské Bible a biblické zprávy pak byly zpětně „ověřovány“ pomocí archeologických nálezů. Dalším problémem bylo, že tam, kde byl nesoulad mezi biblickým podáním a archeologickými výzkumy příliš zřejmý (viz např. výše zmíněný případ dobytí Aje), badatelé byli ochotni netrvat na doslovném znění, ale nějak ho upravili. Zde nelze nezpomenout T. S. Kuhna,¹⁷

¹⁴ NEGEV, A.–GIBSON, S. (eds.): *Archaeological Encyclopaedia of the Holy Land*. London–New York 2001, s. 256–259.

¹⁵ Tamtéž, s. 21–23.

¹⁶ DEVER, W. G.: *Who Were the Early Israelites and Where Did They Come From?* Grand Rapids–Cambridge 2003, s. 47.

¹⁷ *Struktura vědeckých revolucí*. Praha 1997.

kteřý poukázal na běžně rozšířenou praxi ve vědeckém bádání: ve chvíli, kdy výsledky výzkumů začnou odporovat přijatému paradigmatu, zpočátku je snaha tyto výsledky nějak náležitě „reinterpretovat“ ve světle daného paradigmatu. Když už je takových nesouladů příliš, paradigma se začne hroutit. A to se stalo také v biblické archeologii.

Teze M. B. Rowtona¹⁸ o dimorfní společnosti (*dimorphic society*) změnilý chápání vztahu usedlého a nomádského obyvatelstva na starém Předním východě: dřívější ostrý protiklad mezi usedlými zemědělci a nomády inspirovaný obrazem arabských beduinů 19. století byl nahrazen pohledem na usedlé, seminomádské a nomádské obyvatelstvo jako na tři komponenty jedné společnosti žijící ve vzájemné symbióze. V reakci na změněné podmínky (např. sucho) může dojít ke specializaci či despecializaci – přechodu usedlého obyvatelstva k pastevectví či naopak usazení pastevců (nutno podotknout, že pastevcí jsou velmi závislí na zemědělských produktech usedlého obyvatelstva, poněvadž jedině z nich mohou získat dostatečné množství sacharidů).

Dalším důležitým aspektem byl vliv francouzské historické školy Annales. Do archeologie byl zaveden pojem dlouhé trvání (*longue durée*) a vliv prostředí na společnost (často pod názvem environmentální determinismus – *environmental determinism*). Větší pozornost byla věnována jak širokému horizontu časovému (*long-term perspective*), tak geografickému (po vzoru Fernanda Braudela se archeologové Předního východu začali zabývat širší oblastí Středozevního moře).

Dřívější důraz na intenzivní archeologické výzkumy Palestiny byl zejména zásluhou I. Finkelsteina a jeho studentů vyvážen výzkumy extenzivními, které dovolovaly rekonstruovat vzorce a hustotu osídlení jednotlivých oblastí v různých dobách.¹⁹

Do 60. let 20. století převládal v archeologii kulturněhistorický přístup, který změny materiální kultury připisoval migracím nových složek obyvatelstva. Tento přístup byl však posléze nahrazen přístupem inspirovaným procesuální a postprocesuální archeologií, která dávala při vysvětlování změn uvnitř společnosti přednost adaptivním mechanismům dané společnosti na změněné socioekonomické podmínky.²⁰ Aplikace výše zmíněných přístupů se ukázala pro teorii vojenského dobytí Palestiny pod vedením Jozuovým jako smrtelná.

A nejen pro ni. Jak jsem již uvedl výše, jedním z hlavních archeologických argumentů pro „nalezení“ historického Abrahama byla tzv. *amorejská hypotéza*. O co šlo? Ke konci 3. tisíciletí př. n. l. nastal v Palestině velký zlom v osídlení. Kvetoucí městská civilizace téměř zcela zanikla, kontinuitu osídlení vykazuje jen několik hlavních lokalit (Chasór,

¹⁸ Např. ROWTON, M. B.: *Urban Autonomy in a Nomadic Environment*. Journal of Near Eastern Studies (JNES), 32, 1973, s. 201–215. Týž: *Dimorphic Structure and the Problem of the 'Apiru-Ibrim*. JNES 35, 1976, s. 13–20.

¹⁹ Viz např. FINKELSTEIN, I.–NA'AMAN, N. (eds.): *From Nomadism to Monarchy. Archaeological and Historical Aspects of Early Israel*. Jerusalem 1994.

²⁰ KRISTIANSEN, K.: *Theorising Diffusion and Population Movements*. In: RENFREW, C.–BAHN, P. (eds.): *Archaeology: The Key Concepts*. London–New York 2005, s. 75–79 s další literaturou.

Megiddo, Bét-šeán, Jericho), jedná se však jen o neopevňené vesnice s jednoduchými chatrčemi a velkými otevřenými plochami. Z archeologických dokladů můžeme soudit, že některá města byla zničena, ale převážná část jich byla prostě opuštěna. Tato změna byla až do 70. let 20. století přisuzována nově přichozímu obyvatelstvu – kočovným Amorejčům. Od myšlenky příchodu Amorejců do starověké Palestiny nebylo daleko k myšlence, že s nimi přišel i Abraham se svou rodinou, sám snad Amorejce. A třebaže amorejská hypotéza představuje samostatnou hypotézu, byla u velké části badatelů pevně spjata s hypotézou o Abrahamově historicitě, což často zatěžovalo nezávislý pohled jak na *amorejskou hypotézu* samotnou, tak na historicitu Abrahama (viz již dříve zmiňovanou argumentaci kruhem). Soudobí archeologové ale tyto změny na konci 3. tisíciletí př. n. l. vysvětlují po vzoru (post)procesuálních přístupů a teorii o dimorfní společnosti jako reakci autochtonního obyvatelstva na změněné podmínky.²¹ A stejně tak se archeologové začali dívat na dobu kolem roku 1200, kdy se mělo udát dobytí Palestiny Izraelci. Pohled z širšího časového horizontu odhalil určité cyklické opakování v osídlení Palestiny, kdy po kolapsu bohatých městských států v pobřežní nížině následovalo osídlování palestinské pahorkatiny.²² Navíc širší geografický horizont dovolil vidět změny, kterými procházela v období „dobyti Země zaslíbené“ Palestina, jako součást hlubokých změn, kterými v té době procházela prakticky celá oblast Středoziemního moře a jejíž příčiny nám stále unikají.²³

Odlíšná materiální kultura nalézaná v sídlišťích palestinské pahorkatiny (límčová keramika, čtyřpokojevé domy s pilíři, užívání terasování, budování cisteren omítnutých vápnem), dříve pokládaná za důkaz příchodu nového etnika – tedy Izraelců, byla postupně nalézána na jiných místech (např. v Zajordání) i v jiných dobách (budování cisteren jako zásobáren vody pro období sucha a terasování bylo prakticky nezbytnou podmínkou existence v palestinské pahorkatině). V sociálních vědách se navíc v 80. letech 20. století dostala do popředí problematika národa a nacionalismu a od 90. let převážil radikální konstruktivistický přístup, chápající národ jako konstrukt, který lze prakticky libovolně „vynalézt“.²⁴ Konstruktivistický přístup se uplatňoval (a uplatňuje) i v bádání o etnicitě a identitách obecně a byl spolu s procesuální a postprocesuální archeologií jedním z důvodů ostrého odmítnutí dřívějšího kladení rovnítka „odlišná materiální kultura = odlišné etnikum“.²⁵

²¹ LONG, JR, J. C.: *Theory in Archaeology: Culture Change at the End of the Early Bronze Age*. In: RICHARD, S. (ed.): *Near Eastern Archaeology. A Reader*. Winona Lake 2003, s. 308–318.

²² FINKELSTEIN, I.: *The Great Transformation: The 'Conquest' of the Highlands Frontiers and the Rise of the Territorial States*. In: LEVY, T. E. (ed.): *The Archaeology of Society in the Holy Land*. London-Washington 1995, s. 349–365.

²³ GITIN, S.-MAZAR, A.-STERN, E. (eds.): *Mediterranean Peoples in Transition. Thirteenth to Early Tenth Centuries BCE. In Honor of Professor Trude Dothan*. Jerusalem 1998.

²⁴ HROCH, M.: *Úvodem k čítance textů o nacionalismu*. In: HROCH, M. (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha 2003, s. 17n.

²⁵ Viz např. JONES, S.: *The Archaeology of Ethnicity. Constructing identities in the past and present*. London-New York 1997.

V 70. letech 20. století se navíc zvedla vlna odporu proti biblické archeologii. Její definice byla značně nejednotná a sahala od pojetí biblické archeologie jako subdisciplíny obecné archeologie specializující se na oblast Palestiny až po názor, že je to teoretická disciplína zahrnující interpretaci jakýchkoliv písemných a hmotných pramenů, které by mohly nějak souviset s Biblií.²⁶ Většina badatelů souhlasila s navrhovaným termínem syropalestinská archeologie stejně jako s tím, že je nutno užívat stejnou metodologii, jakou používá archeologie v jiných částech světa, avšak samotný termín se pro jeho celosvětovou rozšířenost a etablovanost příliš neujal.²⁷

Současný stav

Prakticky všichni archeologové věnující se starověké Palestině se shodují na tom, že k žádné masivní vojenské invazi Izraelců kolem roku 1200 př. n. l. nedošlo. Obyvatele centrální palestinské pahorkatiny, kde v 1. tisíciletí došlo ke zformování teritoriálních států (Izrael, Juda), chápou dnešní archeologové jako původní kananejské obyvatelstvo, které se v neklidných dobách konce doby bronzové uchýlilo z okolí bohatých městských států do prakticky neobydlené pahorkatiny. Byla to doba značně neklidná v celé oblasti Středozemního moře, provázená invazí mořských národů (oproti dřívějšku ale badatelé tvrdí, že invaze mořských národů nebyla příčinou kulturního kolapsu východního Středomoří, spíše důsledkem jiných, hlubších změn – snad dlouhotrvajícího sucha). Kananejská kultura městských států postupně upadala (ne náhle, ale v průběhu cca 100 let), některá města byla zničena a vypálena, což možná ukazuje na sociální nepokoje navrhované již dříve N. K. Gottwaldem (viz výše), mezinárodní obchod v Palestině prakticky ustal, obyvatelé městských států proto museli hledat náhradní zdroje obživy, zemědělská produkce již nebyla zdaleka tak vysoká, což nutilo část pastevecké složky společnosti k přechodu k usedlému způsobu života (viz model dimorfní společnosti a Altovu a Nothovu teorii postupné pokojné infiltrace kočovného obyvatelstva do palestinské pahorkatiny).

Kamenem úrazu je však snaha nové obyvatelé centrální palestinské pahorkatiny nazvat: proti termínu Izraelci (či Protoizraelci) se ozývají ostré protesty z řad „minimalistů“ poukazujících na to, že jediný důvod, proč je takto nazvat, je Hebrejská Bible (a možná

²⁶ Připomeňme si zajímavou definici známého českého katolického teologa Josefa Miklíka: „Biblická archeologie se omezuje na jediný národ židovský a podle dochovaných pramenů načrtává jeho kulturní život. (...) Biblická archeologie končí smrtí Vykupitelovou a pádem Jerusalema; tehdy přestali být Židé vyvoleným národem a jejich pozdější vývoj nás nezajímá. Proto definujeme: Biblická archeologie je věda, která nám líčí kulturní a společenský život vyvoleného národa.“ (MIKLÍK, J.: *Biblická archeologie*. Obořiště 1936, s. 1.)

²⁷ ZEVIT, Z.: *Three Debates about Bible and Archaeology*. *Biblica* 83, 2002, s. 1–27. Týž: *The Biblical Archaeology versus Syro-Palestinian Archaeology Debate in Its American Institutional and Intellectual Contexts*. In: HOFFMEIER, J. K.–MILLARD, A. (eds.): *The Future of Biblical Archaeology: Reassessing Methodologies and Assumptions*. Grand Rapids – Cambridge 2004, s. 2–19.

zmínka o Izraeli na egyptské Merneptahově stéle z konce 13. století př. n. l.), a že naprosto nevíme, jak toto obyvatelstvo nazývalo samo sebe. Badatelé obhajující termín (Proto)Izraelci kontruji: takovýto název je legitimní, poněvadž archeologicky lze vidět kontinuitu v materiální kultuře centrální palestinské pahorkatiny až do období království Izraele a Judy. Jejich oponenti ale namítají, že materiální kultura nám neříká vůbec nic o tom, za koho se její nositelé pokládají.²⁸

V bibliotice obecně lze sledovat jistou skepsi ke hledání biblických a mimobiblických písemných paralel. Důraz je kladen na rozlišování mezi *historickým* srovnáváním a *typologickým* srovnáváním.²⁹

Klasická biblická archeologie se svým projektem potvrzení historické věrohodnosti Bible se dnes omezuje prakticky jen na náboženské fundamentalisty. Podle mého názoru byl zásadní problém v tom, co to znamená „potvrdit“ historicitu nějakého biblického vyprávění. Badatelé zaměřovali potvrzení historicity s nalezením plausibilního kontextu, do kterého by bylo možno určité biblické vyprávění zasadit. Ocitujme jednu z klíčových postav biblické archeologie G. E. Wrigtha z roku 1962: „(...) the Biblical scholar no longer bothers to ask whether archaeology proves the Bible. In the sense that the Biblical languages, the life and systems of its people are illuminated in innumerable ways by the archaeological discoveries, he knows that such a question is certainly to be answered in the affirmative“.³⁰ Problém je v tom, že existence určitých historicky věrohodných údajů v jakémkoli textu neznamena, že i ostatní údaje v daném textu jsou historicky věrohodné. A navíc: I když postava známá z nějakého textu je postavou historickou (jako je tomu zřejmě např. u Gilgameše), neznamena to, že všechny údaje a činy týkající se této postavy v daném textu jsou historicky věrohodné.

T. W. Davis³¹ poukazuje na to, že biblická archeologie, která od svého vzniku byla nasměrována proti textové kritice praktikované zejména v Německu, považovala hmotné prameny za naprosto objektivní fakta (dnes by filozofové vědy řekli *hard facts*) v protikladu k subjektivním literárním analýzám. Konečný verdikt ohledně historicity spočíval tedy v očích biblických archeologů výhradně na bedrech hmotných pramenů. Soudobé bádání ovšem takovouto důvěru v objektivní charakter hmotných pramenů ztratilo, a s ní padl i projekt klasické biblické archeologie.

Stejně jako v případě literárních pramenů, interpretace je nedílnou součástí hmotných pramenů. Jinými slovy, i archeologie potřebuje „příběh“. Dle mého názoru může za hluboké změny biblické archeologie ve 20. století hlavně interdisciplinarita. Bible postupně ztrácela monopol na interpretaci archeologických nálezů v Palestině a její místo

²⁸ WHITELAM, K. W.: *The Invention of Ancient Israel: the silencing of Palestinian history*. London–New York 1996.

²⁹ MALUL, M.: *The Comparative Method in Ancient Near Eastern and Biblical Legal Studies*. Neukirchen-Vluyn 1990.

³⁰ Cit. podle: DAVIS, T. W.: *Shifting Sands*, s. 99.

³¹ Tamtéž.

začaly zaujímat jiné modely, jiné „příběhy“: antropologické, etnologické, historické atd. Pro explikaci změn v osídlení a kultuře na přelomu doby bronzové a železné se vedle biblické knihy Jozue začaly používat např. modely komplexních společností (*complex societies*), jejich zhroucení (*systems collapse*), model hranice (*frontier model*) atd., které přinášely výsledky odlišné od biblického podání. V literární kritice biblických textů lze sledovat postupný odklon od interpretací diachronních k interpretacím synchronním. To přináší rovněž nové pohledy: na jevy dříve chápané jako důsledek několika vrstev podání, postupných redakčních úprav (duplicitní vyprávění, protikladné informace...) atd., může být nyní nahlíženo jako na záměr autora.

Závěr

Grandiózní projekt biblické archeologie týkající se potvrzení historicity Hebrejské Bible padl. Problémy s řešením vztahu mezi písemnými a hmotnými prameny však zůstávají a jsou známy badatelům po celém světě. Připomeňme například Trojskou válku nebo vznik Velké Moravy. Dle mého názoru je třeba každý takový případ posuzovat individuálně a možné „body dotyku“ mezi písemnými a hmotnými prameny chápat ne jako potvrzení historičnosti daného písemného pramene, ale jako kamínek do mozaiky konstrukce více či méně pravděpodobného řešení daného historického problému.

SUMMARY

BIBLICAL ARCHAEOLOGY AND THE CONQUEST OF THE "PROMISED LAND" IN THE TWENTIETH CENTURY RESEARCHERS' APPROACH: SOME NOTES ON THE PROBLEM OF THE INTERPRETATION OF WRITTEN AND MATERIAL SOURCES

Biblical archaeology was established in the second half of the nineteenth century and its primary task was to enforce the historical credibility of biblical accounts. Biblical archaeologists assumed that they have 'confirmed' the forefathers' stories and the conquest of Palestine under Joshua. However, the contemporary research has cast doubt on these outcomes, and has shown that the researchers had often resorted to begging the question – they interpreted their archaeological findings on the basis of biblical accounts, and with such interpreted findings they tried to support the historical credibility of Hebrew Bible. The archaeologists, who work in Palestine nowadays, do not interpret their findings solely through biblical accounts, but they also use methods and models typical for humanities and social sciences. The emergence of a new society in Palestine at the beginning of the Iron Age, formerly associated with the invasion of Israelites, is nowadays interpreted as an adaptive mechanism of the local Canaan population. Biblical archaeology has often regarded the formation of a more or less probable background to

biblical messages as a proof of historicity. This procedure has been rightfully criticised and today remains only in biblical fundamentalism.

Translated by Jiřina Beránková

Mgr. Roman Göttlicher
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Křížkovského 10
771 80 Olomouc

ZPRÁVY

SMUTEČNÍ PROJEV DĚKANA FF UP

Ivo Bartěček

Vážení přítomní, vážení pozůstali,

tolerance, vstřícnost a lidské pohlazení, kterými oplýval drahý blízký, učitel a přítel, pan doktor filozofie pan Miloslav Pospíchal, nás semkly ve chvílích úcty k majestátu smrti.

Při vzpomínce na pana doktora Miloslava Pospíchala vyvstanou v mysli místa Polná, kde se v roce 1933 narodil, Olomouc, kde od roku 1959 působil na Filozofické fakultě Univerzity Palackého, a Hodslavice, kam v posledním desetiletí, pokud mu to povinnosti, čas a zdraví dovolovaly, zajížděl stále raději ve spojitosti s odkazem paměti na Františka Palackého.

Naplnění životní pouti pana doktora Miloslava Pospíchala mnohé z nás v uplynulých dnech pohnulo k bilancování, k přemítání, zač vděčí olomoucká Katedra historie, Filozofická fakulta a Univerzita Palackého panu Miloslavu Pospíchalovi. Vděčnost a vděčnost, jsou slova, jejichž podstatu přijímáme, jejichž podstatu si uvědomujeme, jejichž význam oceňujeme teprve ve chvílích, kdy jsme propojeni a konfrontováni s nezvratností osudu.

Sešli jsme se ve chvílích bilancování naplnění jedné životní pouti. Jaká poselství si odnášíme?

Olomoucké odborné - univerzitní, filozofické a historické - mikroklima dovolovalo a dovoluje navzájem se lépe poznávat, vědět o našich běžných lidských starostech a strastech více než dovolují skutečná (velko)města. A tak se stalo, že odešel člověk, který více než jiní byl zpraven o našich problémech. Právě ona neokázalost - tak příznačná pro pana doktora Miloslava Pospíchala - vzbuzovala právem důvěru studentů, důvěru kolegů a přátel, kterým on - se svými strastmi a starostmi - naslouchal, a tak pomáhal a pomohl.

Za to, jak byla a je hodnocena olomoucká univerzitní historie, vděčíme, aniž si to plně uvědomujeme, mimo jiné právě panu doktoru Miloslavu Pospíchalovi, hlavnímu redaktoru katederních a mnohých univerzitních spisů. Ti kteří okusili redakční práce, vědí, že psát je mnohdy snazší, než uvádět texty v jejich publikovaný život.

Vážení pane doktore, dovoluťte v úctě k Vaší památce poděkovat Vám za obětavost činěnou ve prospěch Univerzity Palackého, její Filozofické fakulty a Katedry historie.

Zvláštní poděkování Vám náleží od hodslavských přátel. Péče a připomínání rodného místa a díla Františka Palackého Vám byla prostředkem k vyjádření Vašeho vztahu k dějinám a k odkazu české minulosti, která nemusí být neustále přepisována.

Dne 13. ledna roku 2007 odešel dobrý člověk a dobrým v našich myslích zůstává. Děkuji za společné chvíle.

V Olomouci 22. ledna 2007

prof. PhDr. Ivo Barteček, CSc.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

ZPRÁVA O ČINNOSTI KATEDRY HISTORIE FILOZOFICKÉ FAKULTY UP ZA AKADEMICKÉ ROKY 2005/2006 A 2006/2007

Jana Burešová

V akademických letech 2005/2006 a 2006/2007 došlo k řadě personálních změn. Funkci vedoucí katedry nadále zastávala doc. PhDr. Jana Burešová, CSc., stejně tak zástupce vedoucí prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc., a tajemníka katedry doc. Mgr. Jaroslav Miller, M.A., Ph.D. Od března do září 2006 ho z důvodu studijního pobytu v zahraničí zastupoval PhDr. Karel Podolský. Prof. PhDr. Ivo Barteček, CSc., byl znovu zvolen do funkce děkana FF UP a v únoru 2006 nastoupil druhé děkanské funkční období, tentokrát nově na čtyři roky.

Několik učitelů katedry pracovalo na snížený pracovní úvazek: doc. PhDr. Miloš Kouřil, PhDr. Karel Chobot, PhDr. Miloslav Pospíchal a PhDr. Arnošt Skoupý, CSc., na úvazek 0,5, PhDr. Marie Macková, Ph.D., na 0,3 a doc. PhDr. Jan Bistrický, CSc., na 0,2. Od září 2006 pracovala na poloviční úvazek prof. PhDr. Libuše Hrabová, CSc. Na krátkodobých pracovních smlouvách k výkonu práce na určitých dílčích výzkumných projektech byli na katedře zaměstnáni Mgr. Antonín Kalous, M.A., Ph.D., a Mgr. Jiří Šmeral. Ve výběrovém řízení na učitelská pracovní místa uspěli a od září 2006 se stali odbornými asistenty Katedry historie A. Kalous a PhDr. Michael Viktorík, Ph.D. Od února 2007 nastoupily na roční mateřskou dovolenou Mgr. Kateřina Lerchová, Ph.D., a Mgr. Radmila Švaříčková Slabáková, Ph.D. Na jejich místa byli přijati na roční pracovní smlouvu Mgr. Filip Hradil a Mgr. Jitka Mašátová. V souvislosti s nově akreditovaným studijním oborem archeologie nastoupili od února 2007 na katedru PhDr. Jaroslav Peška a Mgr. Pavlína Kalábková, zatím na snížený úvazek 0,2, od září 2007 na úvazky vyšší. Rovněž od února 2007 byl rozhodnutím děkana FF UP převeden na Katedru historie (z Katedry politologie a evropských studií) prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr., profesí historik se specializací na moderní dějiny. Práci sekretářky vykonávala Jana Jančíková.

Někteří s katedrou spolupracující odborníci z jiných historických pracovišť působili jako externí učitelé, především pro potřebu výuky specializovaných předmětů v rámci archivního studia nebo pro rozšíření volitelné nabídky předmětů v bakalářském i magisterském studiu historie: Mgr. Petr Balcárek, Ph.D., Mgr. Vlasta Benňová (Katedra aplikované lingvistiky FF UP), PhDr. Josef Bláha, Ph.D. (Katedra dějin umění FF UP),

Mgr. Jana Engelbrechtová, Ph.D. (Katedra klasické filologie FF UP), PhDr. Josef Harna, CSc. (Historický ústav AV ČR Praha), PhDr. Miloslava Hošková, CSc. (Vlastivědné muzeum Olomouc), Mgr. Marek Junek, Ph.D. (Národní muzeum Praha), PhDr. Bohdan Kaňák, Ph.D., PaedDr. Zdeněk Kašpar (oba Státní okresní archiv Olomouc), Mgr. Jitka Komendová, Ph.D. (Katedra slavistiky FF UP), PhDr. Stanislava Kovářová (Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc), PhDr. Ivana Marková (Katedra aplikované lingvistiky FF UP), PhDr. Karel Müller (Zemský archiv Opava), PhDr. PaedDr. Jan Novotný, Ph.D. (Kabinet vyučovací techniky FF UP), PhDr. Jaroslav Peška (Archeologické centrum Olomouc), PhDr. Václav Pumpřla (Kabinet pro klasická studia při Filozofickém ústavu AV ČR Praha), PhDr. Jan Šmerda (Moravské zemské muzeum Brno), Mgr. Jiří Hutečka (Univerzita obrany Brno), nově od letního semestru 2005/2006 Mgr. Jaroslav Šotola, Ph.D. a prof. PhDr. Jana Geršlová, CSc. (Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava), od roku 2006/2007 PhDr. Zlatica Zudová-Lešková, CSc. (Historický ústav AV ČR Praha).

Ve vědecké radě FF UP zastupovali Katedru historie vedle děkana I. Bartečka M. Trapl a externista K. Müller, ředitel Zemského archivu Opava.

Kvalifikaci si zvýšil J. Miller, který se v září 2005 habilitoval, stejně tak PhDr. Karel Konečný, CSc., který absolvoval úspěšné habilitační řízení před vědeckou radou FF UP v červnu 2006. Na podzim 2006 získal rozhodnutím Vědecké rady FF UP docentský titul Mgr. David Papajík, Ph.D. Na podzim 2006 obhájil doktorskou dizertaci M. Viktorík. Z externích spolupracovníků katedry získali v roce 2006 profesorský titul na UP PhDr. František Halas, CSc., z Cyrilometodějské teologické fakulty a PhDr. František Musil, CSc., z Univerzity Hradec Králové.

V roce 2006 probíhala příprava k prodloužení akreditace doktorských studijních programů. Ministerstvo školství prodloužilo akreditaci doktorských programů v oborech české dějiny a obecné dějiny, obor pomocné vědy historické další akreditaci do budoucna nezískal. Doktorský studijní obor české dějiny byl akreditován ve spolupráci s Masarykovým ústavem AV ČR Praha. Spolupráce s akademickým vědeckým pracovištěm při realizaci doktorského studia se členům oborové rady jeví jako velmi účelná a pro studenty v mnohém užitečná. Jako členové oborové rady pro doktorský studijní program v oborech české dějiny a obecné dějiny nadále pracovali prof. PhDr. M. Trapl, CSc. (předseda), prof. PhDr. L. Hrabová, CSc., doc. PhDr. J. Schulz, CSc., doc. PhDr. J. Burešová, CSc., prof. PhDr. I. Barteček, CSc., externisté prof. PhDr. Vladimír Wolf (Univerzita Hradec Králové), doc. PhDr. Tomáš Staněk, CSc. (Slezský ústav Slezského zemského muzea Opava), nově od června 2006 doc. PhDr. Ivan Šedivý, CSc. (ředitel Masarykova ústavu AV ČR Praha). Od září 2006 byl jmenován novým členem oborové rady K. Konečný, kterému byla po J. Burešové svěřena funkce organizačního tajemníka doktorských studií. Dobíhá práce oborové rady pro pomocné vědy historické pod předsednictvím J. Bistřického s účastí L. Hrabové, I. Bartečka a externistů doc. PhDr. Jiřího Šoušy, CSc. (FF UK Praha) a K. Müllera (Zemský archiv Opava).

Doktorský studijní program jako třetí fáze vysokoškolského studia po stupních bakalářském a magisterském se realizuje ve formě prezenční nebo kombinované, délka je stanovena na 3 roky s možností prodloužit studium o další 2 roky. Po dobu tří let v prezenční formě studia pobírají studenti stipendium. V akademickém roce 2005/2006 studovali v prezenční formě (ve všech třech ročnících) tito doktorandi s magisterským titulem: Petr Černíkovský, Roman Göttlicher, Eva Hanáková, Filip Hradil, Jitka Mašátová, Tomáš Motlíček, Pavel Mücke, Vladimír Polách, Pavla Slavičková, Jitka Svobodová, Jiří Šmeral, Michael Viktořík, Monika Vondráková. Od letního semestru 2005/2006 přerušil své doktorské studium P. Mücke a z Katedry germanistiky, obor židovská studia, byla přijata k pokračování studia v oboru historie Jaroslava Vítámvásová. Od akademického roku 2006/2007 byli k doktorskému studiu v prezenční formě přijati Mgr. Jiřina Beránková a Mgr. Martin Váňa.

Jedinou doktorskou dizertační práci (Ph.D.) v akademickém roce 2005/2006 obhájil Uwe Steinhuber z Německa. V následujícím akademickém roce byly úspěšně obhájeny dvě dizertace (na podzim 2006 M. Viktořík, na jaře 2007 Mgr. Pavel Kotlán, studující doktorský studijní program v kombinované formě).

Katedra historie má nadále oprávnění k rigoróznímu řízení v oboru historie a udělování akademického titulu PhDr. Na podzim 2005 úspěšně obhájili rigorózní práce Mgr. Michael Viktořík a Mgr. Petr Orság, v březnu 2007 pak D. Papajík a Mgr. Michaela Chládková, pracovnice muzea v Dačicích, absolventka FF UP.

Katedra historie zajišťovala v akademickém roce 2005/2006 studium těchto bakalářských a magisterských studijních oborů: bakalářská jednooborová a dvouoborová historie, jednooborové archivnictví, magisterská jednooborová a dvouoborová historie. Dvouoborové studium je možno kombinovat podle vlastní volby s kterýmkoliv dalším oborem v rámci FF UP, dále s geografii na Přírodovědecké fakultě UP, s tělesnou výchovou na Fakultě tělesné kultury UP a s některými obory na Pedagogické fakultě UP. Po krátké době skončila kombinovatelnost historie s teologií na Cyrilometodějské teologické fakultě UP v souvislosti s různým časovým přestupem na strukturované bakalářské a navazující magisterské studium. Do budoucna po sladění těchto formalit bude katedra usilovat o obnovení této spolupráce v nabídce studijních programů. Do prvních ročníků všech oborů přijímá katedra okolo 100 studentů.

V akademickém roce 2005/2006 probíhaly ve spolupráci s několika zahraničními univerzitami výukové kurzy interdisciplinárního a meziuniverzitního studia v rámci programu Euroculture. Iniciátorkou a prvotní organizátorkou na základě zahraničních zkušeností byla Mgr. Radmila Slabáková, Ph.D. Z těchto počátků vzešlý magisterský studijní program v anglickém jazyce Euroculture byl v roce 2006 akreditován ministerstvem školství a od akademického roku 2006/2007 byla zahájena oficiální regulérní výuka. Jedná se o uni-kátní interdisciplinární a meziuniverzitní projekt zaměřený jak na teoretické znalosti, tak na praktické dovednosti, tzv. Eurocompetences. Tento program je souběžně nabízen na osmi evropských univerzitách a jeho absolventi získávají dva magisterské tituly, jeden z domovské univerzity a jeden z univerzity, kde studují ve druhém semestru.

Rovněž probíhala příprava k akreditaci dalšího magisterského jednooborového interdisciplinárního studijního oboru pod garancí Mgr. Jana Stejskala, M.A., Ph.D., pod názvem Historie - Starší dějiny. Akreditace byla udělena a od akademického roku 2006/2007 jej studovalo prvních šest studentů.

V průběhu roku 2006 byl kompletován materiál k akreditaci nového bakalářského dvouoborového studia oboru archeologie ve spolupráci s Archeologickým centrem Olomouc. U akreditačního řízení uspěl a od roku 2007/2008 ho budou studovat první studenti.

V červnu 2007 byla zásadně změněna praxe v přijímacím řízení: uchazeči o všechny bakalářské studijní obory vykonávají národní srovnávací zkoušku organizovanou agenturou SCIO. Za jistých podmínek (studijní průměr na střední škole do 1,2, účast na středoškolských odborných soutěžích s umístěním na krajském a celostátním kole do 3. místa, publikační činnost v odborném tisku) přijímala Katedra historie od června 2006 uchazeče o studium bez přijímacích zkoušek (v roce 2007 byla vypuštěna z kritérií publikační činnost). Do magisterského navazujícího dvouletého programu se přijímá bez přijímací zkoušky při známce z bakalářské státní zkoušky výborně a velmi dobře. Uchazeči z jiných (ale příbuzných) studijních oborů a držitelé známky dobře z bakalářské státní zkoušky vykonávali ústní přijímací zkoušku, jejímž základem byla rozprava o tématu magisterské diplomové práce.

Katedra historie získala (na období červen 2006–červen 2008) finanční podporu z Evropského sociálního fondu na úspěšný projekt Inovace výuky historie. Projekt připravil V. Polách ve spolupráci s J. Stejskalem, P. Slavičkovou a dalšími kolegy. Je zaměřen na spolupráci s odbornými pracovišti v oboru historie a archivnictví, na inovaci studijních předmětů, na přednášky významných hostů, na seznámení studentů s moderními informačními technologiemi a na aktivity spojené s uplatněním historie v praxi. Finanční prostředky byly využity na zásadní modernizaci jedné učebny. Od počátku roku 2007 byly inovovány webové stránky katedry.

Členové katedry se v průběhu akademického roku 2005/2006 zabývali tvorbou nových zkušebních otázek k bakalářským a magisterským státním závěrečným zkouškám v oboru historie. V červnu 2006 byly získány první zkušenosti.

Katedra historie i v těchto akademických letech udělila Cenu Katedry historie FF UP za nejlepší diplomovou práci ve specializaci středověkých a raně novověkých dějin (s finanční odměnou ze soukromých zdrojů). Cenu získal a v dubnu 2006 vystoupil s veřejnou přednáškou na téma Venkované v raně novověké Evropě aneb hledání nových cest ke starému tématu P. Černíkovský. V následujícím akademickém roce získala Cenu a v dubnu 2007 vystoupila s veřejnou přednáškou Mgr. Iva Lelková na téma Athanasius Kircher a jeho názory na alchymii.

V listopadu 2005 se konalo katedrové kolo studentské vědecké konference. Nejlepší práce Josefa Šrámka a Petra Šlachty postoupily do kola celostátního, které se konalo v lednu 2006 v Liberci. V hodnotící komisi katedru zastupovala Mgr. Radmila Pavlíčková, Ph.D. Nejúspěšnějšími účastníky studentské vědecké konference v listopadu 2006 byli Jitka Johnová a Tomáš Sommer a reprezentovali olomoucké studenty v celostátním kole v Ostravě na začátku prosince 2006. V hodnotící komisi katedru zastupovala Mgr. Jana

Oppeltová, Ph.D. Katedrová kola měl organizačně na starosti Mgr. Jan Stejskal, M.A., Ph.D.

Katedra i nadále pokračovala v organizování nadstandardních vzdělávacích aktivit v podobě exkurzí. Kulturně historická poznávací exkurze směřovala v červnu 2006 pod vedením PhDr. A. Skoupého, CSc., a PhDr. Karla Podolského na střední a východní Slovensko. Tento typ exkurzí, doplňující klasickou podobu výuky, mohou studenti zvolit jako doplňující předmět skupiny C ohodnocený třemi kredity po splnění předepsaných povinností (přednět na exkurzi výklad o některém navštíveném objektu či události vážící se k určitému místu, jeho odevzdání v podobě písemné seminární práce). Tradiční letní vodácká exkurze v červenci 2006 pod vedením J. Stejskala sjížděla řeku Sázavu a účastníci poznávali historii vybraných středočeských starobyklých míst. V červenci 2007 se vodáci vypravili za poznáváním historického okolí po řece Berounce. Jednodenní exkurzi do Vídně vedla v říjnu 2005 PhDr. Ivana Koucká.

Katedra historie dále rozvíjela kontakty se zahraničím. Uzavřela 21 bilaterálních smluv v rámci programu Erasmus s univerzitami v Německu, Francii, Belgii, Nizozemsku, Dánsku, Švédsku, Portugalsku, Španělsku, Itálii, Polsku, Bulharsku a Rumunsku. Tyto smlouvy byly ve velké míře využity a díky nim mohlo přes Katedru historie vyjet do nejrůznějších evropských zemí na 30 našich studentů, kteří studia v zahraničí využili pro rozšíření svých poznatků, seznámení s metodami vědecké práce na jiné než české akademické půdě, často také pro práci na svých bakalářských či diplomových pracích a v neposlední řadě i pro zdokonalení svých jazykových dovedností a získání neocenitelných životních zkušeností. Stoupl počet zahraničních studentů v programu Erasmus přijíždějících studovat na Katedru historie. Na podzim 2006 přijelo konkrétně 12 studentů z Francie, Německa, Belgie, Holandska a Velké Británie.

Podobně velkým projektem, umožňujícím jak studentskou, tak učitelskou mobilitu, do kterého je Katedra historie zapojena, je CEEPUS, výměnný program pro středoevropská univerzitní studia. Konkrétně se jedná o síť Idea of Europe in European Culture, History and Politics, jehož se dále účastní Sofia University St. Kliment Ohridski (Bulharsko), Pázmány Péter Catholic University (Maďarsko), Jagiellonian University in Cracow (Polsko), Babes Bolyai University of Cluj-Napoca (Rumunsko), University Luigj Gurakuqi Shkodra (Albánie) a Matěj Bel University Banská Bystrica (Slovensko). Obdobně jako program Erasmus i CEEPUS je využíván především pro studentské mobility, a to v rámci zemí střední a jihovýchodní Evropy, významně jsou však zastoupeny i mobility učitelské - v Olomouci byli přivítáni vyučující z Bulharska, Rumunska či Maďarska a stejně tak čeští pedagogové navštívili univerzity ve výše zmíněných zemích. Nedílnou součástí programu jsou i letní školy. Snahou Katedry historie je neustále rozvíjet své zahraniční kontakty, zapojovat se do mezinárodních projektů a v neposlední řadě podporovat mezinárodní mobility jak studentů, tak pedagogů. Pracovníci katedry vyjízďeli na výzkumné, studijní a přednáškové pobyty do zahraničí, zpravidla na krátkodobější, někdy na střednědobé cesty (např. J. Stejskal a A. Kalous do Itálie, R. Pavlíčková do Německa, K. Konečný a I. Barteček do USA, M. Viktořík do Rakouska). V letním semestru 2005/2006 byl na půlročním výzkumném pobytu v Německu J. Miller.

V akademických letech 2005/2006 a 2006/2007 se pracovníci katedry věnovali vedle pedagogické práce také výzkumným aktivitám, publikační, ediční a redakční práci. Z Katedry historie vzešlo ve sledovaném období několik publikací.

V rámci knižnice Emigrace (řídí ji M. Trapl, ředitel Centra pro československá exilová studia při Katedře historie, výkonný redaktor Mgr. Tomáš Motlíček) byly vydány sborníky dílčích prací:

Emigrace. Sborník historických prací Centra pro československá exilová studia. Eds. K. Konečný, T. Motlíček. Výkonný redaktor T. Motlíček. Olomouc 2006.

Morava viděna zvnějšku/Moravia from World Perspective. I.–II. Výběr přednášek z 22. světového kongresu Československé společnosti pro vědy a umění, Univerzita Palackého v Olomouci, 26. června až 4. července 2004. Eds. T. Motlíček, M. Rechciogl. Odpovědný redaktor T. Motlíček. Ostrava 2006.

V knižnici Verbum (řídí ji I. Barteček) vyšly svazky 16 a 17:

Polišenská, Milada: *České desky zemské: Vliv moravského archivnictví a geneze Českého zemského archivu.* Olomouc 2005.

Josef Dobrovský a Morava. Eds. I. Barteček a M. Pospíchal. Olomouc 2006.

V knižnici Locus (řídí ji doc. PhDr. David Papajík, Ph.D., Kabinet regionálních dějin při Katedře historie) vyšly svazky 6 a 7:

Papajík, David: *Dějiny obcí Lutína a Třebčína.* Lutín 2005.

Glonek, Jiří–Papajík, David: *Dějiny obce Hlubočky.* Hlubočky 2006.

Mimo knižní řady vyšly publikace:

Konečný, Karel: *Československá strana lidová na střední Moravě 1948–1960.* Olomouc 2005.

Miller, Jaroslav: *Odložený zrod Leviatana: Krize raněstuartovské monarchie, 1603–1641.* Praha 2005.

Hrabová, Libuše: *Stopy zapomenutého lidu. Obraz dějin Polabských Slovanů v historiografii.* České Budějovice 2006.

Katedra historie. Informační příručka. Eds. J. Burešová, I. Koucká, J. Svobodová. Olomouc 2007.

Od února 2007 byla pověřena prací výkonné redaktorky Sborníku prací historických AUPO PhDr. I. Koucká. Novým členem redakční rady AUPO se stal (na místo PhDr. Marie Mackové, Ph.D.) J. Miller.

Členové katedry se podíleli na řešení několika grantových vědeckovýzkumných nebo vzdělávacích projektů, jak samostatných, tak v týmové spolupráci i s jinými pracovišti. Z vědeckovýzkumných projektů se jednalo o následující:

Mezi středověkem a novověkem: Městská společnost středovýchodní Evropy, 1500–1650 (komparativní analýza). Řešitel J. Miller. GA ČR, 2005–2006.

Církevní aristokracie zemí Koruny české v pohřebních kázáních raného novověku. Řešitelka R. Pavličková. Post-doc grant GA ČR, 2005–2008.

Akademické dějiny města Olomouce. Řešitel J. Schulz a spolupracovníci. Grant Magistrátu Statutárního města Olomouce, 2000–2007.

Československá historická ročenka. Spoluřešitel J. Schulz. GA ČR, 2003–2007.

Český politický katolicismus 1860–2000. Hlavní řešitel M. Trapl, spoluřešitelé P. Marek a P. Fiala (MU Brno) a další. GA ČR, 2005–2007.

Žena v českých dějinách od středověku do poloviny 20. století. Hlavní řešitelka M. Lenderová (Univerzita Pardubice), spoluřešitelka J. Burešová. GA ČR, 2006–2008.

Kapitoly z dějin československého exilu po roce 1945. Hlavní řešitel V. Prečan, spoluřešitel I. Barteček, spolupracovníci J. Burešová a M. Trapl. GA ČR, 2006–2008.

Intelektuální kořeny evropského absolutismu: John Barclay, „Argenis“ (kritická edice). Řešitel J. Miller. GA ČR, 2007–2008.

Husité a Turci: Papežští legáti a papežská diplomacie v českých zemích v pohusitské době (1450–1526). Řešitel A. Kalous. GA ČR, 2007–2009.

Vzdělávací projekty:

Studijní program Euroculture. Řešitelka R. Slabáková. Grant Rozvojové projekty MŠMT ČR, 2003–2006.

Etablování a rozvoj oboru Historie – Starší dějiny. Hlavní řešitel J. Stejskal, spoluřešitelé V. Polách a P. Slavičková. Rozvojový program MŠMT, 2006.

Současné trendy v historiografii starších dějin. Řešitel M. Elbel. Rozvojový program MŠMT, 2006.

Inovace formy a obsahu výuky historie. Hlavní řešitel V. Polách, spoluřešitelé J. Stejskal, P. Slavičková. Evropský sociální fond, 2006–2008.

Filozofická fakulta finančně, v podobě ročních grantů, podpořila výzkum interních doktorandů v jejich dizertačních tématech.

V akademickém roce 2005/2006 probíhaly intenzivně doktorské semináře, v nichž doktorandi představovali svá dizertační témata, zvolené prameny a výzkumné metody. V zimním semestru vystoupili se svými tématy v doktorských seminářích tito doktorandi v prezenční i kombinované formě studia: M. Viktorík (K problematice potravinářského průmyslu v Olomouci), Mgr. Ilona Gajdíková (Československo-egyptské vztahy po roce 1945) a PhDr. Jiří Jílek (Maketa – první marxistická syntéza československé historie).

V letním semestru prezentovali svou dosavadní práci v doktorských seminářích Mgr. Jan Štěpán (19 let na dvoře biskupa Pavlovského – dvorská problematika a dějiny všedního dne), J. Šmeral (Ladislav Černožský z Boskovic 1455–1520, raná renesance a humanismus na Moravě), Mgr. Petr Odehnal (Hospodaření poddaných v raném novověku – sonda z prostředí jihovýchodní Moravy), Mgr. Martin Juřica (Starostenské sbory na Moravě a ve Slezsku v 1. polovině 20. století), V. Polách (Rané středověké kroniky ve Skandinávii: jejich psaní a čtení), P. Slavičková (Sirotci a jejich poručenství v královských městech v 16. století). V roce 2006/2007 představili svá doktorská témata J. Hutečka (Modernita americké občanské války na pozadí historiografie vojenství), M. Vondráková („Podle hvězd za svatým Jakubem Starším až na konec světa.“ Středověká putování do Santiago de Compostela), F. Hradil („Mezi barokem a osvícenstvím.“ Moravské augustiniánské kanonie ve druhé polovině 18. století.), Mgr. Silvie Turková (Jiří Thurzo a Sedmihradsko)

a R. Göttlicher (Tzv. Exodus a dobytí Země zaslíbené v pohledu badatelů 20. století). Speciální dubnový doktorský seminář k problematice moderních dějin vedl německý host Dr. Otfrid Pustejowsky.

V akademickém roce 2005/2006 vystoupilo několik členů katedry, hostů z České republiky i ze zahraničí s veřejnými přednáškami. V zimním semestru představili výsledky svého vědeckého výzkumu D. Papajík (Rod pánů ze Sovince) a K. Konečný (Československá strana lidová na Moravě po únoru 1948). Jako host z Technische Universität Chemnitz vystoupil Mgr. Miloš Řezník, Ph.D. (Formování moderních národů v Evropě 1780–1920). V letním semestru se představili univerzitní veřejnosti Dr. Marius Bucur z Univerzity Cluj-Napoca (téma Církevní historie ve 20. století), Dr. Zdzislaw Mach z Jagellonské univerzity v Krakově (téma Antropologie Evropy) a Dr. Miroslav Natanek z téhož pracoviště (téma Historie mezinárodních vztahů po druhé světové válce). Ve školním roce 2006/2007 přednesl přednášku host prof. PhDr. Zdeněk Vašíček z Prahy (Filozofie historie a filozofie historiografie – současný stav), člen katedry J. Miller seznámil zainteresovanou historickou obec s výsledky své práce v přednášce na téma Uzavřená společnost a její nepřítel: Město středovýchodní Evropy, 1500–1700. V prosinci 2006 proslovila přednášku spojenou s prezentací právě vydané vědecké monografie završující její dlouholeté badatelské výzkumy o Polabských Slovanech L. Hrabová (Stopy zapomenutého lidu, Obraz dějin Polabských Slovanů v historiografii). Přednášky v letním semestru opět zahájila L. Hrabová prezentací svých zkušeností a dojmů z poznávací cesty po Bretani spojenou s promítáním obrazové dokumentace (téma Co nám může říct Bretaň?). V březnu 2007 navštívil katedru s přednáškou významný odborník na problematiku česko-německých vztahů v moderních dějinách prof. PhDr. Jan Křen, DrSc.

Pracovníci Katedry historie se i nadále účastnili mnoha vědeckých, odborných i pedagogických konferencí v Česku i v zahraničí, na nichž vystupovali se svými tématy. Většina z nich byla publikována ve výstupních konferenčních sbornících.

V Uměleckém centru UP byla v březnu 2006 instalována díky organizační aktivitě I. Bartečka dokumentační výstava Exil v Československu (tvůrce D. Kraft, Praha).

Největší odbornou akcí, kterou pořádala pod záštitou rektorky UP a primátora Statutárního města Olomouc Katedra historie v akademickém roce 2005/2006, bylo beze sporu zasedání Česko-slovenské komise historiků ve dnech 8.–10. 11. 2005. Hlavním organizátorem byl člen komise J. Schulz. Komise na svém v pořadí 23. zasedání (schází se vždy po půl roce) měla vedle svého vnitřního pracovního jednání na programu realizaci česko-slovenského historického fóra s tématem Slovenská historiografie po roce 1989. Vystoupili zde významní odborníci z historických pracovišť akademických i univerzitních z celého Slovenska (D. Kováč, P. Švorc, R. Holec, G. Dudeková, M. Pekár, V. Dangl, T. Ivantýšynová, D. Dvořáková, I. Kamenec, V. Bystrický aj.) Do diskuze se zapojili i mnozí historikové z řady českých odborných pracovišť. Obsah vystoupení bude publikován v Česko-slovenské historické ročence.

Na podzim 2006 byla v prostorách Uměleckého centra UP umístěna unikátní výstava pařížského zlomku latinského překladu Dalimilovy kroniky. Organizační a redakční podíl na této akci měl I. Barteček (vydána brožura *Dalimilova kronika v Olomouci. Pařížský zlo-*

mek latinského překladu. Olomouc 2006), text brožury a doprovodné přednášky připravili L. Hrabová a A. Kalous.

Katedra historie byla i tomto období, v listopadu 2005 a 2006, spoluorganizátorem (spolu se Státním okresním archivem a Vlastivědným muzeem v Novém Jičíně, Okresním úřadem v Novém Jičíně a Obecním úřadem v Hodslavicích, pod hlavním organizačním vedením PhDr. Zory Kudělkové) a odborným garantem středoškolské odborné konference v oboru historie – Hodslavické Čtenice, která se konala v rodišti F. Palackého v Hodslavicích. V posuzovací komisi pracovali L. Hrabová, M. Pospíchal a K. Podolský. Při výběru soutěžních prací pomáhali i interní doktorandi katedry.

Na jaře 2006 katedra opět uspořádala jednodenní informační kurz pro uchazeče o studium historie a archivnictví na FF UP. V souvislosti se zásadními změnami v přijímacím řízení byl tento kurz v dané podobě zatím poslední.

Od školního roku 2006/2007 katedra realizuje (ve spolupráci s archivní praxí a pod organizačním a odborným vedením PhDr. Karla Chobota) dvouletý archivní kurz pro pracovníky archivů.

Při Katedře historie pracovala dvě vědeckovýzkumná a dokumentační střediska, Kabinet regionálních dějin a Centrum pro československá exilová studia (o jejich činnosti jsou zpracovány samostatné zprávy).

V listopadu 2005 zemřel dlouholetý pracovník katedry a v minulosti její dlouholetý vedoucí, od roku 1991 externí učitel, doc. PhDr. Josef Bartoš, DrSc. V lednu 2007 navždy odešel PhDr. Miloslav Pospíchal, mnohaletý výkonný redaktor Sborníku prací historických AUPO, osobnost spjatá také s dějinami olomoucké univerzity, s kronikami města Olomouce a se středoškolskou odbornou soutěží v oboru historie – Hodslavickou Čtenicí. V dubnu 2007 zemřel prof. PhDr. Jaroslav Horejsek, CSc.

V prosinci 2005 oslavil své 65. narozeniny doc. PhDr. Jindřich Schulz, CSc. K této příležitosti mu katedra dedikovala Sborník prací historických XXI., AUPO, Historica 33 – 2007. V červnu 2007 dosáhl významného životního jubilea 75 let doc. PhDr. Miloš Kouřil.

doc. PhDr. Jana Burešová, CSc.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

ZPRÁVA O ČINNOSTI CENTRA PRO ČESKOSLOVENSKÁ EXILOVÁ STUDIA V LETECH 2005-2007

Karel Konečný

Po uspořádání Kongresu Společnosti pro vědy a umění v červnu 2004 a úspěšném obhájení tříletého výzkumného záměru MŠMT s názvem *Emigrace z českých zemí v novověku* na konci téhož roku se badatelský kolektiv Centra pro československá exilová studia (dále Centra) v následujícím tříletém období zaměřil na rozpracování některých nových úžeji definovaných výzkumných úkolů, zaštitěných finanční podporou Grantové agentury ČR a Filozofickou fakultou UP v Olomouci. Oproti předchozímu období, které bylo intenzivněji zaměřeno na oblast Rakouska, Švýcarska a USA, se v zájmu pracovního týmu Centra ocitla i témata související s oblastmi Polska (exil W. Witose), Jugoslávie (B. Laušman, Češi v Chorvatsku) a Kanady (českoslovenští vojáci a důstojníci po roce 1948).

Pro období let 2006–2008 je svým rozsahem a významem nejzávažnější Grantovou agenturou ČR přijatý projekt *Kapitoly z dějin československého exilu po druhé světové válce* podaný společně některými členy Centra (prof. M. Trapl, doc. J. Burešová, prof. I. Barteček) a vedením Československého dokumentačního střediska v Praze (prof. V. Prečan). Za olomouckou stranu je cílem projektu zpracovat novou akvizici obsáhlé archivně dokumentační sbírky Rady svobodného Československa, kterou Centrum získalo v roce 2006 darem od prof. M. Povolného z USA. Uspořádání unikátní sbírky v rozsahu cca 10 m, na němž se podílejí také studenti historie a archivnictví, je v současnosti závislé na dokončení stěhování všech sbírek Centra na nové pracoviště Katedry historie. Zvláštní součástí projektu je také detailní výzkum souvislostí pobytu posledního předúnorového předsedy sociálně demokratické strany B. Laušmana v jugoslávském exilu, o němž napsali prof. M. Trapl a doc. J. Burešová dvě studie.¹

Druhý vědeckovýzkumný projekt přijatý Grantovou agenturou ČR k exilové problematice má název *Podíl československé vojenské emigrace na úsilí o obnovení demokracie*

¹ BUREŠOVÁ, Jana-TRAPL, Miloš: *Silvestrovský útěk Bohumila Laušmana do emigrace a jeho tvrdý dopad na rodinu*. In: *Emigrace. Sborník historických prací Centra pro československá exilová studia*. Olomouc, UP Olomouc, 2006, s. 59–67.

BUREŠOVÁ, Jana-TRAPL, Miloš: *Jugoslávská etapa Laušmanova exilu*. In: *Sborník historických prací Centra pro československá exilová studia II*. Olomouc, UP Olomouc, 2007. V tisku.

v *Československu po únoru 1948*. Jeho řešitelem je doc. F. Hanzlík z Univerzity obrany v Brně. Členem řešitelského kolektivu z olomouckého Centra je doc. K. Konečný. V průběhu prvního a druhého roku byly v květnu 2006 a 2007 zorganizovány dva specializované diskuzní semináře v Podivicích, na kterých si zainteresovaní odborníci na otázky exilu vyměnili své poznatky a zkušenosti z výzkumu dané problematiky. V květnu 2007 vydal řešitelský kolektiv sbírku dokumentů k uvedenému tématu.² V listopadu 2007 se uskutečnila mezinárodní vědecká konference v Brně, ze které vzejde počátkem roku 2008 sborník referátů. Součástí konference je uvedení velké panelové výstavy obrazových dokumentů, jejichž reprodukce členové řešitelského týmu pořídili během zahraničních studijních cest v USA a Kanadě.

V letech 2006 a 2007 se vedení Centra podařilo navázat na prvotní ediční titul z roku 2004 (v podobě Sborníku studentských prací k problematice exilu) a s finanční a nakladatelskou podporou univerzitních institucí (FF UP a Nakladatelství UP) udržet kontinuitu vlastního publikačního prostoru. Výsledkem je vydaný sborník osmi studií z roku 2006³ a do tisku připravený sborník devíti studií z roku 2007.

Široká aktivita badatelského kolektivu Centra se od roku 2004 projevila také aktivní účastí na několika domácích i mezinárodních konferencích, publikováním studií ve sbornících jiných vědeckých institucí a spolupořádáním výstav.⁴ Z nejdůležitějších konferencí uveďme účast prof. M. Trapla na konferenci o exilovém pobytu polského politika W. Witose v Československu, konané v roce 2006 v Palkovicích u Frýdku-Místku. V kolektivním sborníku vydaném v Praze 2005 uveřejnil ředitel Centra prof. M. Trapl studii *Polská emigrace v Československu*⁵ a v Česko-slovenské historické ročenke studií *Terminologie pojmů o české, resp. československé emigraci či exilu*.⁶

Na základě oboustranného zájmu kulturních pracovníků a historiků z Chorvatska a olomouckého Centra se od roku 2005 stal jedním z prioritních směrů výzkumu prostor bývalé Jugoslávie. Podnětem tohoto zájmu byla mj. i účast chorvatských hostí na pracovním zasedání Komise pro zahraniční Čechy v Olomouci v červnu 2005. Na zasedání byl na návrh dosavadního předsedy Komise prof. J. Kořalky zvolen novým předsedou prof. I. Barteček, děkan FF UP a člen vědecko-výzkumného kolektivu Centra. V listopadu 2006 a v říjnu 2007 uskutečnili pracovníci Centra prof. M. Trapl, doc. J. Burešová a dr. A. Skoupý dvě krátkodobé výzkumné cesty do Chorvatska a Srbska, z nichž přivezli do Centra mnoho cenných kontaktů, původních materiálů a poznatků. Jedním z konkrétních výsledků bilaterální spolupráce s kolegy v Chorvatsku je předložení rigorózní práce před oborovou

² *Svaz československých důstojníků v exilu 1952–1958 (Sborník dokumentů - díl I.)*. Ed. František Hanzlík. Univerzita obrany, Brno 2006.

³ *Emigrace*. Sborník historických prací Centra pro československá exilová studia. Olomouc, UP Olomouc, 2006.

⁴ Putovní výstava Exil v ČSR 1918–1938, uvedená v Olomouci za přispění Centra v červnu 2006.

⁵ TRAPL, Miloš: *Polská emigrace v Československu*. In: Exil v Praze a Československu 1918–1938. Praha 2005, s. 70–78.

⁶ In: Česko-slovenská historická ročenka 2005. Brno 2005, s. 73–77.

komisi doktorského studijního programu na Katedře historie FF UP, kterou v říjnu 2007 obhájil středoškolský profesor z Daruvaru V. Herout.

V uvedených letech projevíli zájem o účast na výzkumu v dané oblasti také studenti Katedry historie formou bakalářských a magisterských diplomových prací.

doc. PhDr. Karel Konečný, CSc.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

ZPRÁVA O ČINNOSTI KABINETU REGIONÁLNÍCH DĚJIN ZA ROK 2006

David Papajík

Zatímco v minulých letech nedocházelo k personálním změnám v obsazení Kabinetu regionálních dějin při Katedře historie Filozofické fakulty UP v Olomouci, v posledním období prodělal Kabinet regionálních dějin v této záležitosti proměny.

Velkou ztrátu utrpěl Kabinet úmrtím svého člena doc. PhDr. Josefa Bartoše, DrSc., který zemřel po těžké nemoci 21. listopadu 2005. Doc. J. Bartoš byl zakladatelem Kabinetu regionálních dějin v roce 1963, v letech 1963–1992 pak stál v jeho čele. Nejen, že zemřel zakladatel Kabinetu a jeho dlouholetý vedoucí, ale zároveň také jeden z jeho nejaktivnějších členů, který vyvíjel rozsáhlou publikační a recenzní činnost v oblasti regionálních dějin.

K další změně došlo tím, že se členem Kabinetu stal od září 2006 PhDr. Michael Viktořík, Ph.D. V tomto případě se nejedná o příchod zcela nové osoby, protože se podílel na činnosti Kabinetu již od roku 2003 jako interní doktorand.

Podívejme se tedy na personální obsazení Kabinetu v roce 2006. Jeho vedoucím byl doc. PhDr. Jindřich Schulz, CSc., dalšími členy pak byli prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc., doc. Mgr. David Papajík, Ph.D., a PhDr. Michael Viktořík, Ph.D.

Kabinet také v roce 2006 pokračoval v činnostech, které pro něho byly typické i v předešlých letech, tj. publikační, recenzní a přednášková činnost v oblasti regionálních dějin.

Jedním z nosných projektů, do kterého je většina členů Kabinetu zapojena (doc. Schulz, prof. Trapl, dr. Viktořík), jsou *Akademické dějiny Olomouce*. Tento náročný projekt, který spojil do jednoho badatelského týmu historiky, historiky umění, archiváře, muzejníky a literární historiky, pomalu spěje ke svému zakončení.

Druhým výrazným projektem Kabinetu je záměr nazvaný *Dějiny obcí*. V čele tohoto projektu stojí od roku 2002 doc. D. Papajík. V rámci výše zmíněného projektu byla zřízena Knihnice Locus, ve které vycházejí práce věnované dějinám moravských lokalit. Za dobu existence projektu se podařilo vydat sedm svazků Knihnice Locus. Na celé záležitosti spolupracuje Kabinet s olomouckým nakladatelstvím Alda. V roce 2006 byl vydán jeden, sedmý, svazek Knihnice Locus.

Přehled dosud vydaných svazků Knížnice Locus:

- sv. 1: PAPAJÍK, D.: *Dějiny obcí Těšetice, Rataje a Vojnice*. Těšetice 2003 (260 stran, ISBN 80-85600-85-4).
- sv. 2: PAPAJÍK, D.: *Dějiny obce Topolany*. Olomouc 2003 (154 stran, ISBN 80-85600-87-0).
- sv. 3: PAPAJÍK, D.: *Dějiny obce Říkovice*. Říkovice 2004 (186 stran, ISBN 80-85600-90-0).
- sv. 4: *Dějiny města Kelče*. Kelč 2004 (446 stran, ISBN 80-85600-91-9).
- sv. 5: BARTOŠ, J.–KOVÁŘOVÁ, S.: *Dějiny obce Lazničky*. Lazničky 2004 (150 stran, ISBN 80-85600-93-5).
- sv. 6: PAPAJÍK, D.: *Dějiny obcí Lutín a Třebčín*. Lutín 2005 (274 stran, ISBN 80-85600-98-6).
- sv. 7: GLONEK, J.–PAPAJÍK, D.: *Dějiny obce Hlubočky*. Hlubočky 2006 (342 stran, ISBN 80-85600-99-4).

K minusům předešlého období patří, že se dosud nepodařilo vydat poslední 16. svazek stěžejního díla, které určovalo směřování Kabinetu mnoho let, a to *Historického místopisu Moravy a Slezska v letech 1848–1960*.¹ Věříme, že v nejbližší době bude tento projekt dokončen.

V roce 2006 se podařilo zvýraznit přednáškovou činnost členů Kabinetu. Nejpodstatnějším výstupem byl podíl na pořádání odborné konference *Problematika regionálních dějin*, která se uskutečnila ve dnech 19.–20. 10. 2006 v Uherském Hradišti. Hlavním pořadatelem akce bylo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti. Konference byla určena pro členy sdružení muzeí Moravy, Slezska a východních Čech. Členové Kabinetu na konferenci vystoupili se třemi referáty. Prof. M. Trapl přednesl příspěvek *Dřívější a současné dokumentační projekty regionálních dějin*, doc. D. Papajík referát na téma *Problematika dějin obcí v regionální historiografii* a dr. M. Viktorík *Problematika dějin závodů v regionální historiografii*. Vystoupení vzbudila poměrně značný ohlas, což se projevilo v rozsáhlé diskuzi.

Kurzy regionálních dějin na Katedře historie FF UP v Olomouci v roce 2006 vedli prof. M. Trapl a doc. D. Papajík. Vedoucí Kabinetu, doc. J. Schulz, zajišťoval výuku regionálních dějin na univerzitě v Ostravě.

doc. PhDr. David Papajík, Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

¹ BARTOŠ, Josef–SCHULZ, Jindřich–TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1948–1960 (okresy Ostrava, Fryštát, Hlučín)*. Olomouc 2007, v tisku.

ČTENICE 2005 A 2006

Libuše Hrabová

V letech 2005 a 2006 se opět konala soutěž prací mladých historiků-středoškoláků, která vznikla v souvislosti s Rokem Palackého v roce 1998. Soutěž nazvaná Čtenice se od počátku snažila vyzvednout takové studentské práce, které nejsou jen pouhými kompilacemi z literatury, nýbrž jsou opřeny o vlastní výzkum pramenů, hledají odpovědi na otázky, které se dotýkají mladé generace, a objevují nové pohledy na minulost. Přes tato náročná kritéria, o nichž pořadatelé předem informují střední školy, přicházejí po celou dobu existence soutěže studentské práce stále nových mladých historiků z různých škol České republiky. Pokud jde o počet zaslaných prací (celkem 72), byl jakýmsi vrcholem rok 2003, avšak i v menším počtu prací v dalších letech se objevily takové, které plně odpovídaly uvedeným kritériím.

Nejlepší práce ročníku 2005, např. práce o osudech far na Mikulovsku nebo práce o slezském odboji na Morávce, se snažily spojit poznání minulosti v pramenech s výzkumem důsledků historických událostí v současnosti i současného stavu vědomostí o minulých událostech. V roce 2006 patřily mezi nejlepší opět jako v roce 2003 práce studentů gymnázia ve Svitavách, které ukázaly svébytné rysy vývoje tohoto dříve převážně německého města na pomezí Moravy a Čech, vzdáleného od tradičních kulturních center, které si vytvářelo a vytváří úsilím vlastních občanů svou kulturní scénu i své sociální instituce. V obou ročnících se objevily také úspěšné práce vycházející z výzkumu místních památek. Velká část zvolených témat se orientovala na 20. století, především na osudy lidí za druhé světové války.

Potěšitelné bylo i to, že se objevily práce s tematikou z 19. století, zaměřené k tehdy tak významnému rozvoji spolkového života. Soutěž Čtenice nechce ani nadále tematiku studentských prací nějak omezovat. Pořadatelé by spíše chtěli upozornit učitele historie, aby vedli studenty k tématům, která jsou pro ně zvládnutelná a zároveň objevná.

Posuzovateli soutěžních prací byli jako už v předchozích letech doktorandi Katedry historie UP a členové soutěžní komise, zástupci pořádajících institucí. Komise poněkud postrádala mezi účastníky soutěže zastoupení studentů z gymnázií v Jihlavě, Hodoníně, Klatovech a jiných, které se již tradičně soutěže účastnily. Konstatovala snižující se počty přihlášených, které zřejmě jsou ovlivněny vyhlašovaním nových soutěží pro středoškoláky.

Přehlídka soutěžních prací se konala v roce 2005 opět v Palackého rodné obci Hodslavicích, v roce 2006 na zámku v Kuníně, kde Palacký získal základy školního vzdělání. Pro účastníky byla uspořádána exkurze po nově restaurovaném kunínském zámku. O organizaci soutěže se znovu zasloužila svou obětavou prací především dr. Zora Kudělková z Hodslavic, která je také hlavní organizátorkou jubilejního desátého ročníku.

Desátý ročník soutěže bude postrádat obětavého člena organizační skupiny a hodnotící komise PhDr. Miloslava Pospíchala, který se podílel na přípravě všech devíti ročníků a jako znalec Palackého díla měl být jedním z hlavních činitelů při organizaci výročí Františka Palackého v roce 2008. Bohužel však krátce po listopadové Čtenici 2006, které se již nemohl zúčastnit, v lednu 2007 zemřel.

prof. PhDr. Libuše Hrabová, CSc.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Na Hradě 5
771 80 Olomouc

THE AUTHORS AND SUMMARIES

MGR. ROMAN GÖTLICHER

Studied at the Philosophical Faculty of Palacký University in Olomouc with majors Czech Philology and History and he currently lectures on the History of Ancient Israel. His fields of study are the ancient Near East and contemporary historiography with the scope of ancient Palestine.

*Biblical Archaeology and the Conquest of the "Promised Land" in the twentieth Century
Researchers' Approach: Some Notes on the Problem of the Interpretation of Written
and Material Sources*

The study deals with the discipline of biblical archaeology that from its origins in the second half of the nineteenth century aimed its research in an apologetic way: it was supposed to bring arguments in favour of historical reliability of the Hebrew Bible. Since the 1970s number of scientists grew who disagreed with this methodology and questioned its results. This was related mainly to the Exodus and conquering of the Promised Land. The origin of a new society in Palestine at the beginning of the Iron Age, formerly ascribed to the invasion of Israelites fleeing from Egypt, is nowadays interpreted as adaptive mechanism of a local Canaan population.

MGR. ANTONÍN KALOUS, M.A., PH.D.

Antonín Kalous is currently working at the Department of History at Palacký University, Olomouc, Czech Republic. His main research interests lie in the late medieval period; he specializes in the history of international relations, humanism, papacy, history of Hungary and Central Europe, cultural and church history. He has published several articles on these subjects.

The Itinerary of Jan Filipec (1431-1509)

The article concentrates on the activity of Jan Filipec, native of Prostějov, Moravia, in the service of Matthias Corvinus. In detail describes his diplomatic and political journeys and sets them in general context of the late medieval diplomacy. Thanks to the itinerary, it is possible to see the velocity of medieval travelling as well as the activities of one man – a bishop, diplomat, chancellor and politician of Matthias Corvinus, Hungarian and Czech king.

PROF. PHDR. PAEDDR. PAVEL MAREK, DR.

Prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr. is Professor of Czechoslovak History at the Department of History, Philosophical Faculty of Palacký University, Olomouc. His field of study are the issues of Czech political, ecclesiastic and cultural history in the second half of nineteenth and the twentieth century.

*Remarks on the So-called Fight for Churches during the First Years
of the First Czechoslovak Republic*

This paper inquires into the problem of the fight for church ownership between the Roman Catholic and national Czechoslovak Churches in the Czechoslovak Republic in years 1920–1923, which was aroused by seizing of 158 sites owned by the Roman Catholic Church by the secessionist national Church.

PHDR. MÁRIA RUSKOVÁ

PhDr. Mária Rusková is a lecturer at the University of Matej Bel, Faculty of Humanities, Banská Bystrica, Slovakia. She focuses on the problem of national stereotypes in the relations of the Czech and the Slovak in the twentieth century and on the issue of women's groups and movements in the Slovak nation in the twentieth century.

*“Women's rights” in the mirror of the politics and out of it
(Women's social and political activities in Banská Bystrica in the 1920s)*

Banská Bystrica was a great centre of activities of women's groups. These women were either organized by “Živena” or the Communist Party of Czechoslovakia (KSČ). The idea of both groups was to improve the position of women in social and political life. Their activities were very similar, but there was an eminent contrast of the influence of ideology.

MGR. PAVLA SLAVÍČKOVÁ

Teaches at the Department of History at the Philosophical Faculty, Palacký University Olomouc. She is a coordinator of the international programme Euroculture at the same department and works on a project funded by the European Social Fund.

Legal fundamentals of custodary control of orphans in early modern period

This study exposes a first glimpse into the discourse that concerns the law sources of the legal institution of tutela, its development and codification, predominantly during the fifteenth and sixteenth centuries. The paper summarizes the basic facts of this discourse, and regards the official codification of urban law usually named after one of its authors, Kristián z Koldína as the climax of the development.

MGR. MARTIN VÁŇA

Mgr. Martin Váňa studied at the Philosophical Faculty of Palacký University in Olomouc, his majors were History and Latin. As a post-graduate student, in his PhD disserta-

tion he approaches the Late Ancient History, predominantly the development of society, that can be shown on the example of late Roman army.

The Causes and Consequences of Barbarisation in Late Roman Army

This paper deals with the causes and consequences of the barbarisation in the late Roman army. On the basis of the learnt facts, the author realizes that the barbarisation was rather a consequence of the weakening empire than one of the primary causes of the fall.

PROF. DR. NOVICA VELJANOVSKI

Prof. Dr. Novica Veljanovski is a professor and researcher in the Institute of National History at the St. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia. He focuses on the political and legal history of the Balkans, especially the position of Macedonia in the Balkans. He has published a range of works – partial studies, monographs, textbooks and document editions related to Macedonian history and editions of Czechoslovak diplomatic documents related to Macedonia.

Tomáš Garrigue Masaryk and the Macedonia Question

This paper considers the efforts of Macedonians to form an unified and independent state in the Balkans and the stance of the Czechoslovak diplomacy and especially of T. G. Masaryk to these activities. According to the archival documents, Masaryk had detailed knowledge of the Balkan question. The Macedonian intellectuals who belonged to the national liberation movement had contacted him several times and asked him to comment on their issue. It was extremely important for Czechoslovakia (and Europe) that the Macedonian question did not cause any unrest in the Balkans, above all between Yugoslavia and Bulgaria, because of economical and business concerns.

PHDR. MICHAEL VIKTOŘÍK, PH.D.

PhDr. Michael Viktořík, Ph.D. works as an assistant researcher at the History Department of FF UP in Olomouc. He specializes in the economic history of the nineteenth and twentieth centuries, especially the history of entrepreneurship and enterprising in the food industry; military history of the nineteenth century (fortifications) and regional history.

Following the Fortunes of the Olomouc Company F. J. Svoboda

During the First Czechoslovak Republic, Olomouc was the centre of the Czechoslovak sweets industry. There were six factories in the town and the Company F. J. Svoboda was one of them. The author of this paper tries to map the most important milestones in the

history and development of this enterprise, working with the few remaining fragmentary archival materials.

Translated by Jiřina Beránková, Antonín Kalous, Eva Kalousová, Mária Rusková

ACTA
UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS

FACULTAS PHILOSOPHICA

HISTORICA 34 - 2008

**SBORNÍK
PRACÍ HISTORICKÝCH**

XXII

PhDr. Ivana Koucká
(editor)

Redakční rada:

doc. PhDr. Jana Burešová, CSc. (předseda), prof. PhDr. Ivo Barteček, CSc.,
doc. PhDr. Jan Bistřícký, CSc., prof. PhDr. Libuše Hrabová, CSc., PhDr. Ivana Koucká,
doc. Mgr. Jaroslav Miller, M.A., Ph.D., doc. PhDr. Jindřich Schulz, CSc.,
PhDr. Arnošt Skoupý, CSc., prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc.

Výkonný redaktor: prof. PhDr. Ladislav Daniel, Ph.D.
Odpovědná redaktorka: Mgr. Jana Kreiselová
Technická redaktorka: RNDr. Anna Petříková

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci
Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
www.upol.cz/vup
e-mail: vup@upol.cz

Olomouc 2008
1. vydání

ISBN 978-80-244-1974-9
ISSN 0472-8947